

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Štev.: 42/IX

Jesenice, 26. julija 1979

Bratko Kreft

PREŠEREN IN NAŠ ČAS

Govor

ob 40-letnici obnovitve
Prešernove rojstne hiše
v Vrbi 20. maja 1979

Vsa pota naše ljudske in človeške zave-
sti, duh našega narodnega žitja in bitja,
izhajajo iz Prešerna in se še zmeraj tudi
vračajo k njemu nazaj. Čeprav je po
številu pesmi v literarno estetskem smislu
predvsem ljubezenski pesnik, je kljub temu
celo v glavno svojo ljubezensko pesnitev
Sonetni venec nevsiljovo vpletel svojo
slovensko zavest in svojo neločljivost od
ljudstva, iz katerega je izšel. Trubar je
ustvaril temelje našemu knjižnemu jeziku,
Linhart je s svojima komedijama ustvaril
slovenski komedijsko-dramatski dialog,
Prešeren pa je, izhajajoč iz svojega rodne-
ga gorenjskega narečja, ustvaril v svojih po-
ezijah slovenski pesniški jezik na ravni
takratne evropske poezije. S tem nas je
dokončno tudi nacionalno utemeljil in
utrdil, čeprav mu mestna srenja, v kateri je
moral kot pravnik in pesnik živeti, ni
mogla slediti, ker je bila njena povprečna
intelektualna raven dokažljivo nižja, saj se je
v tistem času bolj oklepala patetike Kose-
skega. Po stilu in vsebinsko je bila to pa-
tetika takratne jare gospode, ki se je sicer po
Bleiweisu rada sklicevala na slovensko
ljudstvo, mislila pa pri tem predvsem na
sebe, družabno pa se med seboj bolj pogo-
varjala v jeziku tujca, ki je že več stoletij
skušal slovensko ljudstvo raznaroditi, kar
dela še danes na Koroškem onstran naše
državne meje, v tržaškem Primorju v
Italiji, pa tudi še Porabju na Madžarskem
kljub nekaterim popustom. Do zavor pa
prihaja zdaj bolj zdaj manj zaradi naše
budnosti in odpornosti našega tamošnjega
življa, čeprav je naša dolžnost, da ga sproti

podpiramo in se kolikor mogoče zavzema-
mo zanj.

Tudi Prešeren je moral v takratnih
ljubljskih razmerah marsikdaj uporab-
ljati nemščino, predvsem seveda kot prav-
nik na različnih uradnih mestih, kjer je

bodisi posredoval bodi neposredno zastopal
stranke, ali odvetniško pisarno, v kateri si
je moral služiti vsakdanji kruh, dokler ni
dobil in to šele po šesti prošnji samostoj-
nega odvetništva v Kranju, ker ga je imela
oblast in odločujoči del družbe za Ljublja-
no prenevarnega, saj svojega prepričanja ni
skrival. Čeprav je elegija »Slovo od mlado-
sti«, ki jo je objavil leta 1830 v prvem
zvezku drobnega almanaha »Čbelica«, o-
sebnostna intimna izpoved in tožba o »temni
zarji« preživete mladosti in njenih bridkih
spoznanjih, vendarle preveč spregleduje-
mo, da je vmes tudi moralno-socialno ostro
obsodil družbo, v kateri je preživel drugi
del svoje mladosti in v kateri je moral
živeti do smrti. Spoznal je, da v tej družbi,
kakor pravi v pesmi, »človek (le) toliko
velja, kar plača«, da »le petica da ime
sloveče« in da veter sreče v tej družbi le
tistemu nasproti vleče,

»kogar v zibeli vidla je berača«
ker »le petica da ime sloveče«

Takšna je Prešernova moralna kritika in
socialna oznaka družbe, v kateri je kapital
svojo brezobzirno moralno, ki bi jo mogli
imenovati tudi nemoralno, dobival vedno
večjo moč potem, ko je meščanski razred
izdal nekoč sveta in nekaj časa gromovito
zveneča načela iz gesla »Liberté Egalité
Fraternité!« — svoboda, enakost in brat-
stvo. Navedeni Prešernovi stih jasno in
udarno dokazujejo, da je odkril in tudi na
samem sebi doživel meščanski kapitalistič-
ni in birokratski sistem družbe, v kateri je
denar vse, moč in oblast. V pesmi pa ne
razkrinkuje le materialnega sistema družbe,
marveč tudi iz njega izhajajočo moralno
oziroma nemoralno, kajti v tej družbi tudi
čista »vest in dobro dejanje« nimata no-
bene veljave, saj ju celo zaničujejo, kakor
ugotavlja v drugi kitici. Čeprav že vse do-

(Nadaljevanje na 2. strani)

Prešernova rojstna hiša v Vrbi danes

sedanje, s čimer je Prešeren označil takratno družbo, dovolj ugotavlja njeno negativno bistvo in podoba v socialnem in moralnem smislu, še v tretji kritiki stopnjuje svojo kritiko, ko k vsemu že izrečenemu dostavi, da ta družba čista le tisto,

»kar um slepi z goljufijami, ležami.«

Goljufija in laž, čaščenje in veljava denarja, da ostanejo celo »neveste brez dot samice«, vladata brezvestnost in celo zaničevanje dobrega dejanja. Tako označuje tridesetletni Prešeren takratno vladajočo družbo. S tem je že v prvi številki »Čbelice« v elegiji »Slovo od mladosti« vrgel s takšno oznako družbi rokavico, oznako, ki je tako ostra, kakor je dotlej pri nas v pesniški obliki še in izrekel nihče pred njim. Z njo se je priključil kritiki družbe, ki jo je izrekel pred njim v komedijski obliki njegov bližnji rojak iz Radovljice Linhart najprej v »Zupanovi Micki«, še ostreje pa v Matičkovem samogovoru. Razloček pa je, da je Prešeren govoril pesniško in neposredno iz sebe ter naravnost v svojem imenu. Tej moralni in socialni njegovi kritiki se zmeraj premalo prisluhnemo, nekateri pa so jo v preteklosti tudi hoté spregledovali ter zato poudarjali, da je Prešeren le pesnik svoje nesrečne ljubezni, čeprav je tudi njegova ljubezenska pesem zbuja za njegovega življenja pri konservativcih in nazadnjakih ne samo zgražanje, marveč celo ogorčenje in odpor. Teh pa v resnici ni izzval le zaradi erotike v svojih pesmih, marveč tudi s svojo etično-socialno kritiko družbe. Ostre zvoke njegove kritike pa sliši pozorno uho s tankim poslušom tudi v nekaterih drugih stikih njegovih pesmi v mojstrski pesniški in jezikovni muzikalni instrumentaciji.

Tudi v svoji največji ljubezenski pesnitvi »Sonetnem vencu« je potožil kako ga skeli, ker

*»Slovenec mile
ne ljubi matere, vanj upajoče...«*

V skrbah je, da bodo z njo, ki ji je posvečen Sonetni venec, tudi zale Slovenke, ki rade nemško govorijo

»morebiti zaničeval« njegove pesmi, ker

so pisane v jeziku slovenskega ljudstva:

*»ker s Parnasa so početne
dežele«*

in ker

»le tukaj so častile Kranjcev množice.«

V sedmem sonetu Sonetnega venca se obrača v stiski, v kateri je sam in vse njegovo od tujcev zapostavljeno in preganjano ljudstvo in njegov jezik, ki ga celo domače meščanstvo omalovažuje, s prošnjo k višjim silam, da bi poslale slovenskemu ljudstvu pevca, kakor je bil legendarni starogrški pesnik Orfej. Ta naj vse ljudstvo obudi k zavesti:

*Da bi nebesa milost nam skazale!
Otajaj Krajna našega sinove
njih in Slovencev vseh okrog rodove,
z domačimi pesmami Orfeja poslane.
Da bi nam srca vnel za čast dežele
med nami potolažil razprtije
in spet zedinil rod Slovenščine cele!
Da b' od sladkote njega poezije
potihnil ves prepir, bile sesule
viharjev jeznih mrzle domačije*

Ta Orfej pa ni bil nihče drug kot Prešeren sam s svojimi »Poezijami«.

Tudi njegova pesem naj budi in spodbuja, naj posredno in neposredno dokazuje, da je jezik ljudstva, iz katerega je Prešeren izšel in v katerega jeziku je pisana njegova pesem, enakovreden z jeziki drugih narodov. V »Elegiji svojim rojakom« se obrača naravnost k množici svojega naroda, naj se vendar ozre okrog sebe pa bo videl, kakšne darove ji nudi domača zemlja, domači svet. Kakor je v elegiji »Slovo od mladosti« obtožil družbo sploh, tako očita v »Elegiji svojim rojakom« tudi njim, da jih žene le lakomnost:

Kranj-c, ti le dobička išeš,

bratov tvojih ni ti mar,

kar ti bereš, kar ti pišeš,

mora dati gotov d-nar.

Ze ti navedki iz Prešerovih pesmi dovolj zgornjo pričajo, da Prešeren ni bil le etično-socialni kritik družbe, marveč tudi kritik slovenskih razmer, zlasti takratne slovenske meščanske družbe, ki ji jezik slovenskega ljudstva ni bil enakovreden s tujim, kar je za Prešerna dokaz, da se je ta družba v oboževanju njega in njegove civilizacije odtrgala od svojega ljudstva. Med glavnimi dokazi takšnega stanja je bil ravno odnos, kakršnega so imeli takratna vladajoča družba tudi do Prešerna in njegove pesmi. Kljub težkim razmeram, v katerih je živel, je pod njihovim pritiskom včasih tudi omahoval pod pezo svoje usode, toda vero v svoje ljudstvo si je ohranil zmeraj. Zato je tudi v »Sonetnem vencu« vzkliknil:

*»Vremena bodo Kranjcem se zjasnile,
jim milši zvezde kakor zdaj sijale.*

Iz te svoje globoke vere je v uvodu h »Krstu pri Savici« po Črtomiru celo mogočno povzdignil glas za vse slovanske narode:

*»Največ sveta otrokom sliši Slave,
tja bomo našli pot, kjer nje sinovi
si prosti voljo vero in postave.«*

Takni spodbudni in samozavestni glasovi v Prešerovi pesmi so globoko odmevali tudi v našem Osvobodilnem boju, v srcih naših partizanov, katerih vrste so sproti množili tudi Prešernovi najozgiji rojaki z Gorenjske in tako z vsem slovenskim ljudstvom dokazovali, da je Prešernova ljudska in narodna zavest tudi njihova zavest.

Svojo neusahljivo narodno in ljudsko zavest je poleg duha svoje poezije dokazal Prešeren tudi s svojo ljubeznijo do slovenske ljudske pesmi, ki je bila v tistih časih še posebno velika narodna dragotina, saj se je v njej ohranjal skozi stoletja v različnih narečnih oblikah slovenski jezik, ki pa mu je ravno Prešeren prvi dal najvišjo pesniško in umetniško pesem v najvišje vrhove svetovne lirike. Nekaj ljudskih pesmi, kakor na primer pesem o Lepi Vidi, je sam rahlo prepesnil, pa so že nastale velike umetnine. To velja zlasti za pesem o Lepi Vidi, ki ni nič manjša umetnina, kakor je srbohrvaška ljudska pesem »Hananaginica«, ki je očarala velikega nemškega pesnika Goetheja, da jo je prepesnil v svoj jezik. Če bi bil spoznal tudi slovensko pesem v Prešernovi priredbi, bi prav gotovo prevedel tudi ta biser iz pesmi slovenskega ljudstva.

Prešeren je v nekem pismu Vrazu, ko ni bilo več upanja, da bi almanah »Čbelica« se izšel, ker se je v razmerah, kakršne so bile, zadušila, skromno zapisal, da je »tendenco njenih pesmi in druge njihove literarne delavnosti samo ta, da bi kultivirali naš materin jezik«. Izjava je na prvi pogled skromna, če pa pomislimo globlje, je v njej več, kakor pove beseda, kajti za njo se skriva odločnost in zavest čbeličarjev, da bi povzdignili slovenski ljudski jezik na raven umetniškega knjižnega jezika. To pa je storil ravno in predvsem Prešeren z genialno močjo svojega stvariteljstva že takrat za vse čase. To veliko in nemljivo Prešernovo dejanje ni bilo le sad njegove genialne pesniške darovitosti in navdiha, marveč v isti meri njegove slovenske zavesti, ki je bila zakoreninjena v ljudstvu, izšla iz njega, živela iz njega in hkrati živela zanj.

Ce pozorno in večkrat zbrano prebiramo drobno knjižico Prešerovih »Poezij« ter se poglabimo v njo, nam ne bo težko ugotoviti, da sega ona Prešernova kritična misel tudi v naš čas. Ali ne sega Prešernova kritika različnih slabosti v družbi in narodu, v ljudeh in človeku v marsičem tudi v naš čas, ko strupijo včasih prevelika zagledanost v tuje in modno, različni in nagli včasih tudi nekateri stališči tehn-

kratizmi že tako zmanjšane etične in duhovne človeške vrednote, ker marsikje vsiljivo prevladuje zgolj vnanja civilizacija nad resnično kulturo? Človek leta v vseмирje in stopa na luno, hkrati pa si razne oblastne sile groze z atomskimi bombami, ki lahko v nekaj minutah usmrtiljo na stotisoče ljudi — smrtonosno orožje, kakršnega je znašel v novejšem času človek, ki mu bo v lastno pogubo, če ne bosta v njem in v človeštvu prevladala tisti človečanski čut in miselnost, ki živita in svarita tudi v Prešernovi poeziji, kakor v delih vseh velikih duhov sveta.

Najpreprosteje je izpovedal Prešeren svojo narodno in človeško zavest, svoje slovenstvo in svetovljanstvo v pesmi »Zdravljica«. Po plemenitosti, v kateri združuje oboje v sebi in po preprosti pesniški obliki ter umetniški dovršenosti, hkrati pa po njeni neposrednosti in pristnosti ji ni mogoče najti enake v vsej evropski književnosti. Ne pravimo ji zaman »slovenska marseleja«. Prešernova »Zdravljica« je prva slovenska revolucionarna politična pesem, ki v duhu najplemenitejših idej velike francoske revolucije združuje v sebi narodno in mednarodno, ljudsko in človeško. Njena misel in njen pristni zanos jo sproti spreminja iz prigodnice v visoko pesem Prešernove neusahljive ljubezni do svojega ljudstva in do narodnega bratstva vseh ljudi, v tem je tudi posredno slovenska predhodnica francoske pesmi revolucionarnih delavskih množic »Internationale«. Zato ni danes nič manj živa, kakor je bila takrat, ko jo je ustvaril Prešeren. Ni je ustvaril le zgolj iz sebe in za svojo prijateljsko družino. Na dan mu je privrela iz biti njegove ukoreninjenosti v ljudstvu, saj je genij slovenstva izšel iz preproste kmečke hiše, iz te gorenjske zemlje, ki jo je nosil v umu in srcu seboj vse življenje, kamorkoli ga je zanesla pot. Njegove pesmi dokazujejo, da se nikoli ni pomeščnil v razrednem smislu, čeprav je živel drugo polovico svojega življenja med meščani v Ljubljani in Kranju in bil oblečen po meščansko.

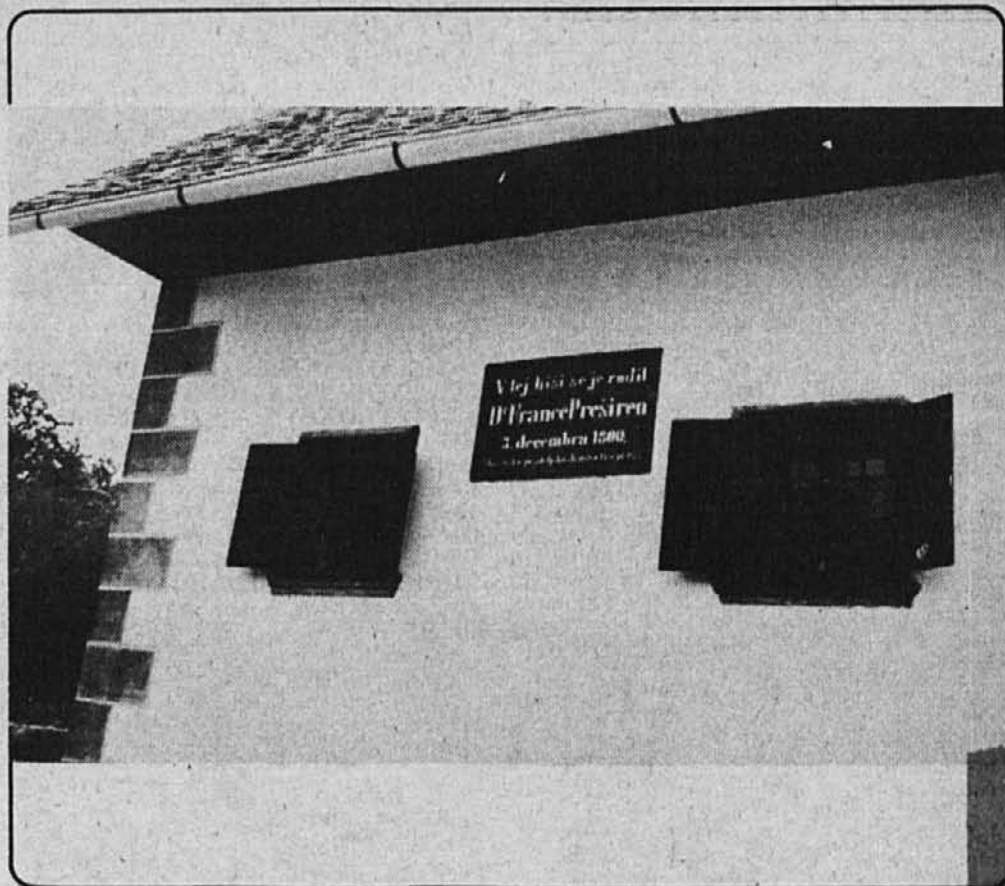
Cankar je za sebe in svoj čas zapisal v knjigi »Bela krizantema«, da je umetnik prolet v meščanski suknji. Takšen ljudski človek v meščanski obleki je bil pred njim tudi že pesnik in odvetnik Prešeren, ki mu niso zaman rekli, da je dohtar pravice, kakor so mu zapisali v mrtvaški list, čeprav so mislili pri tem le na njegovo odvetništvo, ker se niso zavedali, da je bil v resnici več kot le navaden odvetnik, saj ravno »Poezije« dokazujejo, da je bil v resnici zagovornik in dohtar pravice slovenskega naroda, po »Zdravljici« pa tudi vseh narodov in ljudstev. »Poezije« so njegova življenjska izpoved in oporoka za vse rodove s pozivom in opominom, da moramo biti s svojim ljudstvom zmeraj tako povezani, kakor je bil sam, da moramo živeti iz ljudstva in zanj, kakor je delal in živel zanj Prešeren, ker ni nikoli pozabil, da se je rodil v preprosti kmečki hiši in da je z njo, z ljudstvom in rodno zemljo krvno in duhovno nedeljivo povezan. Dokler bomo zvesti temu velikemu Prešernovemu izročilu, ne bomo samo zvesti njemu in veliki pesmi njegovih »Poezij«, marveč tudi svojemu slovenskemu ljudstvu, njegovemu jeziku in zavesti.

Trubar nas je jezikovno-knjižno utemeljil, Prešeren pa nas je utemeljil v narod, preden smo se mogli narodno osvoboditi in družbeno preroditi. Ko pa se je z osvobodilnim bojem in revolucijo zgodilo tudi to, smo postali tudi enakopraven državni narod v zvezi enakopravnih narodov in narodnosti v samoupravni socialistični federaciji Jugoslaviji. V tem skoraj stoletnem boju od Prešerovih časov dalje pa nas je zmeraj znova spodbujala in vodila tudi Prešernova pesem s svojo napredno narodno, ljudsko in humanistično miselnostjo.

Dolžnost nas vseh, vsega slovenskega delovnega in zavednega ljudstva, združuje.

nega v tovarniški povezanosti delavcev, kmečkega ljudstva in narodne inteligence je, da sproti obujamo v sebi duh Prešernove narodne zavesti in ljubezen slovenskega jezika, da Prešernovo izročilo in izročilo vseh žrtev osvobodilnega boja ne samo čuvamo in sproti v sebi obujamo in utrjujemo v svoji zavesti in jeziku, marveč da ga smotno nadaljujemo, razvijamo in sproti uveljavljamo. Za vse to in za vsak veliki cilj pa je treba tudi marsikaj pretrpeti, potrpeti in žrtvovati in ne nepremišljeno podlegati vsaki, na prvi pogled mikavni in zapeljivi puhlici, ki jo veter civilizacije pripiha od koder koli. Dokler bomo čutili in mislili z ljudstvom in zanj kakor Prešeren, bo tudi ljudstvo z nami. Ostati zvest velikemu Prešernovemu narodnemu, ljudskemu in človeškemu izročilu z odgovornostjo in kristalnim čutom etičnosti, poštenosti, svobodoljubnosti in pravičnosti pa ni naloga in dolžnost le sedanjega rodu, marveč vseh narodov, ki prihajajo in bodo prišli za nami. Le tako bomo uresničili tudi tisto nič manj pomembno in veliko misel med njegovimi mislimi, ki jo je Prešeren zapustil v spomin prijatelju in pregnanemu poljskemu revolucionarju, pesniku in zbiralcu slovenskih ljudskih pesmi Emilu Korytku, misel, ki pa velja prav tako za storitve pri svojem narodu, ker je vsak narod tudi del človeškega občestva:

*Človeka smrt pozanje,
človeštva ne: naprej
z njim, kar je storil zanje,
živelo bo vselej.*

MIHA KLINAR

2

ZAČETEK ORGANIZIRANEGA KOMUNISTIČNEGA GIBANJA NA JESENICAH

DESETI ZBOR JSDS

Tajnik izvršilnega odbora JSDS Josip Petejan v svojem poročilu ni mogel mimo 'nerazumljivega' obnašanja najmočnejših in vodilnih evropskih socialističnih strank ob izbruhu prve svetovne vojne:

»Prišel je 4. avgust (1914), prišle so vesti o sklepih nemških in francoskih socialistov, katerih nismo nikdar pričakovali, dobili smo v roke uradno glasilo avstrijsko-nemške socialno demokratične stranke in čitali smo članke »Nach Paris:«, »Der deutsche Tag« itd. Tega postopanja ni mogel absolutno nihče odobravati in se z njim strinjati...«

To je res, kar vemo že iz tega zapisa. JSDS se vojnemu navdušenju socialistov nemškega cesarstva (razen Karla Liebknehta in drugih nemških internacionalistov, ki so se združili potem v tajno zvezo »Spartakusbund« in sodelovali v Švici na konferencah internacionalistov v Zimmerwaldu in Kienthalu, ki jima je prisostvoval tudi Lenin) in vojnemu navdušenju avstrijsko-nemške socialnodemokratske stranke ni pridružila. Zato je bil naslednji stavek v Petejanovem referatu na X. zboru JSDS resnično občutje slovenskih socialistov:

»Proletarska pamet ne more razumeti, kako je mogoče, da tisti, ki so se do včeraj ljubili in se skupaj bojevali za enake cilje, danes svojevoljno drug drugega ubijajo.«

Toda kasnejša zgodovina JSDS je pokazala, da je v usodnih dneh, ki so prihajali tudi ta stranka v celoti odpovedala, zlasti pa vodstvo, ki mu je poleg Antona Kristana pripadal tudi Josip Petejan, ki je najbrž nehoti priznal eno izmed mnogih šibkosti JSDS, ko je dejal: »O politični organizaciji in nje delu ni govora, ker izvzemši Trsta, Ljubljane in par drugih industrijskih krajev (na Jesenicah je še vedno ni bilo in so jo ustanovili šele 29. junija 1918—prip. M. Kl.) je politična organizacija zaspala,« ker so vso pozornost posvetili »strokovnim in konsumnim organizacijam in to se je v splošnem tudi obneslo«.

»Naše strokovne organizacije, zlasti na Kranjskem, so skoro močnejše kakor prej, naša konsumna društva so danes v takem položaju, da smo na nje lahko ponosni in da stranka lahko od njih veliko pričakuje.«

Med strokovnimi organizacijami je omenil »podružnico kovinarjev na Jesenicah, ki šteje danes nad 1000 članov«.

Toda to ni bilo bistveno, JSDS je zamenjala politično delo. »Politična organizacija je zaspala,« kar je priznal Petejan.

Torej Cankarjeva kritika Jugoslovanske socialno demokratične stranke, izrečena v njegovem govoru 20. aprila 1918 v Trstu (»Očiščenje in pomlajenje«) in ki je tako hudo razburila socialnodemokratskega veljaka in konsumarja Antona Kristana, za njim pa verjetno po njegovem naročilu še jeseniškega socialnega demokrata Antona Zugwitza, da se je pridružil v tisku Kristanovemu napadu na Ivana Cankarja, le

ni bila iz trte izvita, marveč resnična, ko je postavil vprašanje:

»Kaj je storila stranka (JSDS) v tem usodnem času, ko se države rušijo in narodi vstajajo? Prav ničesar ni storila! Stisnila se je v kot svojih strokovnih organizacij in je godrnjaje gledala, kaj delajo drugi. (Zgod. arhiv KPJ, TOM V, str. 341, tudi Petejanovo poročilo na X. zboru isti vir, str. 300)

Ne bom se podrobneje zadrževal ob Petejanovem poročilu. Zdaj, ko je minilo že več kakor leto od Adlerjevega atentata in je cesar Karl spremenil smrtno obsodbo nad atentatorjem v osemnajstletno ječo, so tudi socialisti v avstrijskem cesarstvu pozabili na »dejanje blazneža« in njegovemu »samokresu« pripisovali zaslugo za ponovno »otvoritev parlamenta«, avstrijskim narodom pa nekaj več svobode in prostega gibanja:

»Po Adlerjevem činu so prišle na dan grozote, ki so jih pretrpeli avstrijski in zlasti slovanski narodi pod ero Stürgkha... Nismo prijatelji uboja in nasilstev, ali Adlerjevemu činu ne moremo odrekat zgodovinske in politične važnosti, ne kot socialisti in ne kot Slovani. Zato naj mu danes pošljemo naše najprisrčnejše pozdrave,« je rekel Petejan. (isti vir, str. 301) Rusko februarско revolucijo je imenoval »največji dogodek v času te vojne«, ker so »prvi podali podlago za pošten mir, dasi so bili voditelji

(Nadaljevanje na 4. strani)

revolucije po večini iz meščanskih strank'. Da ti voditelji revolucije niso uresničili pričakovanj ljudstev Rusije ne človeštva, Petejanovo poročilo ni omenjalo. Ta revolucija kljub svojemu vplivu ni postala največji faktor miru in ni zadala meščanske vojne smrtnega udarca, ni napravila konca nasilstvu in ni pospešila nujnosti socialnih preosnov, da se zgradi na zrušenih razvalinah držav svobodno socialistično Evropo, kar so še 8. aprila 1917 pričakovali nje vodilni slovenski socialni demokrati v pozdravu, ki so ga preko nizozemskih sodrugov poslali iz Trsta v Rusijo.

Na X. zboru JSDS so govorili tudi o nameravani stockholmski konferenci socialistov centralnih vojskujočih se držav, ki naj bi obudile mrliča — II. internacionalo in jo angažirala za doseg miru in konca vojne, ki pa je ni bilo, a četudi bi bila, bi zaradi socialnodemokratskih voditeljev in njihovega oportunizma nikoli ne prišlo do česa podobnega kakor v Rusiji z Leninovo oktobrsko revolucijo, ki je v Rusiji napravila konec manjševškemu socialnodemokratskemu oportunizmu in že takoj po zmagi objavila zgodovinski Leninov dekret o miru ter odjeknila tudi med slovenskimi delavci, ki so začeli prirejati nove 'mirovne shode', o katerih je govoril tudi Petejan:

»Po zmagi ruskih boljševikov je prišla takoj mirovna ponudba, katero smo uporabili in sklicali 12 shodov, ki so bili v resnici prava mirovna konferenca slovenskih delavcev. Shodi so bili ogromno obiskani vzlic temu, da so skušali in skušajo še danes meščanski slovenski listi omalovaževati rusko mirovno ponudbo ter blatiti boljševike. Na to stališče so hoteli nekatere spraviti tudi naš Naprej, kar pa smo preprečili.« (isti vir, str. 302, 303)

Tudi tu bodo že prihodnja leta pokazala, da se bodo vodilni slovenski socialni demokrati pridružili meščanskim strankam pri 'zlivanju blata' na boljševiško revolucijo in Lenina, česar na X. zboru JSDS 25. in 26. decembra 1917 še ni bilo čutiti, in da bodo mnogo bolj smatrali za dolžnost 'stati konsumom ob strani in jih (s stranko) podpirati, ker s tem podpira (stranka) samo sebe', kakor pa podpirati boj delavstva in delovnega ljudstva za preobrazbo družbe v socialistično družbo. Komu bo na pr. sledil Anton Kristan in kdo mu bo že v bližnji prihodnosti za vzor bi se dalo slutiti iz njegove diskusije k Petejanovemu poročilu glede Stockholmske konference, ki je bilo:

»Sodrug Scheidemann (nemški oportunistični socialni demokrat, ki je pravzaprav preprečil zmago socialistične revolucije v Nemčiji, s tem pa indirektno povzročil tok nemške zgodovine v smer, ki je leta 1933 prinesla na oblast Hitlerja, z njim pa II. svetovno vojno in grozote, kakršnih človeštvo še ni doživelo) se je jasno izjavil, da so nemški socialisti za mir, zato smo tudi mi izjavo (za stockholmsko konferenco) podpisali in jo odposlali.«

Referent o političnem položaju Henrik Tuma je v svojem izčrpnem referatu, ko je obravnaval usodo mednarodne socialne demokracije ob izbruhu prve svetovne vojne, namenil prav Socialnodemokratski stranki Nemčije, ki jo je po Beblovi smrti leta 1914 vodil Scheidemann, precej ostro kritiko, potem ko je obravnaval njeno rast od leta 1890 dalje, za časa Bismarckovih izjemnih zakonov proti socialistom pa njeno radikalizacijo, ki je dala v tistem času stranki, prisiljeni delovati v ilegali, revolucionarnost, s tem pa tudi nemškemu delavskemu gibanju revolucionarno radikalno smer. Ta je po dr. Tumovo Bismarcka poučila, da s silo proti socialni demokraciji nič ne opravi, zato je odnehal: »Uvidel je, da je za državno oblast ugodno, da ekonomično gibanje delavstva celo pospešuje.«

Pod 'ekonomično gibanje' je dr. Tuma štel strokovne organizacije in gospodarske organizacije (konsume). Pospeševanje letih naj bi preraslo politično radikalno gibanje in nemška socialnodemokratska stranka bi izgubila na politični akciji, kajti — dr. Tuma je nadaljeval: »... ekonomične in strokovne organizacije so bile takrat in so še danes v Nemčiji tako tesno vezane na državo in kapitalizem, da jih je mogoče ob (morebitnem) uporabi takoj brez težave zatreti... NEMŠKA SOCIALNA DEMOKRACIJA SE JE DALA ZAVEŠTI S POTA, ZACRTANEGA PO KARLU MARXU IN NI SPOZNALA PRAVOČASNO, KAM MORE VESTI PRETESNA DRUŽITEV POLITIČNE ORGANIZACIJE S STROKOVNO IN EKONOMIČNO. Rezultat tega nenormalnega razvoja je moral biti sklep nemške socialne demokracije frakcije (v parlamentu) od 4. avgusta 1914. NEMŠKA SOCIALNA DEMOKRACIJA SE JE BILA ŽE DAVNO POPREJ ODREKLA VSAKI POMEMBNI POLITIČNI AKCIJI, BESEDO 'REVOLUCIJA' JE IMELA, kakor prav pravi sodrug Otto Bauer, V SVOJEM JEZIKOVNEM ZAKLADU LE ŠE ZA DEKORACIJO.«

Naj navedem še nekaj dr. Tumovih citatov iz njegovega referata o političnem položaju na X. zboru JSDS 25. in 26. decembra 1917, saj nam bodo služili za razumevanje prihodnjega bližnjega zgodovinskega obdobja slovenske delavske zgodovine pa tudi Cankarjeve kritike JSDS 20. aprila 1918 v Trstu, ki sem jo že omenil in ki se do neke mere ujema tudi z naslednjo Tumovo ugotovitvijo:

»Bila je velika hiba naših prvih političnih boriteljev, da se je delavstvo premalo vzgajalo politično, da je stranka vse svoje praktično delo zastavila na parlamentarno akcijo. Zato so, kakor v nemški stranki, strokovne in gospodarske organizacije (konsumi) prevzele vodstvo vse stranke, one so bile merodajne tudi za politično taktiko. POZITIVNO PRAKTIČNO DELO, ki je predpogoj obstoja strokovne in gospodarske organizacije, JE MORALO ZADUŠITI VSAKO RADIKALNO GIBANJE STRANKE.«

Toda tudi takrat, kadar je šlo za politično akcijo (ob volitvah ali ob jug. soc. konferenci 1909, ki se je kakor vemo končala s klavrno in v celoti zgrešeno Tivolsko resolucijo o jugoslovanskem vprašanju, pri kateri je JSDS še vedno vztrajala, ali pri balkanski soc. konferenci leta 1910), ni bila politična akcija toliko naglašena, da bi se bilo slovensko delavstvo zavedalo nevarnega političnega položaja:

»To se je maščevalo nad nami tako kakor nad vso socialno demokracijo. Ta je močnala (internacionalno) zedinjena,« je dr. Tuma poudarjal večno resnico mednarodnega delavskega gibanja, ki ostane brez moči, če pri pomembnih in za človeštvo vsega sveta usodnih akcijah odpove en sam člen, kar so pokazali dogodki vojne in pokazala je konferenca v Stockholmu: »S trenutkom ko je odpadla nemška socialna demokracija v vladarstvu (Nemčiji), je paralizirala akcijo proletariata celega sveta! Vesoljni svet je pričakoval pred vojno od stranke, ki je štel 12 milijonov organiziranih mož, velikih činov (dejanj) — zaman, ker je odpovedal en sam člen!«

»Svetovna vojna je bila mogoča le s sodelovanjem delavca in kmeta,« je ugotavljal dr. Henrik Tuma na podlagi statistike prof. Cabetija za italijansko vojsko: »Vojsko sestavljata... kmet in delavec s preko 70 %, a že proti volji združenega delavstva samega vojna ni mogoča.«

Zaradi razumevanja položaja ob koncu leta 1917 in zaradi sklepov za našo akcijo za naprej je dr. Tuma opozoril na naslednje ugotovitve usodnih činiteljev pred in med vojno:

»Ne meščanska, ne naša stranka (socialni demokrati) ni dovolj poznala realnih razmer vojskujočih se držav; podcenjevalo se je Nemce, nadenjevalo se je

Ruse. A kdor je Rusijo le količkaj proučeval, je moral vedeti, da so tla mogočnega ruskega kolosa izpodkopana. OD REVOLUCIJE 1905 naprej je bilo DELAVSTVO IN KMETSTVO REVOLUCIONARNO NE V SMISLU PRAZNE BESEDE ZAPADNE SOCIALNE DEMOKRACIJE, MARVEČ PRIPRAVLJENO BREZOBZIRNO SE VREČI V BOJ ZA SVOBODO. CILJ MU NI BIL LE STRMOGLAVITI CARIZEM, AMPAK VES KAPITALISTIČNI IN SOCIALNI RED. Rusko meščanstvo pa je bilo že davno prej in še bolj od leta 1905, ko se je preplašilo delavskega gibanja, gnilo do mozga moralno in politično. Car je bil slabotnej, njegova zaslonba 600.000 orožnikov, Rusija je bila za vojno pripravljena za nekoliko mesecev, vsi predpogoji za veliko moderno vojno so manjkali, ni imela lastnih tovarnic ne potrebnih strateških železnic, ne dovolj vozil.«

Za moderno in dolgo vojno je bila najbolj pripravljena Nemčija, kar je zaradi industrije in drugih faktorjev res. Dr. Tuma v tistem času ni mogel vedeti, da je zaradi blokade Nemčiji pošel čilski soliter, neizogibna surovina za izdelovanje smodnika, in da bi bila že leta 1915 prisiljena zaradi pomanjkanja streliva kapitulirati, da je ni rešila nova iznajdba pridobivanja solitra, ki jo je iznašel židovski profesor dr. Fric Haber in tako podaljšal vojno, s tem pa tudi povečal milijonske žrtve vojskujočih se držav na bojiščih. (Dr. Fric Haber, eden največjih kemikov vseh časov, kakor so še ob njegovi smrti 1. februarja 1934 pisali o njem celo v Hitlerjevi Nemčiji, je imel 'zasluge' tudi za strupene pline, ki so jih uporabljali Nemci na francoski fronti. Takoj po vojni je prejel Nobelovo nagrado za kemijo. Ko so morali judovski profesorji pod Hitlerjem zapustiti nemške univerze, so nacisti pri Haberju napravili izjemo. Lahko bi predaval in raziskoval tudi pod Hitlerjem, a se je sam umaknil iz solidarnosti do svojih židovskih kolegov, ki so morali zapustiti katedre nemških univerz. Umrli je 'za težko srčno boleznijo'. Vsaj tako je bilo sporočeno nemški javnosti. Taka je bila tragična usoda židovskega znanstvenika, ki je s svojo metodo pridobivanja dušika iz zraka 'rešil' Nemčijo uvoza čilskega solitra, katerega zaloge so leta 1915 v Nemčiji že pohajale, in s svojo iznajdbo omogočil, da se je še tri leta vojskovala. Še bolj tragično pa je bilo to, da so nadaljevalci njegovih raziskav proizvajali plin za plinske 'kopalnice' v Hitlerjevih taboriščih smrti, kjer je našlo smrt šest milijonov Haberjevih sonarodnjakov. — M. Klinar: Študijsko gradivo za roman »Berlin«)

Vsega tega takrat najbrž še ni mogel nihče vedeti. Zato te kritične točke, na katero je Nemčija prišla leta 1915, dr. Tuma ni mogel omenjati, pač pa je opozoril na dolgo pripravljeno odlično pripravljenost Nemčije na prvo svetovno vojno, katere prvi netilec je tudi bila:

»Morda ni nobena stvar tako značilna za pripravljenost nemške armade kakor okoliščina, da je vojaška uprava že desetletja pred vojno vse zapadne province (torej na meji s Francijo) sanitarno organizirala tako, da so bile kos preskrbeti največje število ranjencev in bolnikov na stalnih modernih zavodih. S tako državo se ne more meriti agrarna država, kakor je ruska, in ogromne mase vojaštva, nakoščene v naglici, so bolj škodile, nego koristile. Obenem je zbiranje ljudskih mas (Rusije) na fronti omogočilo uspešno revolucionarno propagando med vojsko samo. Ko je bil večji del ruske vojske po porazu pri Gorlicah zajet, je prišlo na novo fronto črnovojništvo iz revolucionarnih središč.«

Dr. Tuma je pravilno ugotavljal, da je vojna pokazala, da je vojno tekmovalje mogoče le med industrielnimi in kulturnimi državami prve vrste, kakor so Nemčija, Anglija, Francija in Severna Amerika.

Potem je dokazoval, da so podobni napačni nazori kakor glede Rusije prevladovali tudi glede Italije. Pozabljal so, da Italija še danes ni po kulturi ljudstva enotna država:

«... ves južni del Italije je zanemarjen in da je v srednji Italiji močno razvito revolucionarno-agrarno gibanje. Italijansko ljudstvo ni imelo volje za odločen boj in je bilo poleg ruskega najmanj zavzeto za imperialistične cilje lastne države. Le tako se (lahko) pojasni neizbežne poraze italijanske armade.»

Italijanska armada je bila natančno dva meseca poprej poražena na Soški fronti. Dne 24. oktobra 1917 so avstro-ogrske in nemške enote začele ofenzivo na soškem bojišču. Nemci so namreč potem, ko so na ruski fronti zasedli Rigo, skrivaj prepeljali eno svojih armad na italijansko bojišče (v eni izmed nemških enot je bil tudi Fric Lehmann, drugi mož Štefanije Federl, matere jesenškega predvojnega revolucionarja Franja-Slavka Federla — prip. M. K.). 24. oktobra 1917 so prebili soško fronto pri Kobaridu ter med Avčami in Ročanjem. Dan kasneje — 25. oktobra 1917 — so prešli črto Kobarid-Avče, na visoki planoti Banjščica-Sv. Duh so prišli do Sv. Gabrijela, kjer so strli italijanski odpor.

Dne 26. oktobra 1917 so enote centralnih sil zasedle strateške položaje na Rombonu, Kaninu in Stolu in z naskokom zavzele Matajur. Prav tako so zavzele italijanske položaje južno od Vrha, koto 652 pri Vodičah in Sveto goro nad Gorico ter italijanski vojski iztrgale prednje položaje na Fajtovem hribu. Naslednji dan so na svojem levem križu že zavzele Tržič (Monfalcone), prekoračile črto Banjščica-Sv. Duh, zavzele Kuk in nadaljevale s prodiranjem. Ta dan so Italijani morali zapustiti tudi Čedad. Dne 28. oktobra 1917 je padla Gorica, Italijani so bili vrženi s strateško zelo pomembnega vrha Sv. Mihaela med Gorico in Doberdobom. Strateško pomembno obrobje Goriških Brd nad Podgoro je bilo v avstro-ogrskih rokah. Prodor se je nadaljeval preko Krmina v Furlaniji in Monte Quarina, padle so tudi italijanske postojanke na tako imenovani koroški fronti jugozahodno od Trbiža in pri Pontebbi. Dne 29. oktobra so padle Udine. Dva dni kasneje — dne 31. oktobra 1917 so doživeli Italijani poraz na reki Tagliamento. Več kakor 60.000 italijanskih vojakov je položilo orožje. Tako je potekala 12. soška bitka in v enem tednu prizadela Italijanom izgubo 180.000 mož, ki so padli v roke centralnih sil kot ujetniki, števila mrtvih poročila niso navajala, pač pa število 1500 nepoškodovanih zaplenjenih topov. Dne 1. novembra 1917 so centralne sile imele v svojih rokah ves levi breg Tagliamenta od Bele do izliva v Jadransko morje. Naslednji dan je število zajetih Italijanov naraslo na 200.000 mož, 4. novembra 1917 pa so centralne sile prebile fronto na osrednjem odseku in prekoračile Tagliamento. Italijanski beg se je nadaljeval tudi s fronte na Tagliamentu. Italijani so bežali v neredu na vsej črti proti reki Piava. Dne 7. novembra 1917 je število zajetih Italijanov prekoračilo število četrt milijona mož, število zaplenjenih topov pa preseгло število 2300. Dan kasneje so enote centralnih sil prekoračile Livanzo na vsej črti. Dne 9. novembra so bili Italijani vrženi z Monte Parolbo, Viga in iz Pieve di Cadore. Zapustiti so morale tudi Asiago. Dan kasneje je padel Belluno, 11. novembra 1917 pa so enote centralnih sil z naskokom zavzele neko italijansko mostišče na spodnjem toku reke Piave, 12. novembra 1917 sta padli mesti Lamon in Fonzano, 13. novembra so avstrijske čete vkorakale v Feltre in Fonzazo, z naskokom pa zavzele utrdbo na Monte Lissarju itd.

Ti podatki o dogodkih na italijanskem bojišču, ki sem si jih nekoč izpisal poleg drugih za časovno orientacijo pri pisanju romanov »Tri leta dolga pot« in »Domo vina«, so bili udeležencem X. zboru JSDS še

izredno sveži, saj je vojna še trajala in se je italijanska fronta s pomočjo italijanskih zaveznikov na Piavi konsolidirala. Koliko časa pa bo ostala na tej črti, je bilo vprašanje vojne moči obeh vojskujočih se strani ali pa vprašanje 'miru', ki so ga množice vedno bolj terjale in o katerem so razmišljali vedno bolj tudi vodilni v obeh vojskujočih se taborih. Sovjetska Rusija je pozivala vojskujoče se države k miru in tudi sama že 29. novembra 1917 ponudila premirje centralnim silama Avstro-Ogrski in Nemčiji, odločena, da se ne bo vojskovala več kot zaveznica katerega koli imperialističnega tabora.

»Rusija in Italija obe kažeta, kako je vse odvisno od dobre volje proletariata,« je govoril dr. Tuma na X. zboru JSDS in poudaril, da je v sedanjem času najvažnejši dogodek, ki ne bo odločal le o izidu vojne same, marveč bo imel nepregledne posledice tudi po (obnovitvi) miru za ves politični, gospodarski in narodni razvoj sveta, ruska revolucija.

Franci Sluga: Naša dolina

»Kakor Evropa ni poznala oficijelne Rusije, tako in še manj je poznala ruski proletarijat,« je ugotavljal. »Posebno slovenskim šovinistom je nepristopna vsaka stvarna sodba. Tako so se varali v upanju na meščansko in oficijelno Rusijo, ki je pa Italiji prepustila absolutno gospodstvo Adrije in s tem ves zahodni Balkan, torej vso jugoslovansko skupino.«

Tu je dr. Tuma mislil na Londonski pakt, s katerim so aprila leta 1915 antantne sile pridobile Italijo za vojno proti Avstriji in s katerim so ji zagotovile nove meje po vrhovih Julijskih Alp in ji tako prepustile vse Slovensko Primorje, Trst in Istro, otoke, dele Dalmacije. Zato tudi bojazen za usodo slovenskega naroda v primeru antantne zmage. Da je bila ta bojazen upravičena so pokazali kasnejši dogodki. Mir po vojni je bil imperialistični mir, Wilsonova 'samoodločba narodov' ni veljala za primorske in istrske Slovence ter istrske Hrvate. To je bil krivičen mir. Pravičen mir bi moral imeti drugačen izvor. In ta izvor je čutil dr. Tuma v Leninovi oktobrski revoluciji:

«... konsolidacija ruske revolucije je v večjem interesu proletariata celega sveta nego izid vojne, kajti gotovo je, da polna zmaga ruske revolucije ne more ostati brez vpliva na svet. Kakor je svoj čas francoska revolucija prerodila Evropo in vzbudila silno nacionalno gibanje, tako mora ruska revolucija še hitreje in z večjo neodoljivostjo ustvariti proletarsko gibanje po vsej Evropi in vesti do zmage polnega demo-

kratizma. Posledica te zmage pa bo politična svoboda in samovlada narodov.« (isti vir kot prej)

Po spoznanju te resnice naj bi po dr. Tumovo socialna demokracija uravnala svojo politično taktiko: »... in to še posebej glede jugoslovanske (majske) deklaracije brez vsakega predsodka. Treznejše ko mislimo, bolj služimo slovenskemu ljudstvu. Odločno moramo protestirati proti očitku, da socialna demokracija ni narodna zavedamo se jasno, da smo del slovenskega naroda ter da moremo biti edini pravi zastopniki tega zapuščenega naroda. Koristiti pa mu moremo le v jasnem pogledu na realne moči okoli sebe, ki nas vodijo na pot svobode in samoodločevanja našega ljudstva. Ako smo pretehtali prav moči Nemčije, Italije in Rusije in razumeli pravi pomen ruske revolucije, moramo tudi brez pritajevanja priznavati istino, katero je vojna že ugotovila, tj. preteči razpad Avstrije... (kot prej)

Oktobrski revoluciji v Rusiji je dr. Tuma pripisoval anacionalni, zgolj protidržaven, gospodarski in socialni značaj. Glavna mirovna formula boljševikov je bila 'mir brez aneksij in kontribucij' kot 'predpogoj takojšnjega miru', samoodločba narodov pa je po dr. Tumovo bila 'za ruski proletarijat le neizbežna posledica zmage revolucije in polnega demokratizma', kar pa mora združeni proletarijat vsega sveta izbojevati sam, sledeč zgledu ruske revolucije:

»Samoodločba narodov je ruskim revolucionarjem naravna posledica pridobljene politične svobode na Ruskem kakor drugod.« (isti vir kot prej)

Toda kakšnemu zgledu bo sledila socialna demokracija ob pretečem razpadu Avstrije in ali bo sploh zmožna, potem ko je zamudila (že leta 1914) veliki zgodovinski moment, biti voditeljica avstrijske socialne demokracije in ustvariteljica nove demokratične Avstrije?

Zgodovina je dokazala, da tega ni bila zmožna. Kakor leta 1914 je tudi leta 1917 tičala pregloboko v tradicijah nemške socialnodemokratske stranke v Nemčiji, polne oportunitizma in reformizma. Dr. Tuma je že na X. zboru JSDS opozoril, da se je tudi avstrijsko-nemška socialnodemokratska stranka le malo 'preučila' in da ni 'ob otvoritvi parlamenta (maja 1917) z vso silo zbrala okoli sebe raztresene ude avstrijske

(Nadaljevanje na 6. strani)

internacionalne', da bi z njo nastopila na prvi seji parlamenta kot vihar, ki edini more osvežiti avstrijski okuženi vzduh'. (isti vir kot prej)

Iz Resolucije k političnemu položaju, sprejete na X. zboru JSDS 25. in 26. decembra 1917 v Ljubljani, naj navedem samo tiste stvari, iz katerih se je stranki porajalo revolucionarno krilo in pripeljalo leta 1920 do dogodkov, omenjenih v naslovu tega zapisa:

»Strankin zbor

I. Pozdravlja zmago ruske proletarske revolucije kot prve revolucije v svetovni zgodovini združenega delavstva tvornic in mest, zemlje in dežele, zveze, ki edina je bila v stanju strmoglaviti carizem in buržoazijo, kapitalizem in nacionalizem obenem;

Za oživotvorenje tega cilja je neobhodna obnovitev proletarske svetovne internacionalne, ki se doseže le s polnim žrtvovanjem vseh proletarskih strank in le v polni vzajemnosti.

II. Zahteva... polno demokratizacijo javne uprave in vseh javnih skupščin. V to svrhu je (treba) osnovati popolnoma svobodne samoupravne občine in okrožja z odstranitvijo vseh političnih, finančnih in drugih lokalnih okrajnih in deželnih oblastev, in z odstranitvijo kronovin (ki so na pr. rezale slove, ozemlje na Kranjsko, Koroško, Stajersko in Primorsko kronovino) in deželnih zborov in enakih ustanov potom (s pomočjo občne (splošne), tajne, proporcionalne volilne pravice doraslega državljanca ne glede na posest, stan in spol... (isti vir kot prej, str. 319)

Nadalje je resolucija zahtevala združitev enonarodnih občin in okrožij v enonarodno politično zvezo kot... gospodarsko, prometno in upravno celoto s polno pravico samoodločevanja v vseh kulturnih, gospodarskih, socialnih in upravnih zadevah. Zahtevala je združbo (združitev) teh samoupravnih narodno-gospodarskih enot v federativno adrijsko-donavsko-sudetsko državno zvezo kot prirodno prometno-gospodarsko narodnostno in politično državno celoto, s polno pravico samoodločevanja na zunaj in znotraj združenih narodnosti ter z odpravo tajne diplomacije.

Narodno združitev jugoslovanskih narodov v okviru te federacije je naslanjala na tivoljsko resolucijo iz leta 1909', ki jo je Ivan Cankar v svojih pismih že takrat obsodil kot nesmisel in jo je kot tako ožigosal tudi v svojem govoru pred tržaškim delavstvom 20. aprila 1918:

»Če se (JSDS) sklicuje na zaspano ljubljansko, tako imenovano tivoljsko resolucijo iz leta 1909, moram kar naravnost povedati, da se za tisto resolucijo prav nihče in nikoli ni zmenil, najmanj pa organizirano delavstvo. Stavim, da ne dobim nikjer, tudi v Trstu ne delavca, ki bi poznal besedilo tiste resolucije, mi mogel razložiti njen smisel ter mi povedati, kaj da pravzaprav hoče. Sploh pa je odgovor na tako sklicevanje zelo lahek: govori človek, govori stranka, govori narod, kadar je čas! In zdaj je čas! Mladi socialisti so grenko občutili, da zdaj, ko je ves narod v plamenu, ko se bliža ura — ali njegove pogube, ali njegovega vstajenja — da zdaj stoji njih stranka leno in mirno ob strani. Mislili so, da bi prav stranka novih ciljev in mladih idej, prav socialno demokratična stranka prva stopila na fronto, da bi ona bila poklicana voditeljica in glasnica v boju za narodovo odrešenje in vstajenje. Mislili so: če so druge stranke s toliko lahkote in deloma po naši lastni krivdi vzele kmeta in malomeščana — naj stopi na plan krepko organizirano slovensko delavstvo, ki je vajeno preizkušnji in trpljenja, vajeno bojev, in je vztrajno v bojih. Tako so mislili mladi socialisti in zmotili so se! Stranka je zamrmrala v svojem glasilu in mrmra še zmešano, da je treba najprej demokratizacije in socializacije avstrijske monarhije in

Evrope z okolico vred, potem šele da se bo dalo govoriti o jugoslovanski državi... (Ivan Cankar, Očiščenje in pomlajenje, Zgod. arhiv KPJ, TOM V, str. 341)

Cepprav je ta Cankarjeva kritika JSDS naletela pri večjem delu vrha stranke na neodobravanje in obsodbo, ki se je lotil Anton Kristan, kot glasnik delavske in strankine baze pa se mu je pridružil Anton Zugwitz, jeseniški delegat na X. kongresu JSDS, je Cankar vendarle imel prav in intuitivno videl dalj, kakor na pr. takratni strankin ideolog in drugače prodoren marksist dr. Henrik Tuma, saj je bila ustvaritev demokratične in socializirane adrijsko-podonavsko-sudetske države nemogoča. Že Tuma sam je na X. zboru ugotavljal, da se je avstrijsko-nemška socialnodemokratska stranka v tem času le 'malo preučila', da ni sprožila na prvi seji parlamenta maja 1917 'viharja', ki bi lahko, ako bi združila okrog sebe narodnostne avstrijske socialnodemokratske stranke, kakršna je bila tudi JSDS, 'osvežil okuženi avstrijski vzduh', saj je tičala pregloboko v oportunističnem in reformizmu' in da zato ne bo mogla biti dejanska 'voditeljica in ustvariteljica nove demokratične Avstrije'.

Zato ni prišlo ne v Avstriji in ne v Nemčiji do podobne revolucije kakor v Rusiji in je prav zaradi oportunističnega in reformizma šla zgodovina Nemčije in Evrope tako za-

lostno pot, kakršno je šla. Socialna demokracija evropskih držav ni bila zmožna revolucionarnega prevrata, ki bi že ob koncu prve svetovne vojne dal Evropi tako obliko in družbo, ki bi delovna ljudstva Evrope osvobodila nasilja izkoriščevalskih dob. Čas je sicer revolucionarno dozoreval, voditeljev, ki bi morali popeljati zrevolitirane trpeče množice delavcev, kmetov in vojakov v mir in socialno osvoboditev pa ni bilo. Bili so, kakor bomo videli iz tega zapisa, bolj podobni 'gasilcem', ki so brzdali revolucionarne požare, namesto da bi jih združili v veliki požar revolucije.

Naj ob X. zboru JSDS omenim še, da je dodatno ob tem zboru dne 26. decembra 1917 zasedal tudi občni zbor zveze delavskih društev za Kranjsko, Primorsko, Stajersko in Koroško in da mu je že ob začetku konferenca zaupnikov kovinarske organizacije na Jeseničah predložila zahtevo po ustanovitvi posebnega tajništva v jeseniškem železarskem revirju. Svoj predlog je utemeljevala z 'lepim razvojem podružnice', v kateri je bilo organizirano že več kakor dve tretjini delavstva, zaposlenega pri KID na Savi (Jesenicah), Javorniku in (v novi tovarni elektrod) na Blejski Dobravi. Toda občni zbor je sklepanje o tem predlogu odložil. Na tem občnem zboru je bil izvoljen v kontrolo predsednik jeseniške podružnice Franc Gabriel. (Razprave X. zbora JSDS, str. 15)

V PRIČAKOVANJU MIRU IN VELIKIH SPREMENB

Antantne dežele se za predlog, ki ga je Lenin v imenu nove sovjetske vlade že dan po zmagi oktobrske revolucije naslovil na vojskujoče se države glede miru, niso zmešale in so odklonile pogajanja za sklenitev splošnega pravičnega in demokratičnega miru. Zato pa so v le-ta privolili nemški imperialisti decembra 1917 in jih seveda s svojimi nameni tudi začeli v Brestu Litovskem, kjer so zahtevali, da bi mlada sovjetska država priznala mejo po črti, po kateri je potekala fronta. Tako bi Nemčija prišla do Poljske, Litve, Kurladije, dela Bele Rusije in Volinije.

Leninova vlada se je znašla v težavnem položaju: stara ruska vojska je zapuščala fronto, protirevolucija je začela dvigati glavo in se organizirati. Sovjeti niso imeli vojaške sile, ki bi mogla prisiliti nemško cesarsko vlado k sklenitvi pravičnega miru. V takem položaju je Lenin menil, da je treba sprejeti nemške mirovne pogoje. General Hoffmann, ki se je pogajal v imenu Nemčije in Avstro-Ogrske, je s svojim imperialističnim nastopom pri mirovnih pogajanjih s sovjetsko delegacijo spravil v bes tudi nemško in avstro-ogrsko delavstvo, ki je trpelo pomanjkanje in glad. Ko so 12. januarja 1918 zmanjšali delavstvu že tako nazadosten obrok moke, je 14. januarja 1918 vzkripelo najprej med delavci v tovarnah Dunajskega Novega mesta (Wiener Neustadt), kjer je prišlo do spontane stavke. To stavko so 'levo-radikalni' socialisti 15. januarja sprožili tudi po drugih nižjeavstrijskih tovarnah. Dne 16. januarja 1918 je začelo stavkati tudi dunajsko delavstvo.

Ta izbruh je presenetil vodstvo nemško-avstrijske socialne demokracije, saj se je gibanje razvilo v ogromen stavkovni val mimo nemško-avstrijskega socialnodemokratskega vodstva. Zato se je le-to začelo prizadevati, da bi ga obvladalo in da bi ga spremenilo v nenevarno politično demonstracijo in tako preprečilo preteči spopad delavstva z oboroženo silo države. Čutilo je celo 'dolžnost', da je 17. januarja 1918 objavilo poseben razglas, v katerem je rečeno, da je 'do stavke prišlo brez sodelovanja političnih in strokovnih organizacij'. Razglaslo je in svetovalo vladi, da le-ta

za pomirjenje delavskih množic zagotovi, da se mirovna pogajanja v Brestu — Litovskem ne bodo razbila na ozemeljskih zahtevah, nadalje, da vlada reorganizira preskrbo delavstva, da pristane ne demokratizacijo občinskih zastopov in da ukine militarizacijo vojno industrijskih obratov. Stavka se je 17. in 18. januarja 1918 razširila na gornjeavstrijsko delavstvo, na delavstvo na Stajerskem, na češki sever pa je seglo samo do Brna, kjer so jo podprli samo češki centralisti, ne pa socialisti, ki so boj za češko samostojnost povezali s češkimi buržoaznimi strankami, in ki so bili kot 'separatisti' znani v avstrijski socialni demokraciji že iz predvojnih let. Končno je segla stavka tudi na Krakov in Budimpešto.

Delavstvo je v teh stavkah postavljalo svete delavskih odposlancev. Dne 19. januarja 1918 je avstrijski ministrski predsednik dal delegaciji dunajskega sveta delavskih odposlancev zagotovilo avstrijskega zunanjega ministrstva, da se pogajanja v Brestu-Litovskem ne bodo razbila zaradi ozemeljskih zahtev, da Avstrija ne teži po nobenem ozemlju na škodo Rusije in da priznava brez pridržkov pravico (ruskega dela) Poljske do samoodločbe. Prav tako je obljubil tudi izboljšanje prehranbenih prilik, odpravo militarizacije v vojno industrijskih podjetjih in obratih ter demokratizacijo volilne pravice za občinske zastope, seveda oboje 'po zakoniti poti'. (42)

Tudi jeseniškega delavstva se je to gibanje dotaknilo, kakor se je spominjal Janez Mlakar. Najraje bi sami stavkali, ko so ob vsakdanjem boju proti lakoti in za zagotovljeno preskrbo lahko samo ugotavljali, da so bili 'vsi dosedanja koraki v tem oziru tako rekoč brez vsakega uspeha' (43) Bili so lačni. Novembra so dobili le 3 in pol kg krompirja na osebo, decembra en sam kg. Če se je delavec pritožil pri vojnem zastopniku poročniku Müllerju, so ga za nekaj dni zaprli. Zato so januarja 1918 delavski zaupniki poslali na deželno vlado v Ljubljani posebno 'spomenico' in terjali izboljšanje prehrane. Toda niso samo prosili samo za 'več močnatih izdelkov', a če teh ni zadosti, 'vsaj kaše, ješprena in fižola'

itd. marveč so ob zaključku zapisali stavek, ki ni bil več prošnja:

«Ako ostanejo naše prošnje brez uspehov, odločno odklanjamo vsako odgovornost za nadaljnje posledice.»

Tako je pisalo v »Napreju« 12. januarja 1918. Torej je bilo, kakor vidimo iz citiranega stavka, razpoloženje jeseniškega delavstva vedno bolj vroče, le da so to razpoloženje prihajali hladiti s centrale z opozorili, naj se delavci ne dajo zapeljati v kako nepremišljeno dejanje ter tako otežijo že tako težko delo organizacije, kakor je na splošnem delavskem shodu 27. januarja 1918 dejal Zore. (44)

Naj mimogrede v zvezi z »vročim« januarjem 1918 omenim še delavsko demonstracijo v Ljubljani, kjer se je 20. januarja 1918 zbralo krog 5000 delavcev in delav v Mestnem domu in na trgu pred njim ter demonstriralo proti vojni, za ureditev prehrane in svoje zahteve izročilo deželni vladi. (45). Take demonstracije so spremljale stavkovno gibanje na Avstrijskem in Ogrskem. Dne 21. januarja 1918 pa sta že dunajska socialdemokratska centrala in dunajski delavski svet, ki so ga postavili shodi stavkajočih in ki je bil pod vplivom socialnodemokratskega vodstva, že pozivala delavstvo, naj se vrne k delu in zadovolji z obljubami ministrskega predsednika. Med nezadovoljnimi delavskimi množicami je ta poziv povzročil novo ogorčenje in odpor, ki pa so ga vodilni socialdemokratski funkcionarji brez večjih težav obvladali. Stavka v nemških avstrijskih deželah se je tako do 24. januarja 1918 uradno že končala, (46) čeprav se vsi delavci še niso hoteli vrniti na delo.

V znamenju protesta proti nemškim imperialističnim brestlitovskim mirovnim pogojem proti nadaljevanju vojne pa je stavkalo tudi delavstvo v Nemčiji. Tako je januarja 1918 stopilo v stavko več kakor pol milijona nemških kovinarjev v berlinskih vojnih podjetjih. Tem so se pridružili tudi delavci drugih nemških industrijskih mest. V stavki v tovarni granat v Sternbergu je med organizatorji stavke sodelovala tudi Štefi Federl (mati znanega predvojnega jeseniškega komunista in kasneje sama jeseniška komunistka) (47)

Po zaključni stavki v nemških industrijskih krajih Avstrije je tudi Izvršilni odbor JSDS dne 25. januarja 1918 svoj »oklic«, v katerem je bilo rečeno, da »klic nemškega proletariata (v Avstriji) ni našel delavstva avstrijskega (po drugih nemških avstrijskih deželah) pripravljenega« in kot vzrok navajal »zmedo ideologije meščanstva«, ki so »cepile avstrijski proletariati na dvoje in troje — češki in poljski proletariati je zapustil sigurno pot skupnega hotenja in dejanja, izgubil je izpred oči veliki cilj obče svobode«. (48)

Oklic JSDS je zopet zamenjaval posledico — obnašanje češke in poljske socialne demokracije — vzrok vszrok in obobsodbo, namesto da bi poiskal vzrok posledice tudi v nerazumevanju avstrijske socialne demokracije kot celote do narodnostnih vprašanj, ki so butala ob stene te ječe narodov, kakor je Ivan Cankar imenoval habsburško cesarstvo. Vsi narodnostni programi avstrijske socialne demokracije so ostali samo pri besedah. In tudi sedaj ni bilo drugače. Dr. Tuma je, kakor smo videli, že na X. zboru podvomil, da bi mogla nemško-avstrijska socialna demokracija, ki je že leta 1914 zamudila zgodovinski moment in se omadeževala ne samo z oportunistmom in reformizmom, marveč tudi s »pangermanskim navdušenjem« 4. avgusta 1914 in z »nesocialistično pisavo glavnega glasila Arbeiter-Zeitung do čina Frica Adlerja«, še biti dejansko voditeljica avstrijske socialne demokracije in ustvariteljica nove demokratične Avstrije. (49) Kljub temu pa je Oklic IO JSDS z dne 25. januarja 1918 še verjel v moč avstrijsko-nemške socialdemokratske stranke, da bo izbojevala avstrijskemu delavstvu delav-

sko in hkrati narodom v Avstriji narodno svobodo. Zato je krivila češki in poljski proletariati, da zdaj, ko ni podprl avstrijsko-nemške socialnodemokratske stranke, stoji kakor pred grobom svoje lastne svobode in svoboda svojega naroda in da je »kriv razdora edine velike sile (splošne avstrijske socialne demokracije, ki so jo v tem času imenovali tudi »avstrijska internacionala«), ki bi bila v stanu prinesiti rešitev«. (50)

»Proletariat malega slovenskega naroda bridko čuti zamujeni trenutek skupnega boja združenega delavstva vseh narodov za svobodo in blaginjo vseh. Svest si, da z lastno močjo (z močjo lastne stranke) ni moči dospeti do velikega stavljenega cilja, je videl slovenski proletariati boljšo bodočnost le ramo ob rami s proletariatom sorodnih in velikih narodov, s katerimi mu je zgodovina odkazala skupno bivanje in skupno stremenje. Tem globlje danes teži na njem (tem globlje ga danes teži) posledica nesloge avstrijskega delavstva — danes po končanem velikem poskusu samostojnega gibanja krepko in enotno organiziranega nemškega proletariata. A tudi s tem živejšo (bolj živo) vero gleda v bodočnost, ker ga navdaja prepričanje, da edinole proletariati more izvojevati ideal svobode in neodvisnosti — da se avstrijski proletariati mora zavedati svoje življenjske

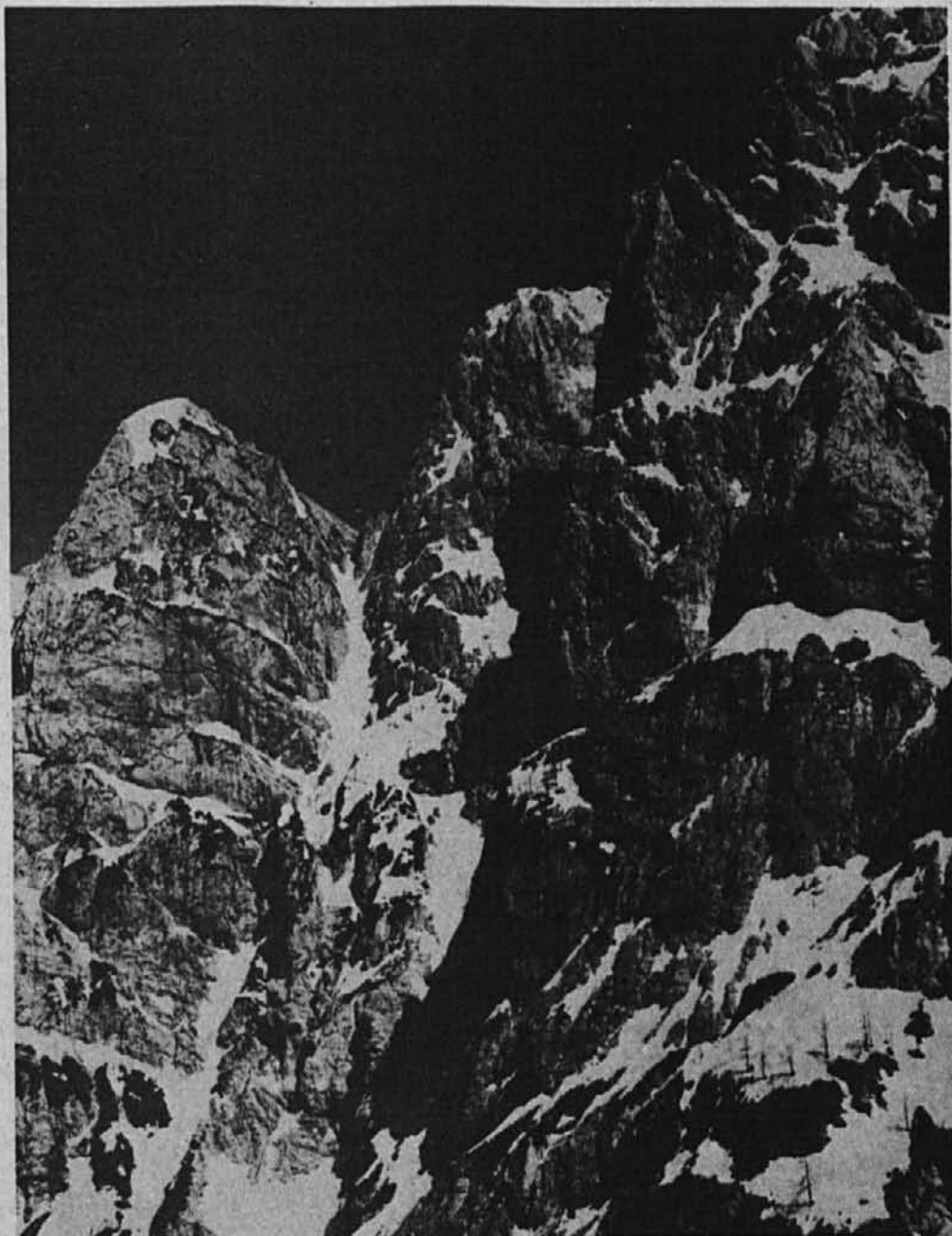
naloge ter združen zopet začeti boj za neločljive skupne cilje.« (51)

Oklic je zato pozival k slogi vseh avstrijskih socialnih demokratov, predvsem čeških in poljskih. Samo to bi bilo jamstvo polnega uspeha, končne zmage pod znamenjem proletarske sloge. (52)

»Gibanje nemškega proletariata označena kakor zarja nov dan, novo delo, novo življenje.« je Oklic podobno kakor že v uvodu nekoliko zafrznil. »Zato se obrača zastopstvo jugoslovanske socialno demokratične stranke na lastno delavstvo s pozivom, naj tesno strne svoje vrste, naj z neumorno agitacijo pridruži vse slovensko delavstvo svoji organizaciji, da stopi ob stran bojujočega se avstrijskega delavstva: obrača se na sorodno češko in poljsko delavstvo, naj se otrese usodepolnih predsodkov, katere mu je narekovalo lastno meščanstvo, in stopi v kolo združenega internacionalnega proletariata nazaj! Le v združenem hotenju, v enotni volji pride avstrijski proletariati do zmagovitega dejanja in le v dejanju proletariata je bodočnost in rešitev.« (53)

To je bilo res, a kaj ko so bila dejanja, ki naj bi jih uresničila združena avstrijska socialna demokracija le iluzija, kakor bodo pokazali nadaljnji dogodki.

(se nadaljuje)

Franci Sluga: Stena

Miha Klinar

Koračnica

PARTIZANSKI PASTELI

Krstile so nas hoste
s svojimi imeni

V neznano

Dolina polna Scil in Karibd
in kiklopskih oči,
z jeklenimi zenicami
prežečih iz zased.

Po njej
kot sinja pentlja
reka se pentlja
in bela cesta.

Črna proga
v zaskrbljene misli zapisala
dvojni je uprašaj:

Kaj, le kaj bo z nami,
ko mrak bo ranil belo čelo gore
in ko bo kri zalila
modri svod neba.

Svitanica

Jutranji somrak drobi
že s sivo brano temno prst neba
in zvezde v brazde se gube
kot žitna zrna, ki jih je sinoči
posejal večer.

Le redke še bleste se po razorih
za plačilo pticam,
ki s pesmijo prižigajo
nov svet.

Partizani

Krstile so nas hoste
s svojimi imeni:
Bori, Hrasti, Gabri, Bresti,
Strnadi, Jastrebi, Sokoli...

kakor da bi nas rodilo dreveje
ali v svojih gnezdih
izlegle ptice,
kljubujemo vsem ujmam
in viharjem.

Polifem

Gora
kot pred tisočletji
okamenel kiklop,
morda sam Polifem.
V dolino se izliva
skozi brado host
votlo
velikanovo oko.

Odisej

Tu Itake iskal ni Odisej
in vendar smo
podobni Odiseju
ko je Itako iskal.

Beli kamen

Beli kamen razbeljenih pečin,
zlatih ognjev skameneli vrelci
kriknil je v zenit, kjer sonce
kot nihalo zlato je obstalo
za bežen hip.

Vrh skalnatih stopnic
odpira vrata nam prelaz
v blažilni hlad
in veter nas poljublja
na razgreta lica
v bratovski pozdrav.

Srebrna gaz

Na gozdno jaso sonce posejalo
je tisoč malih sonc:
zlato rumeno
med zelenim bronom.
V usakem soncu gozd prašnikov,
temnih kot čmrlji,
ki z basi črnimi hite
v zlato cvetov po med.
V vonj arnike in zrelih trav
kolona
zaorala je s koraki
srebrno gaz
in kot na prečo
razčesala trato.
Zrak poln arnike je in medu.

Zlati lovec

Velblodji hrbti Karavank,
poraščeni
z zeleno volno trav
in rjavega mahu.
Na jugu
z zidom Alp
podzidano nebo.
Na nebu
kakor ostrí beli plamen
Spik.
Poplava modre luči nad dolino
kakor goreči alkohol.
Dan je visok.
V višavah zlati lovec tisočroki
s tisoč loki nas obstreljuje
s tisoči puštic.
Še več zbrni jih mimo
med trave in med rože
strmini v bok
kot zlat čebelji roj.
Nebo kot da zveni že ves dan
od tetiv.

Pastel

Molk belih skal
z lišaji zapečaten.

Planinski mah. Kri
temnih murk. Oči
začudenih planik.

Skroz nizke bore
se preceja pašnik
med pogoriščem staj
zeleno bel
in nem.

Dan

Dan v navezah dolgih
truden spušča
z vitla vrv
in sestopa z bosimi nogami
z nami s skalnatih kaskad,
se plazi skoz robidje in trniče
čez gmajne in čez frate
iz gozda v gozd
vse globlje, globlje
prav do dna doline, kjer
zanke iz zased
nam vsak večer nastavlja smrt.
In tu obstane z nami
in z nami iznenaden se požene
pred krogami čez cestni prah
in tračnice
po kamnih, ostrih kakor nož,
v zavetje vrb.
Ko stopi v reko, jo obarva kri
njegovih ran,
in vendar s prestreljenimi rokami
ognjene zublje na vrhovih pogasi
in krvaveč odtava sam čez prag noči
in truden, truden kakor mi, zapira
za seboj zeleni baker vrat.
Edino, kar ostalo je za njim,
so kaplje znoja, pronicajoče
skozi temni svod v večer...
O kaplje zvezd, ki z nebom potonile
reki ste na dno med črni prod!
Med vami bredemo oprezni, sami
na drugi breg v zavetje host.

MIHA KLINAR je za svojo par-
tizansko liriko letos prejel Kaj-
hovo nagrado in NAGRADO
VSTAJE SLOVENSKEGA NA-
RODA.

OB SOTOČJU SAVE DOLINKE IN SAVE BOHINJKE SO ZAPLAPOLALE ZASTAVE SVOBODE

NEPOZABNA POMLAD 1945

Deževni april se je umaknil sončnemu maju, ki je s toplimi žarki, cvetočimi polji in ozelenelimi gozdovi okrasil porajajočo se svobodo. Petje ptic se je stapljalo z zadnjimi rafali, ki so oznanjali konec štiriletnih teme in rojstvo novega jutra brez krvi in temnih oblakov.

Iz gozdov so hiteli partizani z zastavami in harmonikami. Strumno so zakorakali po glavnih cestah skozi vasi in mesta, pod slavaloki med množico v cvetje in objeme. Solze radosti so rosile odločne obraze klenih borcev in onih, ki so razprostirali roke v objem. Pesmi in vzkliki zmagovalstva so odmevali po ulicah in se mešali z zvoki koračnic v eno samo, komaj dojemljivo radost, kakor da je je preveč naenkrat. Kot bi ne bila resnica, temveč privid, sen, ki se bo v hipu razpršil. Se je zvenel v ušesih odmev jeklenih korakov in ledenih povelj tujcev, ki so vzbujala srh v kosteh in sovražstvo v srcu. Včerajšnji dan je postal preteklost, ki jo je treba za vedno in nepreklicno pozabiti.

Skraini severozahod naše domovine, med Karavankami in Julijskimi Alpami, je zadnji dočakal svoj praznik. Ta najlepši kos slovenske dežele, ki ga je topoglavni Hitler proglasil za germanskega do sodnega dne, je spet postal slovenski, čeprav je moral trpeti okupacijo do zadnjega strela te vojne. Medtem, ko so drugi kraji že dneve in tedne slavili zmago in že obnavljali ruševine, so se ob Savi Dolinki in Bohinjski gnetle poražene nemške in kvilinske čete, odločene, da s silo prekorajajo Karavanke. Čeprav poraženi, niso bili niti najmanj pripravljeni odložiti orožja in se vdati zmagovitim slovenskim partizanom. Generalski možgani niso mogli prenesti misli, da so partizani zavezniška vojska. Če se že mora zgoditi, se pač raje vdajo Angležem in Amerikancem. Če morajo izbirati med črnim in še bolj črnim, bodo izbrali prvo, ker bo tam več milosti in manj tenkočutnosti za storjene zločine.

Svoboda si je nezadržno utirala pot. Slovenski partizani in divizije jugoslovanske armade so podili in lovili umikajoče se tolpe brez predaha. Armade naše vojske so dosledno izvrševale povelje svojega vrhovnega poveljnika, tovariša Tita. »Sovražniku je treba preprečiti, da bi ušel zasluženi kazni!«

Z vsako jutranjo zarjo teh dni so vstajali novi upi, ki so prežemali ljudstvo gorenjskih krajev, ki je nestrpno čakalo svobodo. Čim bližje je prihajalo bobnenje topov in čim večja je bila zmeda na cestah ter progah, bolj so upi zoreli v prepričanje, da bo vsak hip konec nacistične tiranije. Nestrpno pričakovanje se je stopnjevalo kot brodolomec na osamljenem otoku, ki se jim približuje rešilna ladja.

Četrta armada in slovenski IX. korpus sta bila že v Trstu. Tanki z rdečo zvezdo so se valili skozi Trento in okrašeni s primorskim cvetjem hiteli proti Koroški, da bi sklenili obroč s III. armado, ki je prodirala po dravski dolini proti Gospe Sveti. Oslobojitelji niso imeli časa za slavo, za zdravice svobodi, bratstvu in edinstvu. Morali so tekmovali s časom, če so hoteli izvršiti Titov nalog in zasluženo praznovanje odložiti na poznejše dni. Tudi sovražnik je hitel, da bi se izmaknil jekleni pastii.

Del kokrškega odreda, ki je 4. maja osvobodil Begunje in rešil zapornike smrti,

je po opravljenem delu hitel čez Karavanke, takoj nato pa še jeseniško-bohinjski odred, ki je operiral v Selški dolini. Med Bohinjsko in Dolinko je ostalo le nekaj stotin partizanov iz komande mesta Bled, okrožja, VDV čete in terencev. Večina domačinov se je borila v brigadah IX. korpusa. Obveščevalni center na Jelovici je imel polne roke dela. Načelnik Jože Kapus, radiotelegrafist Edvard Ličen in kurirji niso spali v tistih nočeh. Depeše iz glavnega štaba JA Slovenije in obratno so kar deževale. Komanda mesta Bled je imela svoj sedež v graščini Stare Fužine v Bohinju. Že dober mesec pred osvoboditvijo je dobila navodila od korpusa glede ukrepov, ker je bilo pričakovati skorajšnjo kapitulacijo hitlerjevske Nemčije. Da ga ne bi prehiteli dogodki, je že nekaj dni za tem oddelek te komande na juriš prevzel žandarsko postajo v Gorjah. Komandant mesta, Niko Fabjan in komisar Brane Prhne sta se dobro zavedala odgovorne naloge. Tudi njima je primanjkovalo časa. Ljudem v komandi se je zdelo, kot da med večerom in jutrom ni presledka. Položaj je zahteval nagle odločitve in kar se da odločne ukrepe.

Mrzlično premikanje sovražnih enot in zmeden pripravljanje na odhod nacističnega civilnega aparata v tem delu Gorenjske je že kazalo znake razsula. Vešče so ga prikrivali v upanju, da se bo vsa ta sordga nekaznovano umaknila preko Karavank. Njihove moči glede na število in oboroženost ni bilo podcenjevati. Bilo bi nesmiselno dopuščati kakršnakoli presenečenja. Zato je bila potrebna najtesnejša zveza operativnih enot komande mesta in VOS, ki je v teh dneh imel svoj sedež v barakah nad Studorjem in Bohinju. Od tam so prihajale najnovejše informacije o premikih in nakanah sovražnih enot v Bohinju, na Bledu, v Radovljici in Gornjesavski dolini. Poleg teh obvestil je komanda mesta prejemala tudi dragocene podatke neposredno od vaških in rajonskih odborov OF, ki so partizane podrobno seznanjali z razmerami v še zasedenih krajih po dolini.

Koncem aprila je komanda mesta Bled razpolagala z okoli 280 borci, razporejenimi v dva bataljona. Če prištejemo dokaj neznatne moči oddelkov VDV enot, minerskega voda »Ratitovec« na Jelovici in oboroženih pripadnikov narodne zaščite na vsem področju ni bilo več kot 500 za borbo sposobnih ljudi proti 3000 sovražnikovim vojakom. Njihove sile so zajemale okrepljene posadke v Bohinjski Bistrici, na Bohinjski Beli, Bledu, v Radovljici in Jesenicah in druge gornjesavske postojanke. Sovražnikova moč je bila iz dneva v dan večja, kar je nezavidljivo razmerje še poudarilo.

Komanda mesta je izvedla potrebne ukrepe za čimbolj načrtno nadziranje svojega področja.

Komandir Polde Sumi je s četo okrog 90 borcev nemudoma krenil čez Pokljuko in Radovino proti Kranjski gori z nalogo, naj nadzoruje vso Gornjesavsko dolino in v primernem trenutku stopi v akcijo na zahtodni tromoji. Druga četa pod poveljstvom komandirja Gorazda Finžgarja je zasedla položaje nad Jesenicami na področju Blejske Dobrave in Mežaklje. Ta enota naj bi po načrtu pravočasno zasedla Jesenice in onemogočila okupatorjev umik. Drugi deli, oz. bataljon komande mesta — kot se je ta

skupina imenovala, so nadzirali bohinjski kot in blejsko kotlino.

Prve dni maja se je v Bohinjsko Bistrico nateplo več skupin policistov iz primorskih posadk in Sorice, ki so se umaknile pred napredujočimi rednimi enotami jugoslovanske armade. Bohinjska posadka se je tako povečala na približno 400 mož, ki so bili oboroženi s sodobnim težkim orožjem. Da bi zavrl nagel prodor naših čet s primorske strani, so minirali bohinjski predor, ki je povezoval predvojno jugoslovansko obmejno postajo Bohinjska Bistrica s Podbrdom.

Vsi položaji okrog postojanke so bili v čvrsti posesti naših. Na poziv, naj se okupatorska posadka v Bistrici brezpogojno vda, se je njen komandant skušal zvi-jačo izveliči iz obroča. Zavedal se je nevzdržne situacije in je predlagal enodneвно premirje, da bi razmislil o pogojih. Partizanske sile na tem terenu kot tudi na ostalem področju komande mesta, niso bile dovolj močne, da bi uspeh dosegle z borbo. Preostalo ni drugega kot čakanje. V veliko presenečenje partizanov je celotno sovražnikovo moštvo pod okriljem noči po skriti maršuti pobegnilo proti Gorjam nad Bledom. V postojanki je ostalo le nekaj težjega orožja in opreme, vse ostalo so bežeči Nemci vzeli s seboj.

Kar ni uspelo komandi mesta v Bohinju, se je posrečilo v Gorjah. Njena četa je tam zajela celo bistriško kolono. Naši so Nemce takoj razorožili in jih pod stražo poslali čez Pokljuko nazaj v Bohinj, kjer so prav tisti, ki so minirali predor, morali očistiti ruševine in usposobiti progo.

Podobno je bilo tudi s posadko v vojašnici na Bohinjski Beli. Tudi to moštvo se je hotelo izogniti vdaji in pobegniti proti Jesenicam, nato pa v Avstrijo. Doleta pa jih je enaka usoda kot policiste z Bohinjske Bistrice. Nekje pri Jesenicah so bili zajeti in razoroženi. Tako je bila osvobojena vsa bohinjska dolina do Bleda.

Na Bledu je medtem nastal pravi vojaški tabor s številnimi pripadniki vseh mogočih oddelkov vojske, policije, gestapa in vlasovcev. Sem se je natepla zločinska sordga v zadnjem odločilnem poskusu, da se organizirano izmuzne partizanom, računajoč na progo iz Kranja proti Jesenicam in naprej na Koroško, ki je bila še v njihovih rokah.

Po zavzetju Bohinjske Bele, kjer je bilo zaplenjenega precej novega orožja in opreme, je komanda mesta nameravala prodreti s svojimi četami naravnost na Bled. Toda Nemci so pri »dvornih garažah« na Mlinem, kjer je bila nastanjena močna posadka šole za dresuro policijskih psov, vzpostavili močno obrambo na dominantnih položajih nad Savo Bohinjsko. Okupatorski župan Paar je uvidel, da mu v obleganem Bledu rože ne bodo več cvetele. Tvegal je prihod na Bohinjsko Belo, kjer je na železniški postaji predlagal komandantu mesta, naj bi se pogajala o prevzemu oblasti. Kot vzrok je navedel, da želi zaščiti prebivalce. Vendar partizanom ni nudil nobenih sprejemljivih zagotovil. Spoznali so, da ni čas, ki bi dovolil vdajati se utvaram in so brez odlašanja zasedli položaje pod vasjo

Kupljenik, odkoder so z desetimi zaplenjenimi minometali začeli obstreljevati sovražno obrambo pri garažah. Ostale čete komande mesta so medtem prodrle ob progi Bohinjska Bela-Bled do železniške postaje Bled-jezero in čez Narčitno proti Krnici v Gorjah. Štab se je premaknil na Hotunje, odkoder je vodil operacije svojih enot vse do osvoboditve Bleda. Nemci so brez večjega odpora odnesli pete iz postaje in hotela Triglav, še prej pa so se naglo umaknili tudi iz Gorij.

Blejci so te dni prebili v nestrpnem pričakovanju. Vsi aktivisti so bili na nogah. Odbori OF so pripravljali vse potrebno za sprejem osvoboditeljev. Za zastrtimi okni so ženske na skrivnem iz nemških zastav šivale naše. Mladina je pisala gesla za dobrodošlico. Posebno aktiven je bil odbor v naselju Grad z ilegalnim imenom »Sojna 2«, ki je v letih okupacije razvil izredno močno obveščevalno službo. Veliko zaslug za uspešno delo gre zlasti tajniku Francu Jarcu-Marjanu, ki je služboval v nemškem občinskem uradu in tam neopazno iztaknil važne podatke o okupatorju in njihovih namerah. Gestapovci so sicer vedeli, da nekdo pošilja partizanom podatke, toda našemu ilegalcu zaradi njegove spretnosti niso mogli priti na sled. Za posebno presečenost je poskrbel Marjan nekaj dni pred osvoboditvijo. Osebe nemške puškarske delavnice v naselju Mlino je prepričal, da je naložilo kompletne naprave in material te delavnice ter s tremi vozmi pod njegovim vodstvom vse to skrivaj odpeljalo partizanom v Gorje.

Takoj po osvoboditvi Bohinjske Bistrice pa je tudi delno po njegovi zaslugi odšla z Bleda preko Pokljuke celotna posadka žandarske postaje in se v Bistrici vdala komandi mesta Bled. Nekateri žandarji so pozneje, čeprav ne prostovoljno, sodelovali kot merilci pri minometih s kupljenjskih položajev v partizanskem napadu na policijsko obrambo pri garažah na Mlinem.

Štabu v Hotunjah se je v teh dneh nenehno prijavljalo na stotine novih prostovoljcev iz vseh krajev gornje Gorenjske, ki so se želeli vključiti v enote komande mesta. Le-ta je v naglici ustanovila in oborožila nove čete, ki so pozneje sodelovale v osvobajanju Bleda, Lesce, Radovljice in Jesenic. Streliva in orožja je bilo več kot dovolj, med drugim tudi nekaj topov manjšega kalibra, ki so bili zaplenjeni v Bohinju in na Bohinjski Beli. Stevilo oboroženih borcev je naglo raslo in se dvignilo v nekaj nad 1000. Kljub temu se položaj ni dosti spremenil, ker so naše čete morale nadzirati izredno razprostrto območje: od obronkov Jelovice nad Bohinjko do tromeje pri Ratečah. Nacisti so še vedno krepko križali Bled, Lesce, Radovljico, Tržič, Jesenice in kraje ob progi, po kateri so sopihale dolge kompozicije poraženih čet z balkanskih bojišč. Transporti so bili zavarovani z oklopnimi vlaki in oskrbljeni s kompletnimi inženjerskimi napravami za postavljanje mostov in tračnic, da so si lahko zagotovili prevoz. V vagonih je bilo velike količine različnega naropanega blaga, s katerim so hoteli pobegniti v Avstrijo.

Da bi dosegli varnost prevozov, so temeljito zaščitili progo. Vzpostavili so močno obrambno črto na severni in zapadni strani Bleda. Od blejskega gradu, preko močvirnih Blat, kjer je zdaj nogometno igrišče, preko Homa nad Zasipom in dalje proti Jesenicam, so na gosto razporedili svoje topništvo in vztrajno obstreljevali partizanske položaje proti Gorjam in po pobočjih Mežaklje. Vsa kanonada pa ni imela nobenega učinka, ker so granate zadevale v prazno. Partizanske patrulje so bile že neposredno pri utrjenih prihodih in z motilnim ognjem nadlegovale obupane Nemce. 7. in 8. maja so se izselili zadnji nemški civilni uslužbenci in učitelji iz

Franči Sluga: Vršške razsežnosti

občinskih in drugih okupatorskih ustanov v Radovljici in na Bledu. To so bili najbolj krvoločni nacistični elementi, ki so štiri leta strahovali ljudi in samovoljno gospodarili.

Partizanska komanda v Gorjah je z željo, doseči kar se doseči da, po kurirki Jožici Dijak poslala na Bled zloglasnemu obersturmführerju Helmutu Rosumecu ultimatum. V njem je bilo rečeno, naj se s celotno blejsko posadko vda, ker bo edino tako preprečil nepotrebno prelivanje krvi. Izkušeni nacistični lisjak je predlog gladko zavrnil, češ da ni tako neumen, da bi partizanskim jamstvom verjel in je kurirko odslavljal. Se v isti noči so z Bleda izginili vsi vojaki, do zadnjega. Iz neznanih vzrokov so v hotelu Toplice pustili le svoje ranjenke.

Osmega maja zvečer so prve patrulje s komandantom mesta Fabjanom in komisarjem Prhnetom prispele na Bled. Svoj štab so takoj namestili v izpraznjenem hotelu Jelovica in poslali patrulje proti Lescam, kjer so bili nemški položaji. Nemški oddelki, ki so ščitili progo, so se sicer pomaknili na levi breg Save Dolinke, vendar nihče ni vedel, kje se nahajajo. Potrebna je bila največja previdnost, zato glavna čet Komande mesta v tej noči na Bled ni vkorakala, temveč je zasedla bližnje položaje. Večji del se je pod poveljstvom komandanta bataljona Jožeta Gracija utrdil na desnem savskem bregu, da bi preprečil morebitno presenečenje. Kljub vsem ukrepom pa je do presenečenja le prišlo. Malo pred polnočjo se je na cesti nenadoma pojavil nemški oklopni avtomobil, ki je nato prekrizal Bled, oddal nekaj rafalov in se prav tako nenadoma vrnil proti Lescam, kjer so tičali nemški vojaški transporti.

Devetega maja je nacistična Nemčija uradno kapitulirala. Vse svobodoljubno človeštvo je slavilo zmago nad največjim sovražnikom v zgodovini. Prav na ta dan,

ožarjen s pomladnim soncem, je tudi Bled dočakal svojo svobodo. Nastopil je težko pričakovani trenutek. Iz gorjanske smeri preko Rečice po današnji Prešernovi cesti so prikorakali borci enot komande mesta Bled; s cvetjem, zastavami in harmonikami. Vodila sta jih komandant Fabjan in komisar Prhne na konjih. Vznemirjena in navdušena množica jih je pričakovala na križišču med današnjim počitniškim domom PTT in zdravstvenim domom. Brezmejno, prisrčno navdušenje, poljubi, objemi, solze veselja; vse se je naenkrat strnilo v eno samo misel in izpolnjeno željo — svoboda. Po dolgih štirih letih trpljenja v temi gestapovske inkvizicije je neuklonljivo ljudstvo dočakalo lepše dni.

Mnogi so za ta trenutek dali svoja življenja. Več kot petdeset junakov je ostalo v poključkih gozdovih, na obronkih Jelovice, po kraških globelih Primorske ali celo na bregovih Krke. Njihove matere, žene in sestre v črnini so s pogledi zamažane iskale znane obraze; tiho, prav na dnu srca so se upale, da jih bodo našle med tovariši.

Naslednjega dne so borci partizanske odločno naskočili nemško obrambo onkraj Save, osvobodili Lesce, Radovljico ter zajeli transporte vojaštva z vsem orožjem in drugim plenom. Ujetnike so odgnali v radovljiške barake. Se dan prej naduti, krvoločni vojaški »Hervolka« so se klavrno strnili v kolone in kot tropi ukročenih zveri topo buljili v prazno. Boječe so se izmikali obtožujočim pogledom svobodnih ljudi, kot zasačeni strahopetni zmikavci z brezupnimi predstavami o svoji usodi.

Še istega dne so se ljudje spet zbrali. Pričakovali in gostoljubno sprejeli so hrabre hercegovske vojaše iz 29. hercegovske divizije, ki je nato prevzela vojaške naloge ter številne ujetnike.

Med Savo Bohinjko in Savo Dolinko so plapolale zastave svobode.

KLADIVO JIM V ROKI PLEŠE, PESMI POJE, ISKRE KREŠE

3

USTANOVITEV DRUŠTVA 1897

JURIJ LEGAT, PETER ŽMITEK

Zadnja leta 19. stol. je kot zborovodja deloval učitelj Josip Korošec. V društvenem arhivu sta pesmi »Zakletev viharja« in »Mirno jezero« za moški zbor, ki ju je prepisal Korošec januarja 1894, torej takrat, ko je Kovača še živel. Natančnejših podatkov o Koroševem glasbenem udejstvanju nimamo. Vemo, da je imel leta 1897 v šoli koncert z moškim zborom. Po nekaj letih je Korošec odšel službovat v Mošnje.

Posebno mesto med kroparskimi glasbenimi amaterji ima Jurij Legat (1865 do 1964). Začel je pri mehu na koru, od koder sta ga med pevce vzela Zupana. Ker ga je glasba privlačevala, se je začel učiti igranja na harmonij in orgle. Ko je Ivan Zupan zaradi preselitve in bolezni opustil vodstvo kora, ko je okoli 1894 odšel še France Bešter (Florjančnekov), ki je delal v Zupanovi delavnici in tudi orglal, se je tega posla oprijel Legat in pri njem s kratkimi presledki ostal več desetletij. Čeprav samouk, je postal sposoben pevovodja. Da bi laže napredoval, si je z Dunaja naročil za 37 kron majhen harmonij (še danes glasovno in intonacijsko soliden instrument, ki ga je sedanjí moški zbor prva leta uporabljal za intonacijo). Tudi iz teorije in harmonije si je osvojil toliko znanja, da je brez težav preigral skladbe, ki jih je izbiral v spored. Znanje si je dopolnil tudi na kratkem seminarju v Ljubljani. Mnogo not je nabavil na lastne stroške, za potrebe zbora pa jih je prepisal cele kupe. Marsikaj od tega je bilo pozneje izgubljeno, zavrženo ali uničeno, kljub temu pa je ostalo še veliko materiala, iz katerega lahko sklepamo, kakšen je bil program zbora. Note z njegovim rokopisom sežejo od leta 1894 do 1934. Na nekaterih notah so se podpisali pevci kot Toncala, Erjavec, Solar, Micka in Sabina Legat, Slavica Solar, Angela Varl itd. Posamezni pevci so kdaj pa kdaj sami prepisovali note, npr. Debeljak, Solar in Režka Lazar. Ponekod so podpisani samo z začetnicami: AB, TL, MM in CG. Precej not so mu prepisali otroci doma. Glede izbire pesmi velja ugotovitev, da je nanjo zelo vplivalo cecilijansko gibanje. Razen tega je zanimivo, da so bile razmeroma pogosto na sporedu Zupanove skladbe. Vaje z zborom je imel doma vsako soboto in nedeljo (najprej v hiši št. 66, potem 62). Kot dolgoletnega vnetega gasilca so ga večkrat naprosili, da je gasilske trobentarje učil igranja signalov in koračnic.

Ko je bilo 1897 ustanovljeno »Katoliško delavsko izobraževalno društvo«, ki je obstajalo dobrih 35 let, se je vključil v delo moškega zbora pri društvu. Po fotografiji tega zbora iz let okoli 1900 povzemamo, da so peli naslednji: Francen Dermota, Lovrenc Dermota, Cene Strnad, Balant Rajgelj, Lovrenc Zupan, Florijan Resman, Miha Eržen, Urban Lazar, Janez Leš, Matija Gašperšič, Jernej Praprotnik in še nekateri drugi. Med nastopi so posebno ostali v spominu tisti z Jamnika, kamor je zbor hodil prepevat na semanji dan. Kdo od močnih pevcev je na hrbtu prenesel Legatov harmonij, da so mogli peti ob sprem-

ljavi, saj je bila jamniška cerkev brez instrumenta. Po obredih so v »Pstoti« s harmonijem in petjem poskrbeli za dobro voljo. Zbor je Legat vodil do leta 1906 ali 1907, ko ga je prevzel učitelj Josip Pleničar.

Legat je bil eden tistih ljudskih glasbenikov, ki so s svojim delom pokazali, da bi v drugem okolju oziroma boljših razmerah in možnostih za izobrazbo vse drugače razvili in izrabili naravne talente. Tako je bil navezan predvsem na svojo iznajdljivost in veliko pridnost. Kljub vsemu pa oče številne družine, žebjar, coklar, brivec, priložnostni ranocelnik (izdiral je zobe), zborovodja in organist ni izgubil volje. Bil je član slovenskega društva organistov vse do 1934, se udeleževal seminarjev in nenehno izpopolnjeval znanje. Naj bo tu omenjeno nepremišljeno in škodljivo ravnanje tistih ljudi, ki v različnih krajih in različnih časih z nezaupanjem, morda tudi z nezavedno zavistjo gledajo na domače samouke dirigente, režiserje in druge ljubiteljske umetnike, češ, le kaj pa ta sploh more znati in podobno. Ne le, da s tem delajo krivico prizadetim in jim ne priznavajo zaslug, se hujše je, da na ta način zavirajo razvoj kulturnega življenja kraja. To je občečloveški pojav, opazen pa je bil tudi v Kropi. Legat ga je večkrat občutil, vendar ostane dejstvo, da ima kot dolgoletni soustvarjalec kulturnega življenja v Kropi veliko zaslug za kontinuirano glasbeno udejstvanje žebjarjev in kovačev. Vemo, da se je poskusil tudi v komponiranju, vendar o tem ni moč povedati kaj določenega, saj je vse uničil.

Redek dogodek za Kropo v tem času je bila slikarska razstava, ki jo je leta 1900 imel v šoli domačin Peter Žmitek (1874 do 1934). Čeprav je bil šele na začetku svoje umetniške poti, naj bo zaradi te razstave omenjen tu. Bil je iz številne družine z de-

vetimi otroki, med katerimi je bil tudi Valentin-Balant Žmitek. Študiral je v Ljubljani, na Dunaju, v Pragi in pet let v Petrogradu, kjer je pri slavnem Rjepinu opravil specializacijo. V Rusiji in na Finskem je ostalo mnogo njegovih slik. Več kot 27 let je bil profesor risanja na realni gimnaziji v Ljubljani. Slabo zdravje mu je zelo oteževalo slikarsko delo. Znan je bil po tem, da je precej slik daroval v dobrodelne namene. Stilno se je pridružil impresionistom in je največ slikal kmečke prizore iz krajine. Kot risar je upodobil mnogo folklornih motivov, tudi iz Krobe (koledniki, spuščanje barčic itd.). Spomin nanj je pred nekaj leti lepo oživil Kovaški muzej s ponatisom Žmitkove »Prošnje cerkvice« iz leta 1903. Na tej sliki lahko spoznamo nekaj oseb, omenjenih tudi v pričujočem opisu kroparske preteklosti (npr. Jurija Legata in Jožeta Gašperšiča), ki jih je slikar upodobil zbrane okrog berača Poca. Istega leta je Žmitek, čeprav je takrat bival v Pragi, naslikal portrete prvih dveh združenih načelnikov – to sta bila Luka Kenda in Franjo Solar.

ROVTARJI IN GASILSKA GODBA

V letih, ko je Legat vodil zbor društva, godbe ali kakega drugega instrumentalnega ansambla ni bilo. Bovčanov, ki so bili pred tem precej pogosto v Kropi (tudi v drugih krajih, posebno okrog Kranjske gore so veliko igrali), tudi ni bilo več. Okoli 1900 so začeli hoditi muziki s Češke. Pravili so jim »Progarji«. Igrali so na trgu in po ulicah, najraje so se seveda ustavljali pri hišah veljakov, kjer so računali na boljši zaslužek. Konrad Ažman (r. 1888) se spominja, da so muzicirali »na pamet in tako lepo, da so ljudje kar vkup leteli«. Njihove skupine so štejele 8–10 godbenikov s trobili. Kdaj pa kdaj je otroke in odrasle privabil tudi kak lajnar. Še naprej pa so prihajali godci iz Rovt in Češnjice. Prav zanimivo je, kako se je pri nekaterih družinah teh vasi več desetletij obdržala godba, ki je igrala po bližnjih vaseh. Največkrat so igrali na ohceti, ki so trajale tudi po več dni, tako »da so se godcem nazadnje kar zobje majali«. Ne da se več ugotoviti, kdo in kdaj je začel in za sodelovanje pridobil še druge. Med prvimi, to je med tistimi, ki so v času kroparske »Čitalnice« igrali v Kropi, je bil menda »ta star Ale« iz Potočnikov družine s Češnjice. To je bila zelo »muzikalna hiša«, podobno kot Solarjeva

(Nadaljevanje na 12. strani)

Žmitkova skica iz Krobe

(Gregčeva) iz Rovt. Med tistimi, ki so po letu 1900 še hodili v Kropo in jih je učil omenjeni ljudski godec iz Aleševe hiše, so bili: stari Solar (Gregec) s sinovi Jožetom, Francetom, Janezom in Balantom, njegov brat France, Franc in Janez Vovk (Žitarjeva), Rant (Boštarjev Amerikanec) in Janez Potočnik (Alešev). Imeli so klarinet, več krilnih rogov, bas in trobente. Mlajše od teh je učil Joža Solar, ki je bil poldrugo leto pri vojaški godbi. Služboval je skupaj z Blejčevim — Finžgarjevim Jožetom s Prezrenj. Ta je Solarju potem pošiljal za domačo godbo note. Solar se je namreč s pretvezo izmazal iz vojaške službe. Znanje, ki si ga je pridobil, mu je seveda koristilo in ga je s pridom prenašal na druge. Instrumente so si kupovali sami. Potem ko je prva svetovna vojna prekinila in pravzaprav tudi končala skupno igranje teh nadarjenih vojaških godbenikov, so glasbila ostala v Gregčevi hiši v Rovtah. Sinovi Joža, France, Rok in Rudl so imeli v očetu prizadevnega učitelja in kmalu so znali toliko igrati, da so doma muzicirali v kvintetu (2 trobenti, 2 krilna rogov in bas), in sicer po notah ali pa tudi po posluhu. Do leta 1937, ko je Joža st. umrl, je bila hiša polna muzike. Niso igrali le na trobila, imeli so tudi dve violini, citre, harmoniko in kitaro.

Vse kaže, da je bila Potočnikova (Turkova) hiša oziroma družina osnovni vir glasbenega talenta in veselja vseh omenjenih družin. Sinovi in hčere so se poročili v Alešovo in Gregčevo hišo in s svojim glasbenim darom oplemenitili muzikantsko žilico novih rodov.

Po razpadu Podobnikove godbe je bila Kropa več kot pol stoletja brez svojega organiziranega pihalnega orkestra. Za obstoj zbora so bila dovolj minimalna sred-

Kropa okoli leta 1900 — pred požarom

stva, pri godbi z dragimi instrumenti je to bilo drugače. Po ustanovitvi Zadruga se je stanje polagoma zboljšalo, a velik požar je leta 1901 spet precej prizadel prebivalce. Načrti za lastno godbo so morali spet počakati za nekaj let. 1905 so člani gasilskega društva, katerega načelnik je bil Franjo Solar, z združenimi močmi zbrali denar za instrumente, pulte in note. F. Solar jim je odstopil prostor za vaje, kjer so plačevali le kurjavo (tri krajcarje za večer). Nekakšen mentor godbe je bil Josip Pleničar, dirigentov pa je imela v svojem desetletnem delovanju šest. To so bili: V. Žmitek, F. Potočnik, H. Šejnost, C. Trpik, Murovčev z Brezovice in Z. Solar. Odličan kapelnik je bil Franc Potočnik. Po nekaterih navedbah naj bi bil Turkov s Poljšice, a bo menda držalo, da je bil Blažšekovec iz Bistrice, kamor se je njegov oče preselil iz Rovt. Bil je v vojaški godbi. V Kropi so bili zelo zadovoljni z njim, zato ni čudno, da jim je bilo zelo žal, ker se je kmalu poslovil in odšel na boljše mesto. Pozneje je igral v orkestru Zagrebske opere. Mimogrede povedano — bil je brat Alojza Potočnika-Karma. Za njim so povabili Henrika Šejnosta. Tudi on je bil odličen godbenik, Čeh po rodu, sicer pa uradnik v Radovljici. Na vaje so ga vozili z Jarmovo kočijo, kar je bilo seveda povezano z dodatnimi stroški.

Zanj je ostalo v spominu, da je v glavnem stalno mislil le na muziko. Tudi med tem, ko je hodil po cesti, je ves čas brundal in si dirgal. Iz Kroe je šel, ko je zmanjkalo denarja za njegov honorar. Na razpolago je imel zadosti primerne notne literature, pa tudi sam je komponiral. Tako je npr. za salonski orkester napisal koračnico »Pozdrav Kropi«. Po njej bi mogli sklepati, da so bili takrat v Kropi tudi violinisti in drugi godalci, vendar za to ni podatkov. Pod njim je godba lepo napredovala in so jo večkrat vabili na gasilske veselice. Tako so gostovali v Lesah, Stražišču in drugod. S Potočnikom so šli v Podbrezje, kjer so nastopili ob domači uprizoritvi igre »Dimnikar«. V neprijetnem spominu je ostal povratek. Voz, s katerim so se peljali, se je v Gobovcih prevrnil. Pri tem se je nekaj trobil zmečkalo in so jih morali poslati na Češko v popravilo. Nazaj so dobili skoraj nove — tako se spominja Konrad Ažman. Ta je godbo zapustil 1909, ko je za tri leta odšel v Ljubljano k vojakom, kjer mu je znanje iz domače godbe prav prišlo. Tako tudi pozneje, ko se je na Jesenicah vključil v Sokolsko godbo, ali pa, ko je na prošnjo okrajnega gasilskega načelnika Rusa učil gasilske trobentarje igranja signalov, za kar so ga odlikovali s signalnim rogom, ki ga še zdaj hrani v svojem domu na Jese-

nicah. K. Ažman pravi, da je bilo včasih v Kropi »petje bolj v časteh kot godba«. Morda je V. Žmitek iz tega vzroka uvedel pri gasilski godbi kombinirano igranje in petje.

Valentina Žmitka (Simnov Balant, rojen 1867 v Kropi, umrl 1966 v Ljubljani) smo spoznali kot pevca v kvartetu in moškem zboru »Odmev« že okoli 1885, še bolj pa kot skrbnega zapisovalca starega kropskega življenja. Manj vemo o njegovem lastnem, dolgem in bogatem življenju. Zapisal je, da je bil že od mladih nog »ukažen« in je prebiral »raznovrstne, ne le pripovedne knjige, ki jih je dobil oče v vezavo«. Iz slovnice se je učil nemščine in »sploh imel veliko veselje do učenja in čitanja«. Kot učenec ljudske šole, kjer je učil Kovšca, je redno hodil v Slogino knjižnico in si sposojal knjige. Ko jih je vračal, ga je stric v knjižnici spraševal in preverjal, če si je kaj zapomnil. Zaradi pomanjkanja dela je leta 1890 — podobno kot še precej drugih pevcev »Odmeva« — šel za kruhom drugam. Kot navdušen pevec je povsod pristopal k pevskim zborom. V Ljubljani je pel pri »Slavcu«, v Kranju se je vključil v Bralno društvo in zbor. Tu se je učil teorije, z glasbenim študijem pa je nadaljeval v Mengšu, kjer se je pri Petru Liparju st. učil tudi harmonije, violine in kitare. S prebiranjem strokovnih knjig, z razgovori z glasbeniki si je ves čas večal glasbeno znanje in izkustvo. Po poklicu, ki ga je opravljal v mnogih krajih, je bil »zasebni uradnik«, veliko časa pa je posvečal glasbenemu delovanju, in sicer vse bolj kot dirigent zborov, godb in tamburaških skupin. Od 1903 do 1910 je bil spet v Kropi, član Zadruga in nekaj časa dirigent gasilske godbe. Par let je učil tudi violino. Ni bilo možno ugotoviti, ali je bilo učencev razen Joža in Filipa Gašpersiča še kaj več. Pod Žmitkovim vodstvom godba ni samo igrala. Izkazal se je tudi kot pevovodja. Še danes so živi spomini na koncerte, ki jih je z godbo prirejal v poletnem času vsako nedeljo pri lopi na trgu. Pri teh nastopih je zbor pel pesmi: »Žmiraj veselo«, »Razstanek«, »Megla v jezeru«, »Pobratimija«, »Prihod v gostilno« (K. Mašek), »Eno devo le bom ljubil«, »Kaj pa ti pobič« (Janko Zirovnik) in domačina Zupana pesem »Vasovalec«. S takim programom so gostovali tudi v Kranju na Gaštejcu in v Železnikih.

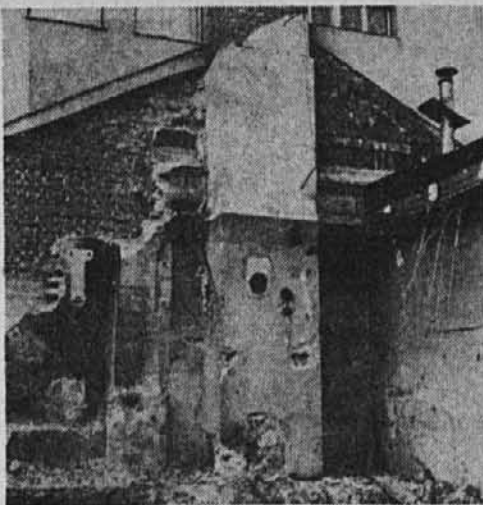
Žmitek je leta 1910 verjetno že odšel iz Kroe, najprej v Lesce, potem v Laško. Nekaj časa je bil tudi na Rakeku, vendar se po letu 1920 menda ni več dosti ukvarjal z glasbo. Veselje do petja je ohranil prav do visoke starosti. Ko je bil star okrog 90 let,

J. Legat (1865—1974) nekaj let pred smrtjo

V. Žmitek (1867—1966)

Posnetek ostankov dvoranice iz leta 1913, narejen ob adaptaciji tovarne leta 1976. Za dimnikom je delno ohranjen napis: Ljudem v pouk in zabavo

je na obisku v Kropi v hiši J. Gašperšiča še zelo rad zapel ob spremljavi klavirja.

Na z roko napisanem izvodu »Pole za trombu Es – Fa«, ki je ohranjena v društvenem arhivu, je še navedeno: spisal Cyril Trpik, kapelnik godbe v Kropi, 14.9.1913. Več o njem ni znanega, prav tako ne o kapelniku Murovcu, ki naj bi bil Grošljev z Brezovice, učil pa je že pred Žmitkom. Zadnji dirigent gasilske godbe je bil najbrž Zdravko Solar (1895–1916). Bil je sin dolgoletnega zadružnega načelnika, odličnjak v gimnaziji, kjer je 1914 maturiral. 1915 je odšel k vojakom, naslednje leto pa padel. Bil je tudi sposoben glasbenik. Igral je violino in klavir. Pred odhodom v vojsko je nekaj časa vodil kroparsko godbo, ki je takrat imela prostore pri sosedu Ignacu Blazniku. Enega zadnjih nastopov godbe je vodil Jože Gašperšič, še gimnazijec, in tako prvič stopil v kroparsko glasbeno življenje.

V tistih časih Kropa ni imela primerne prostora za vaje in nastope godbe. Ob že imenovanih prostorih pri Solarju in Blazniku je godba uporabljala tu in tam tudi prostore pri »Jarmu« in v »fovšaritnici« (danes št. 28). Nastopala pa je največ na prostem. Razen že naštetih prireditev se starejši še spominjajo muziciranja ob tombolah pod orehi na trgu in pa izletov ob semnju na sosednji Češnjici.

Lenart Zupan je 6.4.76 zapisal: »Pri prireditvah, kjer je bil na sporedu tudi ples, smo tu pa tam muzicirali v zmanjšani postavi, ena viža je veljala eno srebrno krono. Spominjam se takratnega kroparskega dacarja Piškurja, velikana blizu 2 m, ki je zelo rad plesal. Za naročene viže pa je kronice metal kar v široko trobljo bardona, ki ga je igral Franc Prešern, po domače Pokelnov France. Po priliki smo včasih napravili kak izlet v naravo (okrog gore), kjer smo tudi prepevali in se zabavali s šaljivimi kroparskimi igrami (biti rihtarja, jelena spuščati itd.). Neke nedelje smo se kolektivno peljali v Ljubljano poslušat opero »Nikola Zrinjski«.

Iz ohranjenega notnega materiala povzemamo, da so igrali koračnice, polke, valčke, mazurke, fanfare, žalostinke, priredbe opernih odlomkov in narodnih pesmi itd. Med avtorji so npr. Czerny, Sejnost, Wagner, Strauss, Haydn, Zajc, Dr. Jenko, G. Ipavec, Fučik in V. Parma. Precej skladb dokazuje, da je godba skrbela za spored, ki je utrjeval narodno zavest. Take so: »Kje moj je dom«, »Hej Slovani«, »Naprej zastava Slave«, »Slovenec sem« itd. Popolna godba je igrala predvsem ob društvenih prireditvah, ob drugih priložnostih pa so nastopale manjše skupine. Po sliki, ki kaže kroparsko gasilsko godbo leta 1910, so bili njeni člani: Simon Pirc, France Pesjak, Joža Leš, Konrad Ažman, Jože Vidic, France Prešeren, Cene Škriba, Tone

Šmitek, Franc Pogačnik, France Petrač, Lenart Zupan, Jaka Pogačnik. V moškem zboru, ki je v istem času deloval v okviru Delavskega društva, sta od teh godbenikov pela le F. Prešeren in J. Leš. Razen K. Ažmana je danes živ še tudi Lenart Zupan (r. 1888). Pri godbi je igral mali boben in pa krilni rog. Spominja se, da jih je V. Žmitek »prav dobro izpilil« in so precej igrali ter vmes peli. Sam je šel iz Kroke 1914. leta, ve pa, da je bila večina godbenikov vpoklicana k vojakom. Kaj je bilo pozneje z instrumenti, ne ve. Bobenčka in krilnega roga, ki sta bila njegova last, ni videl več. Oba instrumenta sta bila verjetno med tistimi, ki jih je uporabil SKUD za solo in orkester po letu 1952, še prej pa »Zvezda«. Dokler je bil doma, ni bil le v godbi, temveč je pridno sodeloval tudi pri igrah. Sam piše: »To sodi deloma v glasbeno dejavnost, saj so bile nekatere gledališke predstave združene s petjem... Jaz se spominjam posebno dveh kupletov, ki sem jih pel v novem prizorišču (to je v gasilskem domu), in sicer »Narobe svet« in »Svet je grozna blaznica«. Ker sem se povsod tudi na službenih mestih na podeželskih odrih kot igralec in za silo režiser udeleževal, mi to besedilo in »viža« še ni obledela« (28. marca 1976).

JOSIP PLENIČAR IN NJEGOVA DOBA

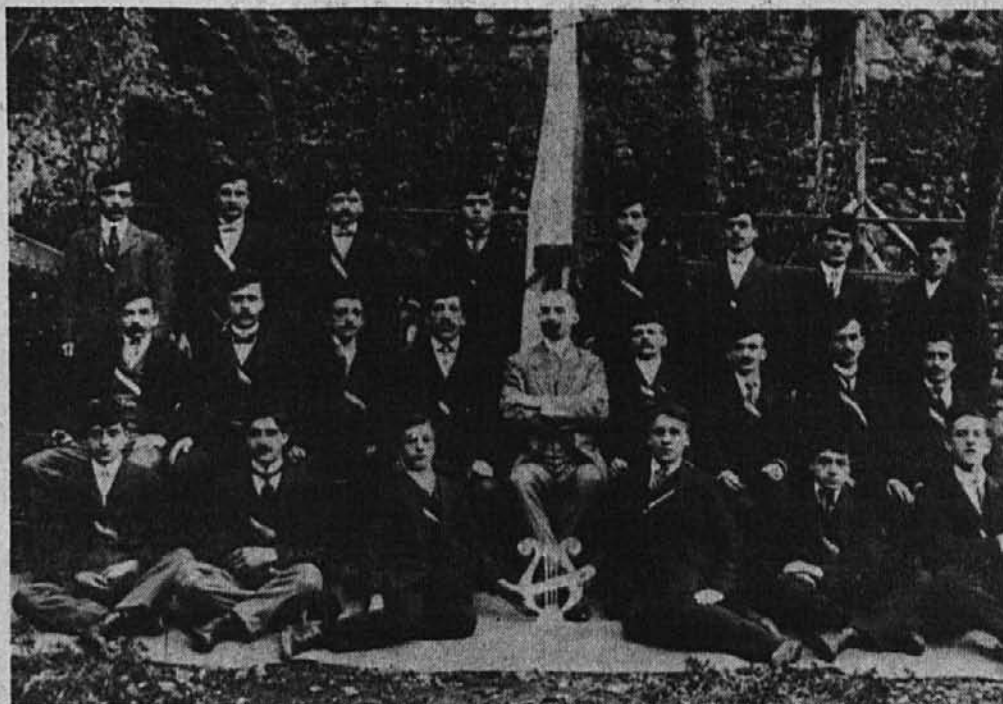
Josip Pleničar, ki je takoj po končanem učiteljsku prišel 1905 v Kropo na svoje prvo službeno mesto, je bil rojen 1886 v Novem mestu, umrl pa je 1970 v Ljubljani. Stejemo ga med osrednje moze ljudskega prosvetnega dela v Kropi, kjer je bil od 1905 do 1921 in potem še leta 1925. S seboj je prinesel znanje in pripravljenost za delo: v kraju ga je pričakala že od njegovih prednikov obdelana kulturna njiva, saj je bila ves čas prisotna spontana volja po kulturnem udeleževanju. Take razmere so mladega učitelja takoj privabile v društveno življenje, ne le kulturno, tudi gasilsko, kjer je na mestu tajnika zamenjal V. Žmitka. Povsod, kjer je bilo potrebno, je poprijel za delo – toliko bolj z veseljem, ker je videl, da Kropa kljub mnogim težavam ni izgubila zaupanja vase in je v vztrajnem kulturnem življenju izkazovala svoj optimizem skupnih naporov. Z delom si je Pleničar pridobil ugled in avtoriteto ter hitro postal osrednja osebnost.

Okrog leta 1907 je prevzel vodstvo društvenega zbora. Društvo, ustanovljeno

(Nadaljevanje na 14. strani)

Gasilska godba (okoli 1914), v srednji vrsti z leve sedita prvi J. Pleničar, drugi F. Potočnik

J. Pleničar z zborom

1897, srečujemo pod različnimi imeni: Katoliško delavsko izobraževalno društvo, Katoliško delavsko prosvetno društvo in Pevsko delavsko izobraževalno društvo, so najbolj pogoste variante, povsod pa je poudarjeno DELAVSKO društvo. Zaslužnim, rednim in častnim članom, je na podlagi društvenih pravil podeljevalo posebne spominske diplome, ki so jih podpisovali predsednik, tajnik, blagajnik in pevovodja. Pod novim vodstvom se je zbor povečal, postal agilnejši in deloval vse do konca prve svetovne vojne. Zbor je pet samostojno, ob različnih praznikih in odskih uprizoritvah, gasilskih prireditvah itd. Starejši Kroparji se spominjajo podoknic, ki so jim otroci večkrat prisostvovali in pri tem nosili lampijončke. Mnoge take prireditve, najsi so bile uradno slovesne ali bolj domače prijetne, so družile ljudi v kulturno skupnost. Nekatere nastope je dirigent zapisal v Šolski kroniki, druge v gasilskih zapisnikih. Kot nekakšen organizacijski mentor se je vključil tudi v delo gasilske godbe, ki smo jo že spoznali, zato tu le še par dopolnitev. O njenem delu so poročali tudi na sejah in občini zborih gasilskega društva. Tako je 20. januarja 1908 prav Pleničar zapisal, da se je godba »tekoma leta 1907 rapidno hitro razcvetela«. Godbeniki so sami kupili glasbila in tudi iz svojega žepa prispevali za honorar kapelnikov. Zadnja leta godbe se je za njen obstoj kot godbenik in organizator posebno zavzemal France Petrač, poznejši kroparski župan. Vojna je povzročila, da je godba povsem utihnila in si pozneje ni več opomogla. Dva njena člana sta bila med vojnimi žrtvami. Jaka Debeljak je bil ranjen, ostal brez noge in kmalu umrl. Za drugega, Vincenca Skriba, beremo v gasilskem zapisniku 27. januarja 1918, da so »počastili spomin člana godbe, ki je padel junaške smrti na italijanskem bojišču«.

Pleničar je kmalu uvidel, da ni pametno cepiti sil, zato je mnogokrat združil pevce, godbenike in odrske igralce. Ze 21. julija 1907 je gasilskemu društvu predlagal zamišl, po kateri naj se »pri veselici vrši tombola, šaljiva pošta, petje ter koncert društvene godbe. Igra naj bi se pa pozneje naredila... Igralo se bo šaloigro »Oproščeni jetnik«. Tako so tudi igralci dobili sposobnega in ambicioznega režiserja. Nastopali so seveda že prej veliko in so s svojim vrednim amaterskim darom privabljali ljudi v salon Klinarjeve hiše. V teh letih, ki so jih še vedno prevečala lepa čustva domoljubja, a so mlajše, inteligentne delavske amaterje že burile slutnje in nemir novega časa, so se začeli uveljavljati mladi društveniki: France Dermota (Francon), Joža Dermota (Jožman), Florijan Resman (Florjanček), Gregor Gašperšič, Janez Gašperšič (Jajte), Lenart Zupan (Pastirčkov) in drugi.

Pleničar je imel smisel za oblikovanje privlačnih prireditev. Nastopi zbora so bili posebno atraktivni. Ni bilo sicer denarja za cele kroje, a so pevci vseeno navduševali s slovenskimi trakovi čez prsa in znaki slovenske trobojnice na temenu enotnih pokrival. Lahko si predstavljamo navdušenje poslušalcev, ko je ta zbor zapel Ipavčevo pesem »Domovini«, v kateri sta se postavila odlična solista Miha Eržen in Florijan Resman. Iz tega obdobja naj omenimo dva zborova nastopa, ki ju je Pleničar zabeležil v Šolski kroniki. 2. decembra 1908 so proslavili 60-letnico vladanja cesarja Franca Jožefa, 11. aprila 1909 pa so skupaj z godbo spremili k zadnjemu počitku pomembnega rojaka Karla Pibrovca. Po sliki iz leta 1909 vemo, da so takrat peli: Lenart Zupan, Jakob Vidic, Polde Dobre, France Debeljak, Lojze Dobre, France Prešeren, Franc Dermota, Lovro Zupan, Jernej Praprotnik st., Joža Dermota, Cene Strnad, Tone Gašperšič, Miha Eržen, Tone Bertonec, Jože Leš, Janez Gašperšič, France

Praprotnik, France Gašperšič, Miha Rajgelj, Tone Kramar in Jaka Pogačnik.

V tem času je obiskal Kropo Franc Kramar, zbiratelj ljudskih pesmi. Pri njem beremo: »Meseca junija 1910 sem se peljal v Kropo na Gorenjskem, kjer sta mi gospa Zmitkova in njena hčerka dokaj lepih starih božičnih in drugih zapeli. Tudi neki fantje in dekleta so mi v gostilni nekaj prav čednih zapeli.« Med njegovimi zapisanimi so največ take, ki jih sedaj ne poznamo več.

Pleničarjeve sposobnosti so menda še bolj kakor pri zboru prišle do izraza pri dramatikah, čeprav je bilo že rečeno, da je vse panoge rad družil. Že leta 1907 je predlagal uprizoritev »Desetega brata«, a še ni bilo primernih možnosti, zato so se še nekaj let morali zadovoljiti z manjšimi deli. Raven so iskali primerno rešitev in jo našli v dogovoru z gasilskim društvom, kar je omogočilo še bolj polno ljudsko kulturno življenje. Ljudski oder je dobil polovico prostorne gasilarne, dvorano pa so dali v združeno skladišče. Društvi sta sklenili dogovor, po katerem mora prosvetno društvo plačati gasilcem po 20 % od čistega dohodka vsake predstave. S posojilom hranilnice in posojilnice v Kropi so društveni delavci postavili oder, ki je bil po besedah Joža Solarja »krasen gledališki odrček, brez para v okraju in je zelo dvignil ugled Kropce«. Tudi Danijel Solar (r. 1898) se spominja takratnih dogodkov. Trinajstleten fantič je 1911 začel delati v tovarni. Ko je zmanjkovalo naročil, so delali le po 6 ur, pomagali pa so tudi pri zidavi odra. Za otvoritev odra, ki je bila 15. avgusta 1913, je Pleničar pripravil igro »Strah v grajskem stolpu«. Nekdo je na gasilskem stolpu opazoval, kako prihajajo »cele procesije ljudi« z Jamnika, Češnjice in po cesti. Sele po tem, ko so se poti spraznile, so začeli s pri-

reditvijo. Pred predstavo je zbor zapel par pesmi.

Tak je bil začetek obdobja, v katerem se je Pleničar neumorno posvečal odrskemu udejstvovanju, tudi takrat, ko je prva svetovna vojna zelo skrčila možnosti. Ves čas pa je delal tudi z zborom in mu dajal priložnost petja ob dramatskih predstavah, ki jih je znal z glasbenimi vložki spetno poživiti. Od predstav naj bodo omenjene vsaj nekatere: »Legionarji«, »Naša kri«, »Andrej Hofer«, »Gospa Kordula«, »Dimež – strah kranjske dežele«, »Don Fernando – strah Asturije«, »Občinski tepček«, »Revček Andrejček«, »Damoklejev meč« in »Za pravdo in srce«.

Pravcati kulturni dogodek je pomenila predstava »Desetega brata« aprila 1918. Enajst let je torej moral čakati Pleničar, da je uresničil načrt za to uprizoritev. Nastopili so nekateri mlajši inteligenti, ki so se po končani vojni zaposlili v tovarni. To so bili Jože in Gregor Gašperšič, Janez Lazar, Slavko Sadar in drugi. Za uvod je »40 grl močan mešani pevski zbor« zapel pesmi »Zvezda mila je sijala« in »Nazaj v planinski raj«. Vodil ga je že J. Gašperšič. Najboljši poznavalec odrskega življenja v Kropi Joža Solar je zapisal: »Uprizoritev Desetega brata je pomenila v merilu kulture delavskega kraja pravo prelomnico in velik korak naprej, pričela se je nova stran v zgodovini domačijske delavske ustvarjalnosti. Nje sledovi segajo prav do našega časa.«

Po tem dogodku je delo na glasbenem področju počasi prevzemal J. Gašperšič, Pleničar je ostal pri odru. Taka delitev je bila za napredovanje boljša, saj je bilo dela za enega preveč. Razen tega so bili Gašperšičevi načrti daljnosežnejši, osnovani na sistematičnem glasbenem izobraževanju

Del nastopajočih v Desetem bratu leta 1918

Po koncertu zbora in orkestra leta 1925

novih ljudi, pripravljenih, da se z vso vne-
mo posvetijo zahtevnim nalogam. Ko so
1919 proslavili kralja Petra I., je zbor pel
pod Pleničarjevim vodstvom, in sicer do-
moljubne pesmi: »Povejte, ve planine«,
»Morje adrijsko«, »Hej Slovani« in »Na
straži«. V istem letu so gasilci obnovili po-
godbo z društvom. Za dobo 50 let so dali na
razpolago prostor, zahtevali so pa 10 % od
dobička, če se društvo izseli, pa mora spravi-
ti gasilarno v prvotno stanje. To pogodbo
so 3. 11. 1919 v imenu društva podpisali:
predsednik Matija Lazar, tajnik Jože Gaš-
peršič, blagajnik Joža Šolar in člani odbora
Janez Rajgelj, Franc Petrač, Filip Legat,
Joža Dermota in Joža Bertoncelj. Do kon-
ca vojne so bili društveni prostori v »fovša-
ritnici«, pri Vrenkotu (današnja št. 28),
potem so jih prenesli čez vodo na trg, kjer
je imel svojo gostilno Troha, v Vretenovo
hišo, kjer so pozneje bivali Legatovi (šte-
vilka 62). V zgornjih prostorih se je odvi-
jalo živahno društveno življenje fantov-
skega in ženskega odseka. Poleg že znanih
dejavnosti se je tedaj posebno razmahnila
telovadba. Poskrbeli so za razne tečaje in
predavanja. V istih prostorih so bili tudi
recitacijski večeri, ki jih je samostojno pri-
pravil Stanko Šmitek. Zbor je še vedno
vadir v šoli. P. Dermota se spomni, da je sli-
šal vajo, kako so se učili »Morje adrijan-
sko«. To so bile zadnje vaje, ki jih je še imel
Pleničar, potem je zbor prepustil Gašper-
šiču. Ta je želel glasbeno življenje pope-
striti. Ob sposobnem zboru naj bi imeli tudi
orkester, ne godbo, ampak majhen simfo-
nični ansambel, ki bi bil pripraven tudi za
združeno vokalno instrumentalno nasto-
panje. To so višji cilji. Kdor se jih premiš-
ljeno loti, ve, da ga čaka ogromno delo, pol-
no čeri in razočaranj; uspeh in zadovolj-
stvo pa nista zagotovljena. Lepi prireditvi
so Kroparji prisostvovali ob 25-letnici Za-
druge 4. julija 1920. Na predvečer je igrala
pihalne godba iz Selc, prav tako na sam-
dan dopoldne. Osrednjo proslavo sta pri-
pravila pevski ter dramski odsek društva.

Leta 1921 je Pleničar odšel v Radovljico
za upravitelja šole. Iz pošte, ki jo je Gaš-
peršič dobival takrat od društvenih članov
na Dunaj, vemo, da so v Kropi nameravali
imenovati ga za častnega člana. Do tega ni
prišlo, a Pleničar bi po vsem, kar je storil,
to zaslužil. Njegov odhod so Kroparji obža-
lovali. J. Šolar je z zapisom ohranil kratek
dovogovor, ko je nek postaran mož povpra-
šal: »Joj, kaj sem ališal, gospod Pleničar!
Ali je mogoče? Da boste šli iz Kroe?« Ple-
ničar: »Res grem, res!« »Ja, ali greste s co-
kem pokam?« »Samo s pokam« — je kon-
čal razgovor nadučitelj. Prva leta za njim
so se kot režiserji menjavali Valentin Oblak
(režiral je »Učenjaka«, ki so ga dobro igrali,
a je bila »igra pretežka za ljudi«), Jože
Gašperšič, Janez Lazar, Janez Rajgelj in še
kdo. Prišel je čas, ko je na glasbenem pod-
ročju prevladovala »Zvezda«, na dramats-
kem pa so se ob Pleničarjevi dediščini
kalile nove moči za nov razmah, ki je pre-
podil strah pred stagnacijo. Že na začetku
so skušali uresničiti načrte za nove in večje
društvene prostore. Na eni od telovadnih
akademij v skladišču so si obiskovalci v
majhnem paviljončku za nekaj drobiža
lahko ogledali načrte za bodoči dom. Na
paviljončku je bil napis »Pogled v bodoč-
nost«. Akcijo je vodil Viktor Šolar, vendar
iz nje ni bilo nič, tudi načrti so se poraz-
gubili.

Nekaj let pozneje so se vodeči prosve-
tarji znova lotili načrtov za dom. Dogovo-
rili so se z Avscem, leškim županom, ki se je
iz veselja ukvarjal tudi z arhitekturo. Po
njegovi zamisli bi dvorano zgradili v salonu
Klinarjeve hiše, del stropa bi odstranili in
tako dobili galerijo, oder pa bi potisnili
v breg za hišo. Tudi ta zadeva je obtičala
v predalu.

Če strnemo delo Pleničarja, ki je 1925 še
eno šolsko sezono prebil v Kropi, vidimo,

»Zvezda« leta 1913

Kropa med obema vojnama

Kvartet »Kropa« z leve proti desni: E. Resman, V. Legat, A. Dermota, J. Debeljek

da ga moramo obravnavati z vsem spoštovanjem. Ves čas je ohranil požrtvovalnost in vztrajnost, kjer koli je vodil delo ali pa le sodeloval. Pripravljali so po več predstav letno, neprekinjeno vodil zbor, bil pri gasilskem društvu in godbi. Vse to je zmožil kljub napornemu delu v šoli, kjer je tudi gojil petje in učenje spoznaval z narodno pesmijo. Tudi pri tem, ko jih je karal, se je izražal »glasbeno«: »Slišite planke citrat!«. Ne smemo prezreti, da je po 1911 celih 10 let vodil zraven vse naštetega še Obrtno nadaljevalno šolo, ki je Zadrugi dajala potreben kader, mladim pa možnost, da so se po končani osnovni šoli lahko naprej izobraževali — po končanem vsakodnevnem delu seveda.

Pleničar je bil aktiven do zadnjega. V visoki starosti je bil knjižničar na Akademiji za glasbo. Zelo rad je pripovedoval o letih, ki jih je preživel v Kropi. Ni pa mogel razumeti, da je šola šla iz kraja. Ob koncu še misel, ki naj zaključijo poglavje o dobi okrog Pleničarja. Bi ne bilo prav, da bi tudi on — podobno kot Kovšca — dobil vsaj skromno obeležje? Ploščo, ki jo ima Kovšca, pa bi kazalo prestatiti drugam, saj je nesmiselno, da je »skrita« v — zdaj — privatnem stanovanju. Morda pa se bo našla še boljša rešitev za celo stavbo, eno najpomembnejših kroparskih hiš.

ZVEZDA

Načrti za ustanovitev orkestra so se zavlekli, ker je J. Gašperšič odšel študirat na Dunaj. Ko se je maja 1921 vrnil, je prinesel nekaj violin, nabavili so še violo, violončelo, kontrabas ter par pihal. Le redki posamezniki so že poznali note in po malem znali igrati na kako glasbilo. Tako se je France Gašperšič že pred vojno pod nadzorstvom starejšega brata učil igrati na harmonij po klavirski šoli A. Foersterja. Brat Filip je še pri V. Zmitku dobil nekaj violinskega pouka, pa tudi na harmonij — čeprav le bolj po posluhu — marsikaj zaigral. Dober muzikant je bil tudi Lojze Dobre, ki je bil harmonikar, v orkestru pa je dobil violončelo. Drugi pa so se v glavnem prvič srečali z instrumenti in notami. Takoj so pričeli s poukom in vajami. J. Gašperšič je učil vse od flavte, klarineta in godal, pozneje še trobilo. Z vsakim posa-

meznikom je imel pouk večkrat tedensko. Vadili so seveda vsak dan tudi sami zase. Kmalu so prišle na vrsto skupne vaje. Najprej so bile v Potočnikovi hiši, kjer je Gašperšič takrat stanoval, pozneje v novem stanovanju pri »Cenetu« (hišna št. 8), nazadnje v Klinarjevi hiši. Res so morali pridno delati, da so lahko pozimi že nastopili. Dirigent si je naprtil težko breme, saj mu je poleg pouka in vaj veliko časa vzelo pripravljavanje glasbenega programa. Treba je bilo komponirati, prirejati tuje skladbe, prepisovati note za cel orkester in še za zbor. Ta stran njegovega dela bo malo bolj podrobno opisana na drugem mestu. Pozimi 1921/22 je orkester »Zvezda« torej začel nastopati. Igrali so ob različnih priložnostih, največkrat pa med odmori odrskih uprizoritev. Na sliki, ki je iz leta 1923, so: violinisti France Dermota, Tone Lazar, Filip Legat, Joža Zupan, Valentin Prezelj, violončelist Lojze Dobre, basist Jur Legat ml., klarinetist Valentin Petrač, flavtist Tone Kržišnik, dirigent in violinist J. Gašperšič ter France Gašperšič, ki je igral harmonij. Na sliki manjkata violist Stanko Legat in violončelist Filip Gašperšič.

Dirigent se je kmalu odločil, da pomnoži orkester z novimi instrumenti, zlasti s trobili. Opustili so harmonij in F. Gašperšič se je naučil flavto in pikolo. Jernej Dermota je postal klarinetist, Karel Dakol je dobil tolkala, Janez Petrač pozavno, Miha Rajgelj in Lojz Gašperšič pa rog. Franc Kržišnik se je takrat učil pri čevljar-skem mojstru Gašperinu. Dirigent je prišel prosit zanj, da bi smel hoditi na vaje in Kržišnik je postal trobentar pri »Zvezdi«. Vsi niso bili enako vztrajni in nekateri so kmalu »obupali«. »Zvezda« je kot simfonična skupina — sicer ne velika — zahtevala v kratkem času precej tehničnega znanja, dosti več kot pihalna godba. Ni čudno, da ta ali oni ni zmožil zahtev ali pa mu je enostavno zmanjkalo volje. Spored, ki ga je orkester izvajal na svojih nastopih, bo opisan pri obravnavanju skladateljskega dela J. Gašperšiča. Med domačimi nastopi je najbolj ostal v spominu koncert iz leta 1925. Z orkestrom je koncertiral tudi mešani zbor, ki ga je to pot vodil Vinko Rupret, takrat učitelj v Kropi. Nekaj podatkov o »Zvezdi« vsebuje tudi zapisnik GD. 15. marca 1924 je to društvo dovolilo uporabo glasbil, ki so ostala še od gasilske godbe. Šlo je za veliki in mali boben, tri-

F. Solar (1868–1949)

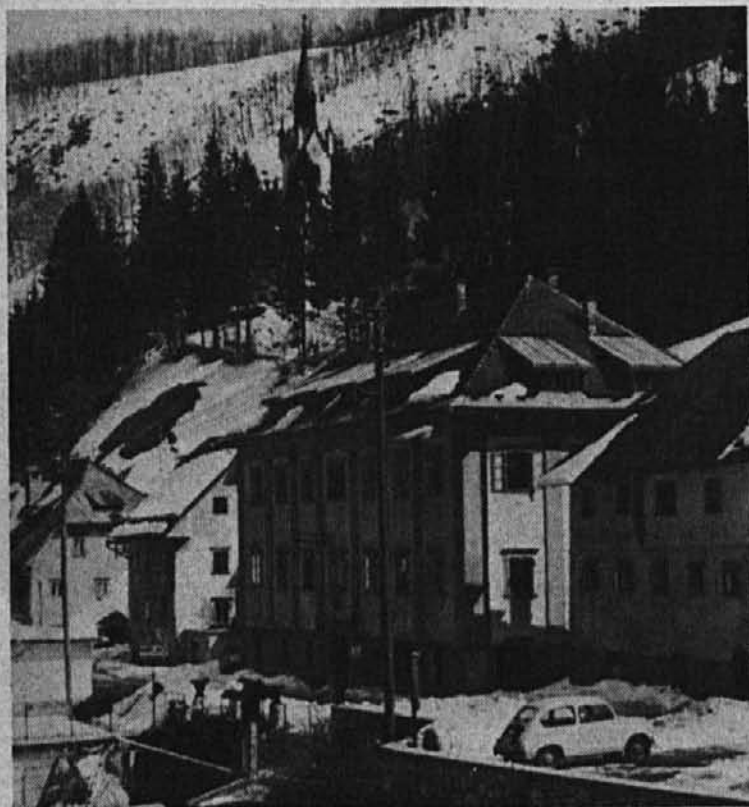
angel, činele, flavto, taktirko, 10 pultov in 10 stolov. 13. julija 1924 pa so na svoji seji sklenili, da bo pri gasilski vrtni veselici igrala godba »Zvezda«.

Orkester je trikrat gostoval v Trzinu, Preski in Zeleznicah. Kot se spominja F. Gašperšič, ki je za tržiški nastop prišel iz Maribora, kjer je služil vojsko, to niso bili samostojni orkestrovi koncerti, saj je sodelovala tudi igralna družina. Razmere so se leta 1926 naglo spremenile. Nekaj orkestrašev je odšlo k vojakom, dirigent pa je s prevzemom vodstva Zadruge dobil nove dolžnosti, zaradi katerih mu ni bilo več možno angažiranje v prosvetnem delu, polovičarstva pa tudi v amaterizmu ni maral niti priznavati. Doba delovanja »Zvezde«, salonskega orkestra, kot se takemu manjšemu simfoničnemu ansamblu reče, res ni bila dolga, nedvomno pa je v smislu kvalitete predstavljala enega največjih dosežkov bližnje amaterske izvajalske prakse v 20. stoletju.

SVOBODA

Po prvi vojni so se tudi v Kropi vse bolj pogosto javljala napredna mišljenja, a je država tako organizirano politično življenje kmalu prepovedala. Šele po letu 1925 so se spet pokazale možnosti za ustanovitev društva. Pobudo in nasvet je dal Stane Žagar, ki je bil takrat že učitelj na Dobravi. Njegovi sodelavci so zbrali več somišljenikov in namesto stranke, za katero ni bilo dovoljenja, so 1926 ustanovili društvo »Svoboda«. Ustanovitvi, ki je bila 16. maja, je prisostvoval tudi znani slovenski politični delavec dr. Henrik Tuma, predsednik Zveze Svobod za Slovenijo. Svobodaši so se povezali z Javornikom, Jesenicami in Lescami, kjer so že imeli taka društva s telovadnimi in glasbenimi sekcijami. Da bi zakrili politične ambicije društva, za predsednika niso izbrali Florijana Resmana ali Janeza Strgovška, kakor je bilo prvotno mišljeno. Prvi predsednik je bil Franc Pesjak. Društvo je najprej pripravilo knjigovodski tečaj, ki ga je vodil prof. Fran Zupančič, udeležila pa se ga je večina članov. Predsednik pevske sekcije je bil J. Strgovšek. Za dirigenta so dobili Srečka Gostiča, strica znanega tenorista Josipa Gostiča. Doma je bil blizu Kamnika, končal ljubljansko orglarsko šolo, kot izučen krojač pa v službi na Jesenicah pri »Zvezdi«. Bil je tudi talentiran basist. Vaje so najprej imeli pri Solarju, ki jim je dal na razpolago prostor in harmonij. Kmalu so se z vajami preselili v drugo nadstropje Klinarjeve hiše, od tam pa v salon prvega nadstropja. Prostor so imeli zastoj, le za kurjavo so morali sami prispevati. Z vajami so začeli konec septembra 1926. Imeli so jih ob nedeljah od 8. do 12. ure. Ker je bila le ena tedensko, je bila dolga in naporna.

(se nadaljuje)

Klinarjeva hiša, v kateri je delovala Svoboda

Črtomir Šinkovec

ZADNJE SREČANJE S FRANOM S. FINŽGARJEM

»Eno spoznanje pa mi je bilo popotovanje skozi dobo življenja, to namreč: Človekovo življenje in življenje človeštva sploh je tako skrivnostno zapleteno in skrotovično, da ga nobena učenost ne bo razvozlala. Kdor misli, da bo zlasti z nasiljem napel človeka na en in isti vzorec, je v hudi zmoti...«

Te modre in spremne bisele je napisal na čelo spominov »Leta mojega popotovanja« nekdanji Dolenčev študent, kajzarjev sin Fran S. Finžgar, ki se je rodil v Doslovičah pri Breznici na Gorenjskem in po enaindevetdesetletnem potovanju čez zeleno in sončno in sivo, pa temno poljano življenja, prestopil rob večnosti pred sedemnajstimi leti, drugega junija 1962 v Ljubljani.

V zori svojih dvaindvajsetih let je zastavil pero kot človek, »ki je presneto dobro čutil, kaj je lepota in kaj je javnost«. Od tistih dob je vedel, da ima resnično književno delo nalogo, da ustvarja dela, ki so po obliki, po zgradbi in ideji umetniška in imajo prav zato večno življenje. Vedel je, da resničen pisatelj oblikuje dušo in srce človeka, zasleduje dejanja, ki nekako usodno potekajo. Osrednji vir mu je bil vedno naš človek, kakršenkoli že v večnem boju, delu, trpljenju, zmoti in hrepenenju po resnici in lepoti in dobroti. Vedel je, da je prva dolžnost pisatelja, če ima vso popolnost jezika in spretnost oblikovanja, da je odkritosrčen, naraven, nič zlagan in v tem najbolj prepričevalen... In Fran S. Finžgar je bil ves svoj v besedi, v slogu, živel je s svojimi ljudmi, ki jih je oblikoval, z njimi trpel, jokati in se smejati, se boril in omahoval. V svojih delih se je boril za ideje, zakaj brez idej bi bila knjiga brez duše, brez srca, pogrešala bi življenjske toplote.

Fran S. Finžgar je bil ljudski pisatelj v pravem pomenu te besede. Vzgojitelj in umetnik je bil v črticah in povestih, v socialnem in zgodovinskem romanu in v pisanju za mladih. Kot dramatik je napisal naše najlepše ljudske igre. Kot malokdo doslej je obogatil slovensko književnost.

Pisatelja Finžgarja sem obiskal v dneh, ko je pisal zadnja poglavja svojih spominov. Ljubljana je bila bela od snežne odeje, v južnih vetrovih je vel duh po prvi pomladi. To pa je čas, ko se začenja najlepši lov — lov na divjega petelina. Obiskal sem pisatelja v njegovem domu ob Gradaščici, ki je bil bombardiran tik pred osvoboditvijo. Našel sem ga v sobi. Sedel je za mizo in pisal spomine iz svojega življenja, spomine na deda, očeta in mater, spomine na znanca in prijatelja, ki so spremljali njegovo življenje od mladosti do smrti. Klub svoji starosti je Finžgar prav pravcat korenjak, pristna gorenjska korenina: Nasmehnil se je prožno vstal, a kljub temu dejal:

»Glej, v miru in pokoju, kakor vidiš, preživljam svoja stara leta.« Na-

to je še pobrskal sem in tja za slušnim aparatom in ko ga je našel, sva sedla in beseda je stekla.

S Finžgarjem si nisva bila popolna neznanca. Že zelo mlad sem mu tam iz Idrijskih hribov, pošiljal v oceno svoje literarne prvece. In Finžgar mi je na vsako pismo vestno odgovarjal in mi dajal poguma v črnih razmerah o: stran državne meje. V prijateljskih odnosih je bil tudi z mojim stricem Ivanom Grudnom, profesorjem v Ljubljani. Mimogrede, sva o tem obudila spomine, jaz pa sem pogovor preusmeril in dejal: »Začenja se lov na petelina,« sem povzel. »Vi pa ste tak lov tako lepo opisali v svoji noveli Na petelina prav ta najlepši lov.«

»No, zapisal sem to, kar sem doživel. In doživel sem do besedice tako, kakor sem opisal,« je dejal zveneče in nekoliko z gorenjskim naglasom navdahnjeno besedo, ki diši po kremenitostjo.

»Bilo je spomladi leta 1910, ko se je moja povest na petelina prav v resnici zgodila. Zgodba je v meni tako silna zaživela, da sem jo kar hitro vrgel na papir. Zakaj? Ker je lov na divjega petelina najlepši lov, ki zahteva od lovca največ znanja, opreznosti in človeka. Lovca mora biti predvsem človek, ki ljubi živali, ki ve, kaj je za odstrel. Ne sme pa biti mesar, kakor jih je žal še danes in povsod mnogo. Danes na lovu govori in gospodari puška. Tudi jaz sem bil nekoliko lovca. Najrajši sem hodil na lov sam. Srce mi ni dalo, da bi bil kar vprek pobijal. Rad sem odbil najstarejšega divjega petelina. Ta je gospodaril nad vso okolico. Če se je oglašil mladinec, je sfrčal proti njemu, ga pregnal z veje in mu velel molk. Nekoč sem zalezoval takega starca. Ni lahka reč. Preveč je oprezen. Ko se mi je le posrečilo, da sem ga izpodlezel in je padel, je priletelo sedem mladih petelinov. Nisem streljal. Dobro jutro sem jim voščil in jih vprašal: »Ali ste prišli k pogrebu?«

Ce sem naletel na srno z enim ali dvema ljubkima mladičema, se mi je vse uprlo, da bi pomeril na mater. Kdor strelja na vse, kar leze in gre, ni pravi lovec. Takemu smo rekli mrhar — mrhovinar.«

»S katerimi možmi pa ste se družili kot lovec? Ali se dandanes še zanimate za lov?«

»Dejal sem že, da sem na lov hodil običajno sam. Sicer sem imel za spremembo včasih lovca Franca Bernika iz Stohovca. To je bil zlat mož po duši in značaju. In lovec v pravem pomenu besede, kajti žival je ljubil, le žal, da je tako nesrečno umrl. Nekoč, ko sva šla iz Ljubljane na lov, si je kupil dva hlebčka svežega kruha. Vso pot v gore ga je polagoma drobil in jedel. Toda ko sva prišla v samoto planin, ga je začelo zvijati, da mu ni bilo pomoči. Od svežega kruha in vode mu je počil želodec, da je na mestu umrl. Jokal sem se ob njem kakor otrok. Tako dobrega lovca in človeka nisem srečal v vsem življenju.«

»Več knjig ste napisali o življenju živali.«

»Živali ljubim. Žival in človek sta med seboj tesno povezana. Kot deček sem rasel v naravi in se mnogo potepal po gozdovih pod Stolom. Ni čudno, da sem že tedaj z zanimanjem opazoval in razumel vse živali, ki hodijo in se bore za svoj obstanek. Tudi v moji rojstni kajži smo imeli

Finžgar pripoveduje o najlepšem lovu... »Petelin je razprostrl krila, našopiril rep v pahljačo in se z veličasno kratko obrnil proti soncu. Glavo je globoko priklonil, dnevu v pozdrav, nato pa je iztegnil vrat in zapel — pesem vzhajajočemu soncu. Vzpričo krasnega prizora se mi je ustavljala roka, ko sem dvignil puško...«

kravo, dve kozi in pa konjička. Kadar sem mogel, sem bil v hlevu s koščkom kruha, ki sem si ga pritrgal pri malici, da sem ga lahko dal konjičku, kozici ali kravici. Vse te živali so me poznale in rade imele. Moj ded me je učil: »Žival natančno ve, kdo jo ima rad. Zato nikdar nadenjo s šibo. Vselej zlepa.« Te živali so me ljubile. Konjičku sem se smel po mili volji splaziti pod trebuh, kozici, kadar sem ju gnal v zgodnji pomladi, ko so se v Rebru pokazale prve zaplate kopnega, na pašo, sta drobili za mano kot priliznjena kučka. Kadar sem smel celo na planino, je bilo moje veselje zvrhano. Tako sem imel tedaj tanko uho za najrazličnejše škripanje žužka na drevesu, oko pa vsako živo stvar v naravi. Skrivnostni svet v naravi mi je prvi začel odgrinjati moj dobri ded Joža s svojimi zgodbami o živalih. V mojih deških letih je bil že pravi starček, znal ni brati ne pisati. Toda njegova glava je bila kakor nikdar prebrana knjiga. Za stoletja nazaj je pomnil vse, kar se je zgodilo doma in tudi drugod po svetu.

Ljubezni do živali se nimam zahvaliti samo dedu, ampak tudi očetu, ki je bil pameten mož. Kadarkoli me je kot dečka kam poslal, mi je vselej naročil: »Pa oči s sabo vzemi! Kadar pojdeš čez brv, glej pod noge, ne v vodo, če greš po travi, vzemi šibo in švrkaj pred seboj, da ne stopiš na modrasa. Tako se ga ubraniš, da te ne useka.« Moj oče je bil krojač in pravi umetnik v izdelovanju irhastih hlač.«

»Kakor vidim in kakor ste mi povedali, pišete spomine.«

»V letih, kolikor jih imam, sem mnogo doživel. Zato se mi zdi vredno, da nekatere stvari zapišem. Če bi me ne bila vojna poškodovala, bi bil lahko še pri moči. Tako, tako pa — je pomislil — moči mi pešajo in slabo slišim.«

»Pa mi povejte, kako ste doživeli bombni napad?«

(Nadaljevanje na 18. strani)

»Bilo je 9. marca 1945. Ta dan vsa leta poslej praznujem in premišlujem noro, nepotrebno nesrečo, ki so jo povzročila tik pred koncem vojne zavezniška letala. Noro, pravim, ker so bombe odvrgli na Trnovo in Mirje, kjer ni bilo najmanjšega vzroka za napad. Tistega dne dopoldne ob pol devetih je bilo dano znamenje, da se bližajo zavezniška letala. Letala niso šla nad Ljubljano, zato nismo šli v zaklonišče. Po obedu smo še čakali, kaj bo. Ker dolgo ni bilo sledu, so v sobah ali vrtovih delali kakor ponavadi. Ura je bila tri popoldne – tedaj bolj začutili, kakor zaslišim silen udarec z omamnimi pritiskom. V hipu sem bil prepričan, da je padla na streho bomba. Obrnil sem se proti oknu. Videl sem, kako se je okvir in vse leseno ogrodje v oknu v koscih zdrobilo, kako se je zrušila in odprla stena ter se vdrl strop od nadstropja. Glasu rušenja nisem dojel nobenega. Moj sluh je bil od pritiska že tako omamljen, da se slušni živci niso več odzvali. Nato sem omahnil.

Začutil sem strašne klešče, ki so me oklepale in stiskale vse telo. Toda iz gramoza mi je molela desna roka kvišku, kakor jo dvignemo ob padcu. To je bil dokaz, kako hipoma sem bil zasut. Dognati nisem mogel, kje sem. Morda na dnu ruševin. Trudim se, da bi morda zganil z nogami. Tedaj se mi zgane iz gramoza štrleča desnica. S težavo sem jo upognil in z njo dosegel desno oko, skušal sem ga odpreti. Ni šlo. Vse je bilo zalito s krvjo. Počasi sem ga vendarle odprl. Kakšna sreča! Nad seboj sem zagledal skozi strop in streho jasno nebo.

Po dveh mesecih sem se vrnil iz bolnišnice. Videl sem porušeno bajto, toda še mar mi ni bilo, kajti imel sem še življenje in živeti je neskončno lepo.

Finžgar je umolknil, zamišljen nad ugotovitvijo o življenju. Ker je bil pri roki fotograf, sva se skupaj fotografirala. Slike, ki jih imam še danes, so mi ostale v dragocen spomin.

Devetega marca 1945 je Finžgar doživel napad zavezniških letal. »V spalnici, kjer sem bil zasut, je bilo do zadnjega košča vse uničeno: hrastova postelja, dve težki jesenovi omari, knjižne police, klečalnik, miza, stoli – vse okrog mene same treske. Koliko knjig je bilo razcefranih, prestreljenih, pisalni stroj zmečkan, ura budilka in velika nihalka uničeni. Če so debele knjige prestreljene, vem, da jih je prebil jekleni okršek bombe.«

Edo Torkar

ZGODBA O RIKU PUGLJU

V silni želji, da bi čimprej vzfrfotal iz domačega gnezda mamici izpod krila, se je devetnajstletni Riko Pugelj, takoj ko je končal srednjo šolo, komaj en teden po slovesni podelitvi diplomskih spričeval, s potovalko v roki in z nekaj deset jurji v žepu vsedel na vlak in se odpeljal v neko majhno belokranjsko mesto, kjer ga je že čakala majhna pripravniška službica v neki majhni zastareli livarnici.

Bil je vroč, peklensko vroč zgodnje julijski dan, ko je vlačil svojo prtljago s kolodvora v svojo sobo na trgu sredi mesteca. To je bilo tisto poletje, ko so mlada dekleta nosila vroče hlačke in je Mišo Kovač na Splitskem festivalu zmagal s svojo »Proplakati če zora« in je v Braziliji črni nogometni biser Pele odigral poslovlino tekmo za svojo reprezentanco; novopečeni tehnik Riko Pugelj pa je bil star devetnajst let, tri mesece in en dan, in tisto noč je prvič v življenju ležal pod tujo streho. Gledal je venkaj skozi odprto okno v jasno poletno noč, prisluškoval pasjemu laježu in zateglumu, neubranemu prepevanju zapoznelih vinskih bratcev. Globoko je dihal od sladkega vznemirjenja, ki se mu je prelivalo po žilah, vroče fantovske solze so mu žgale oči. Bil je sam, neodvisen in svoboden, končno! Velika, bela albatrosova krila so mu rasla iz ramen in njegov duh se je že dotikal tistih zadnjih daljav, ki so se začele tam za tistimi modrikastimi oblaki nad črno gmoto roških gozdov. S pomilovanjem je pomislil na svoje sošolce, ki se bojo vsi zaposlili v domači tovarni čez ceto, tam, kjer se že dolga leta udinjajo njihovi starši, ali pa se bojo z jutranjimi avtobusi vozili v Ljubljano študirat. Nič novega si ne upajo začeti! Njihova mladost se je osula, še preden se je utegnila razcveteti. Nihče si ne upa čez! Brez domišljije so ti njegovi sošolci, brez poleta, brez korajže. Zajtrk, ki jim ga zjutraj mama prinese v posteljo, jim pomeni več kot vse pustolovščine na tem svetu. Njihova telesa so lena in počasna, to je mogoče prav dobro videti pri urah telovadbe, in v žilah se jim pretaka sirotka namesto kri. Med poukom trepetajo pred spraševanjem, v odmorih pa se bahajo z žganjem, ki ga niso popili, s pretepi, ki se jih niso udeležili, z ženskami, s katerimi niso spali.

Tako je Riko zviška razmišljal o svojih sošolcih. Vsakega posebej je pötisnil globoko v njegovo lastno blato, tako da je izmed vseh ostal čist in neomadeževan samo on, Riko Pugelj, najlepša in najdrznejša žival pod soncem. Tisto noč je v soju mesečine zapisal v svojo beležko Mallarmejeve stihe, ki jih je našel v šolski čitanki: »... Bežati, tja bežati...«

Vsa tista noč mu je minila v sanjavih blodnjah, v sebičnem in mehkužnem milovanju samega sebe. Vse do svitanja se je samovšečno naslajal nad svojim telesom, ki je nago ležalo med belimi rjuhami, nad svojimi komaj poganjajočimi brčicami, nad svojimi dolgimi lasmi. Koliko truda ga je stalo, da je te svoje dolge plave kodre ubranil pred ravnateljem in razrednikom, ki sta ga celo leto pošiljala k frizerju, zato jih je zdaj še bolj ljubil. Ko jih je gladil z rokami, je čutil, kako mu mehko in svilnato polzijo med prsti. Najdaljše in najlepše lase bom imel v tem mestu, si je domišljal. Vsi fantje mi jih bojo zavidali in vse punce bojo ponorele za njimi.

Ko mu je zjutraj, tisto prvo jutro toliko zelene in sanjane samostojnosti, budilka zadrdrala svojo lajnasto pesmico in se je zunaj prebujal svež poletni dan z vstajenjem sonca in ptičjim cvrkutanjem, si je

Riko še dolgo pokrival glavo z odejo, želeč si, da bi urni kazalci, ki so toliko časa ne-neusmiljeno mrcvarili nočno tihoto, obstali, da bi obstalo tudi sonce, da bi obstali avtomobil spodaj na cesti, da bi obstale vse stvari v tistem, nepremičnem ždenju, dokler se ne bi do siteda naužil te noči. Toda nič ni pomagalo: ura je tekla naprej, sonce se je dvigalo, avtomobili so še kar naprej brenčali pod njegovim oknom. Jutro mu je ukradlo sanje, ga vrglo iz postelje, mu z mrzlo vodo umilo obraz, razčesalo lase, ga obleklo v svežo srajco, mu očistilo čevlje in ga pognalo v zgodnji predšihntni vrvež ven na ceto.

Riko je gledal v tla, ko je skupaj z desetimi drugih delavcev hitel proti tovarni v predmestju. Ljudje so bili brez dvoma utrujeni, sinoči so pozno v noč gledali televizijo, topo so zrl predse; mogoče so razmišljali o sanjah, ki so jih sanjali ponoči in vezali potrpane niti med posameznimi prizori. Nihče se ni kaj dosti menil za visokega, mladega, dolgolasega tujca, ki je šel skupaj z njimi isto pot na vsakdanjo tlako. Vendar je Riko vseeno v vsakem pogledu, ki ga je začutil na sebi prebral škodoželjno misel: Tudi ti, seveda! Tudi tebi zvonil budilka ob petih jutraj. Tudi ti moraš uklanjati svojo visoko nasajeno glavo, da lahko živiš. Tudi ti boš sčasoma začel lizati riti, ko si boš zaželel živeti še bolje. Morda jo boš lizal prav meni... Kaj se pa vendar sprenevedaš? Nikogar ne boš pretental s to svojo puntarsko grivo, s sliko Che Guevare na hrbtu in s srepim bleskom v očeh. Aha, si telebnil z oblakov, ti sanjač, vendarle? Mar zjutraj tudi tebi budilka ne da, da bi do kraja dosanjaj svoje lepe sanje? Jih tudi ti splakuješ s sebe z mrzlo vodo, izpod pipe, da te čez dan ne bi motile pri služenju denarja? Saj smo vedeli, saj smo vedeli. Zmeraj pride zima in vsaka kopriva pozebe, slej ali prej. Kaj pa spet tako srepo gledaš? Saj te poznamo, ne bojimo se te. Zdaj si skupaj z nami v dreku, skupaj smo v tem pacastem proletarskem dreku, tovariši smo si, bratje skoraj! Zdaj nisi več sam, zdaj si z nami, enak si nam. Pomagali ti bomo, če le ne boš skušal vzdigovati nosu, če le ne boš preveč visok. Potem jih lahko dobiš po betici! Potem boš sam, nikomur ne boš več tovariš, nihče ti ne bo več pomagal, če te bo spodneslo. Bolje, da ostaneš kar z nami v jati. Saj ni tako slabo kot je videti. Tudi takšno življenje pozna svoje skrite koticke – lepe in tihe in včasih celo razburljive. V sobotah in nedeljah si še vedno lahko privoščiš kakšno malenkost od življenja...

Tisti prvi dan v fabriki mu je bilo tako, kot da je prišel v zapor ali kazensko taborišče. Šef ga je predstavil sodelavcem in v hrušču, ki je prihajal iz hale in ki ga tanke aluminijaste stene mojstrove pisarne seveda niso mogle povsem zadržati, so si stiskali roke in izgovarjali imena – ki jih je Riko seveda sproti pozabljal. To so bili tehniki in mojstri, njegovi bodoči sodelavci, v modrih in črnih delovnih haljah, vsi stari tam okoli petindvajset, trideset, petintrideset let.

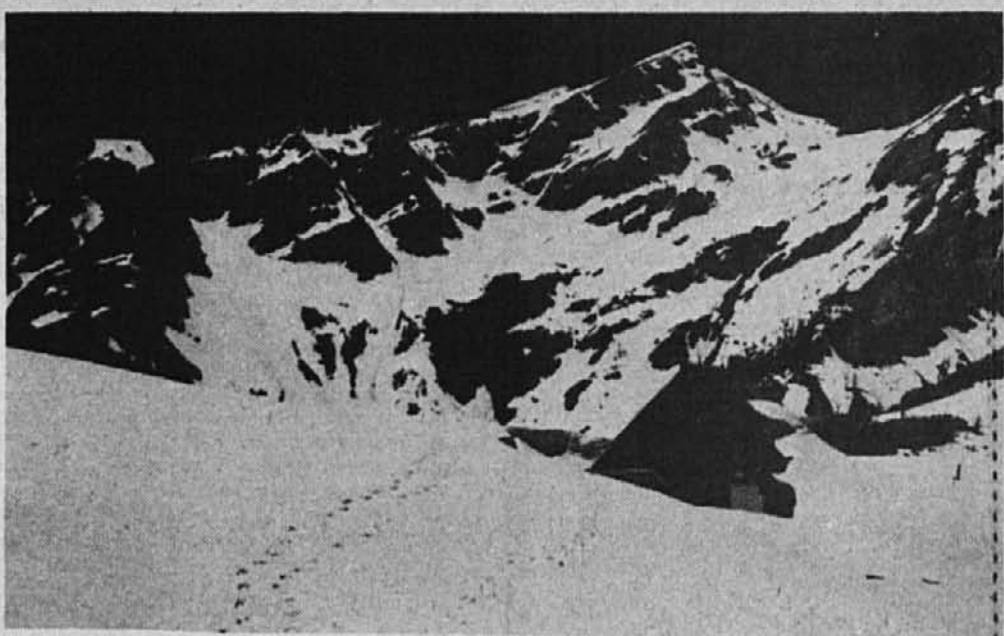
Šef mu je napisal skladiščni listek za delovno obleko in zaščitna sredstva, in to je bilo za Rika spet novo razočaranje in ponižanje. Pričakoval je, da bo dobil haljo, skladiščnik pa mu je porinil v roke že ponošeno in izprano delovno obleko, usnjen predpasnik, težke delovne čevlje z železnimi ščitniki za prste, rokavice, očala in vrh vsega že prav tako ponošeno ognjevzdržno obleko iz azbesta. Ko je v garderobi navlekel vse to nase in je prišel tako napravljen nazaj v mojstrovo pisarno, se mu je zdelo,

da to sploh ni več on, Riko Pugelj, da sploh ni več človek iz mesa in krvi, ampak samo še klavrn privesek te fabrike, še neutručen vijak te hrupne mašinerije okoli njega. Togo in leseno je stal tam sredi pisarne, sram ga je bilo širokih in zakrpanih delovnih hlač in težkih čevljev. Odsotno je poslušal mojstra, ki mu je dajal navodila za delo. Se ponoči se je ogledoval mesec na oknih njegove sobe, komaj nekaj ur je šele od tega, in bela albatrosova krila so mu rasla iz ramen, zdaj pa se zdi sam sebi kot kakšno strašilo v teh smešnih proletarskih cunjah, ne ve kam bi z rokami, ne ve kam bi s pogledom (on, ki je zmeraj s tako srditostjo udrihal čez lepo oblečene buržuje — pa ga to ni motilo, da ne bi vse svoje garderobe hodil kupovat v Italijo, ker se mu domača ni zdela dovolj dobra.) Zvezde so se mu poskrile, z mesečino oblitli oblaki so se razpuhteli in peruti so mu ohromele, še preden jih je sploh utegnil razpeti in poleteti... **Bežati, tja bežati...** »Ah, le kam?»

Mojster ga je odvedel k peči, mu v roke potisnil lopato in ga pustil samega med delavci, ki so čakali, da se bojo vrata peči odprla in da bojo napolnili njeno požrešno žrelo z apnom, žveplom in kovinskimi legurami. Pred pečjo so bili železni boksi in v vsakem od njih je stal po en v azbest oblečeni delavec in metal polne lopate v peč. Riku, ki ni bil vajen težkega dela, so proti koncu že omahovale roke, vendar je iz gole trme vzdržal, ker ni hotel zaostajati za drugimi. Globoko se je oddahnil, ko so se vrata peči slednjič zaprla in ga je vročina raztaljene litine nehala žgati v obraz. V umivalnico se je šel napit vode, da bi izpral jedki apneni prah, ki mu je sušil usta, nos in grlo. Potem se je vrnil nazaj v tovarniško halo in z rokami, prekrizanimi nad lopato obsedel na leseni klopi. Bolj kot je gledal svoje nove tovariše, pazljiveje kot jih je poslušal, bolj je bil prepričan, da ne spada mednje. (On, delavčev sin, ki je zrasel v senci fabriških dimnikov in je imel zmeraj polna usta revolucionarnih proletarskih gesel.) Prava fizična groza ga je obšla ob misli, da bo zdaj vse poletje in vso jesen, dokler se ne izteče njegova pripravniška doba, metal apno v ta nenasična žrela peči, preden si bo končno prislužil črno haljo, s katero bo potem postopal po pisarnah, premetaval nekakšne ničeve papirje po zaprašenih mizah in predalnih, se smejal neslanim šalam svojih sodelavcev, kimal nadrejenim in rohnel nad podrejenimi. Strašila ga je misel, da bi to lahko trajalo leta in leta in da bi mu v takšnem brezplodnem životarjenju minila mladost. Že je videl samega sebe z vencem sivih las okoli gole lobanje, kako se še vedno mota po tem istem obratu v črni zamazani halji, kako izgovarja iste prazne besede, se smeje istim plehkim šalam, kot je to počel že pred desetletji.

Zunaj za sajastimi okni pa poletje, sonce, mlada in jedra dekliška telesa po pločnikih, parkih in rečnih bregovih!

Tako je Riku minil prvi šiht. In minil je tudi drugi in tretji in peti in deseti. Riko se je počutil v fabriki iz dneva v dan bolj nesrečnega in zapostavljenega. Zaman je upal, da se bo sčasoma privadil; da se mu bo sčasoma vse to zdelo samoumevno, če ne že dobro in potrebno — to šklepetanje budilke ob petih zjutraj, ta muka vstajanja in oblačenja, to zmeraj enako težaško delo v livarni, ta prah, ki se mu je zajedal v nosnice, pljuča in oči. Večkrat so mu prihajale na misel dedove besede iz časov, ko je šel hodil v šolo in je med počitnicami zahajal k starim staršem na deželo: Treba je živeti in se prebijati skozi to življenje, kakor ti je pač namenjeno. Svet ni paradiž in nikoli ne bo. Treba je gristi, gristi, dokler imaš še močne in ostre zobe, dokler imaš še kaj moči v kitah. Zdaj moraš poprijeti, zdaj ko si mlad si moraš urediti brlog, potem boš pač ležal, kakor boš ležal. Nihče ti ne bo pomagal. Nihče ti ne bo polagal mehkih

Franci Sluga: Panorama s poštarsko kočjo na Vršču

blazin pod glavo, ko si jih sam ne boš mogel več. Je že tako na tem svetu.

Toda te starčeve modrosti so njegove-mu vnuku bore malo pomagale. Že ko je na koncu šihla čakal, da se bojo odprla fabriška vrata in ko je potem po popoldanski vročini skupaj z drugimi ves zbit od dela drsal proti domu, ga je bilo že vnaprej strah prihodnjega jutra, prihodnjega šihla. Pri nobeni stvari se ni mogel sprostiti: ne pri kopanju v bližnji reki, ne pri branju knjig, ne pri večernem posedanju v gostilni. Saj je tako in tako vseeno, si je dopovedoval, ko pa bo treba zjutraj spet na šiht. Kmalu mu je večina popoldnevo minevala v toplem, brezdelnem poležavanju in strmenju v strop. Fabrika je legala nanj kot težek svinčen zvon, ovijala je okoli njega svoje lepljive lovke in ga dušila.

Minila sta dva meseca. Poletje se je že nagibalo v jesen, zaveli so prvi hladni vetrovi in deklice so vroče hlačke zamenjale za daljša krila in hlače. Riko je zadnje tedne zmeraj več pil in ponočeval in gospodinja ga je zmeraj pogosteje opominjala zaradi nereda v sobi. Po vseh kotih so se razpredale pajčevine, namizni prt je bil na več mestih prežgan s cigaretnimi ogorki, pod posteljo in za omarami pa so vsevprek ležale umazane spodnjice, hkrati s starimi časopisi, pomarančnimi olupki in mareličnimi peškami. (Oh, kje si mamica zlata, da poskrbiš za svojega sineta?)

Potem pa se je le zgodilo: nekega deževnega ponedeljkevega jutra je Riko v sveti jezi nad vsem, kar se je dogajalo v njem in okrog njega (tej jezi je prav gotovo botrovalo tudi dejstvo, da je šel v nedeljo zelo pozno spat in da je imel hudega mačka) zgrabil budilko, brž ko je začela zvoniti in jo z vso močjo tresčil v tla. Iz njenega razbitega ohišja so se prikotale medenina, sta zobata kolesca, vzmeti so zanihale v prazno, kazalci so se skrivili in sprednja šipica se je razletela na tisoč drobnih kosčkov. Zdaj, ko je ura onemela in obstala, se mu je zdelo, kot da se je hkrati z njo zaustavil tudi čas. Glavo je skril nazaj pod odev in znova zaspal. Spal je do desetih dopoldne — kot otrok, z lepim, nedolžnim in do vsega brezbriznem nasmeškom na obrazu.

Ko se je prebudil, ga je zapekla vest, toda poti nazaj ni bilo več (vsaj on je ni videl). Kako naj opraviči pri šefu svoj izostanek z dela? Hkrati pa je začutil tudi olajšanje, da je vendar že enkrat postavil piko na i: — saj je bilo že tako in tako jasno, da je s to fabrikco opravil; šef ga je bil namreč že nekajkrat zalotil, ko je ležal na klopi za boksi; seveda saj so tudi drugi poležavali, kadar ni bilo dela, toda bili so toliko pametni, da so vstali, ko je prišel šef, in

hitro prijeli za lopato, sprenevedajoč se, da delajo, pa čeprav so bila vrata peči zaprta. Riko ni nikoli mogel razumeti tega: stari delavci, ki so imeli za seboj že dvajset ali trideset let delovne dobe, so skočili pokonci kot mačke, iz strahu pred šefom, ki se je bil mogoče komajda takrat rodil in kakal v pleničke, ko so oni s svojimi drobnimi deškimi rokami vrgli že prve lopate legur v te peči.

Riku je bilo že dolgo jasno, da v tej livarni ne bo naredil poklicne kariere in je bilo torej prav vseeno ali se poslovi od njega zdaj ali mogoče kdaj pozneje. — Bolje zdaj, kot pozneje. Norme ne dosega, čeprav se trudi (bolj zaradi prestiža kot zaradi česa drugega), šefov pristrčni odnos do njega se je že prvi teden ohladil in tudi tovariši lopatarji ga že postrani gledajo, ker ne navija ne za Hajduka in ne za Zvezdo in se tudi nasploh precej nerad udeležuje njihovih debat. Na sumu ga imajo, da se hoče postavljati nadnje, da se ima za nekaj boljšega (pravzaprav je bilo to popolnoma res, čeprav si še sam tega za nič na svetu ne bi priznal): da jim s svojo lenobo kviri skupinsko normo in ga zato še bolj priganja k delu. In nihče od tistih, ki v modrih haljah postopajo po obratu in pisarnah, mu ničesar ne omeni o povišanju, čeprav s svojo pripravniško plačo v tem mestecu bolj crkuje kot živi. Spoznali so pač, da z njim ni nič, da se premalo posveča svojem delu (pa tudi sodelavcem) — in ga prepustili samemu sebi.

In tako je tehnik Riko Pugelj napolnil svojo potovalko s ponošeni in umazanimi cunjami, z nekaj scefiranimi knjigami, s tranzistorjem in majhnim električnim kuhalnikom (ki ga vse te mesece ni niti enkrat uporabil), šel v fabriško pisarno po delavsko knjižico, se poslovil od gospodinje in se odpravil naprej v beli svet, išoč srečo in denar — predvsem denar. Klatil se je po različnih mestih te dežele, v vsakem je ostal nekaj mesecev, dva, tri, največ pol leta; najel si je skromno sobo pri kakšni stari pukljasti vdovi, se zaposlil v kakšni zakoniti tovarnici, potem pa kar na lepem — izginil. Šel je brž, ko je začutil, da mesto steguje po njem svoje kremplje, da si ga hoče podrediti in vzeti zase. Zgodilo se je, da so ga zaradi nediscipline in predrznosti do nadrejenih vrgli iz podjetja; zgodilo pa se je tudi obratno: da so ga zaradi pridnosti in prizadevnosti, ali pa zaradi njegove srednješolske diplome, premestili na boljše, odgovornejše delovno mesto; — v vsakem primeru je šel. Včasih je šel tudi zaradi gospodinje, če je brskala po njegovih

priyatnih stvarih, ali če mu ni dovoljevala ženskih obiskov v sobi. Včasih je šel tudi zaradi kakšne ženske, ki je ni maral več videti, pa je bilo mesto premajhno, da bi se ji lahko izogibal in jo je še vseeno srečeval po dvakrat ali trikrat na dan na edini mestni promenadi ali v edini mestni kavarni...

Mnogo vode je že preteklo od tistega poletja. »Proplakat če zora« je že zdavnaj utgnila v pozabo, črni nogometni biser Pele brene žogo samo še v kakšnem reklamnem filmu, vroče hlačke so že zgodovina, in tudi naš Riko se najbrž ne postavlja več okoli z dolgimi lasmi in s sliko Che Guevare na hrbtu. Med tem nenehnim preseljevanjem iz kraja v kraj se je nekje prav gotovo že ustavil in resignirano vzdihnil: »Saj je povsod enako!« Iz večnega pripravnika je medtem prav gotovo že napredoval v mojstra ali kontrolorja in v tihi želji, da bi nekoč na tablico s svojim imenom lahko pripisal besedico »inž.« se je lotil izrednega študija na strojni fakulteti. Stara škoda, ki jo je pred kratkim kupil, pač ni kaj prida avto, zato pa ima lepo ženo in še lepšega otročka; — vse to pa ga ne moti, da ne bi ob večerih svojim pivskim tovarišem v kavarni Turist z dvignjenim prstom zatrjeval, kako je vse brez smisla in kakšne ničle smo v primeri z vesoljem.

Pravzaprav so vse to le naša ugibanja, nič zadržnega ne moremo reči, izgubili smo sled za njim, njegove stopinje je zbrisal dež in zasulo listje, zaman se v množici oziramo za njegovim lepim obrazom in plavimi kodri. Mogoče pa še zmeraj brez cilja bega po svetu in ne ve, da je Mallarmejev »Bežati, tja bežati...« iz srednješolske čitanke samo vzdih poškrobljenega poeta, ki se izza svoje pisalne mize presede na balkon in s svojim občutljivim pesniškim nosom lovi vase vonj po morju. — Mogoče še zmeraj piše neokusne verze v stilu »afrika — paprika«, prebira biografije slavnih revolucionarjev in pustolovcev, se naslaja nad divjeromantičnim koloritom v špagetivesternih in se istoveti z njihovimi junaki, modrookimi in zagorelimi kavboji (ki se na daleč izogibajo govejih čred in dela na rančih, zato pa se tem raje zadržujejo v saloni in igralnicah in ne zamudijo nobene priložnosti, da pokažejo svojo spretnost v ravnanju s pištolo ali pestmi.)

Včasih, ko hodim po Ljubljani, Kranju ali na Jesenicah, se nenadoma zdrznem: Riko! — Dolgi lasje, vojaška srajca, zguljene farmerke... No, seveda ni on. Včasih se mi zdi, da slišim za hrbtom njegov glas. Včasih, ko sedim s prijatelji v kakšnem logalu, imam občutek, da me nekje iz ozadja srepa motrijo njegove oči. (Za to srepaščjo se je pri Riku zmeraj skrivala plahost in negotovost.) Včasih, ko listam po svojih starih zapiskih in jemljem iz škatle svoje stare fotografije, se mi zdi, da sem Riko jaz sam v nekem drugem, oddaljenem času...

Ah, dosti je! Do grla sem že sit tega krčanja po papirju. Naj končam to zgodbo, preveč vsakdanja in dolgočasna je, da bi jo kazalo nadaljevati. Povprečnim bralcem ne bo ugajala, ker je brez seksa in dialogov, literarno izobraženim intelektualcem pa tudi ne, ker v njej ne bojo našli ne globokih misli ne bleščečega stila. — In kaj je najhuje — zgodba ne ugaja niti meni, ki jo pišem. Z vsakim stavkom, ki ga vržem na papir, imam občutek, da sam sebi kopljem grob... Da bi jo vsaj mogel drago prodati!

Pustimo zdaj Rika Puglja, naj gre svojo pot (proti zvezdam? v blato? — kaj nam to mar). Jutri bomo spleтали novo zgodbo, sledili bomo novim junakom na njihovi poti skozi lepe in žalostne čase. Upajmo, da bomo imeli z njimi več sreče in da nam bo pejo bolj gladko teklo po papirju. O hudiča, že toliko da je ura! Samo še zobe operem, potlej pa takoj v posteljo. Da bi bile vsaj po radiu kakšne dobre popevke.

Televizijska posmehulja

Zleknjen na kavču
uživam
pletenje zunanega deževja
in skomigavanja
bajacov in klovnov
v tv-oddaji,
ki ni namenjena meni.
Uživam...
Uživam zametke avtorja
in realizatorja
nečesa,
ki je samo sebi kriminal,
kajti pošiljuje gledalce
in okuži javno mnenje.
Javno mnenje,
ki je le nekoga hotenje.

Zunanji dež
nadaljuje s pletenjem,
ko strela stre
ožilje tv-zaslona.

Zakrohota
se v razburkano noč!

Dirigiraš

davne,
sproščene nagajivosti,
dozorevajoče porednosti,
prikrite zaljubljenosti
in prezvečene folkloristične
ljubavi,
pomešane z lahkoživostjo
in s sladkobno otožnostjo.
Vedno več je skupnega,
ki ne samo olepšuje,
ogreva
in prebuja
marveč tudi razjasnjuje,
ko se znajdemo spet
kot razcefrani cvetovi
v zaježenem tolmunu
bežečih dni
in se podoživljamo
na gladini kot naplavljen
mladostni cvet.

Pravljicar

prerad postanem
v teh zimskih dneh
in prezebljih nočeh:
Vse se mi razleti
na usklajenost beline
in prostornosti,
da posebim
pradivjinsko stanje:
Nekdaj je bilo...
Nekoč bo...
Sedaj pa je samo luna,
ki se valja
med jekleno kupolo
in prostrano belino...

Po premieri nove melodije

Poskočno uživam vsak korak.
ko dohitevam
iskrišče navdihov.
Zadovoljstvo
mi je dobrodošli drobiž,
da ga trosim med tiste,
ki me srečujejo.
Vsakogar pobožam
s pogledom,
kot bi skupaj
medico pila.

Veleskoki po posebni sreči

Lebdim po ljubavi
in se razsipljem v ugodju.
ugodju
Temno žametni glas
iz prsi,
ki posladijo
vse neznansko bogato;
temno žametne obrvi
nad očmi,
ki izživajo
prostodušni smehljaj
prikritih lepot,
ki so naenkrat
vse moja last.

Jutri boš vsega vesel

Žuljev na dlani,
pretegnjenih mišic,
prežganih živcev,
podplutih oči,
skuštranih lasi,
opotekajočih se korakov —
celo nevspešnosti,
ki te ni mogla
posinoviti.
Saj se je že začelo
s petelinjim petjem,
kakšna veselost!
In s prvimi koraki
po svitem tlaku,
kakšna radoživost!
In s prvim
tujčevim pozdravom,
kakšna odprtost!
In z vročim čajem
v neznanem bifeju,
in ustrezljivim nasmeškom,
ker te neznanci
jemljejo za svojega,
kakšno srečno naključje!

MOŽICELJ Z GRBO

Kadar narava odpravlja iz svoje čudežne delavnice kakšnega grbavca, nikar ne mislite, da se v zadregi počehlja za ušesom, kot bi hotela reči:

»Glejte no, kaj se mi je pripetilo!«

Nikar ne mislite, da se bo narava obrnila k svojemu stvarjenju in vzkliknila:

»Ne zameri mi, nesrečno bitje! Zgodilo se je, toda ne po moji krivdi. Sirota, prosim te, ne zameri mi...«

Ne, narava ni tega še nikoli storila.

Vendar je grbavec predmet zasmeha, zasmeha zase, da druge in za samo naravo, ko se svojemu stvarjenju prijazno nasmehe. Ta zasmeh, da se prav razumemo, pravzaprav ni namenjen njenemu grbavemu otroku, niti ne zdravim otrokom. Nasmehe narave se čuti nekako takole:

»Oho, vi bi ga radi zasmehovali, toda videli bomo.«

Narava skrbi za popolno ravnovesje. Ko je ustvarila grbavca, ga je nežno posadila na kolena, ogledovala, otipavala in ujkala. Nato je v neki skrivnostni posodici namočila prste in poškopila to nakazno telesce z nečim, kar je bilo podobno soli, medtem pa se je prikrito smehljala, kot bi hotela reči:

»Oh, vi bi se na njegov račun radi smehljali. Ali, dragi moji...«

Ali grbavec mnogo bolj zasmehuje povsem postavne ljudi, kakor pa oni njega. To mu je v največje zadovoljstvo.

Slepi človek ima mnogo bolj razvite druge čute. Čeravno jih ne more videti, mnogo bolj čuti stvari in dogajanje. Zaradi slepote vidi svet v mnogih lepših barvah, kakor pa ljudje z zdravimi očmi. Glušci poslušajo z očmi in ljubijo barve glasov. S pomočjo oči doživljajo glasbo, se opajajo z zvoki in harmonijo. Včasih mnogo bolj, kot tisti, ki imajo zdrav sluh... Torej ne smemo obtoževati svoje velike matere narave! Ne smemo ji očitati, da je pristranska, če nas je obdarila s to ali ono nesrečno hibo, pa tudi z grbo. Narava namreč deli življenje vsem stvarjem z enako žlico.

Ako narava k temu ali onemu življenju navzrže kakšno stotinko, navzrže tistemu, ki jo zna najbolje potrošiti. Primakne mu še potrebno modrost, da jo potroši o pravem času. Ako narava komu natrosi več drobiža, ga v istem trenutku oskrbi s potrebno strpnostjo, da ta drobiž življenja razdaja belič za beličem. Samomorilci so svoje življenje takorekoč že doživeli, zakaj narava jim ga je dala, kot kratkoročno posojilo. Vendar jim je na voljo, da se temu kratkoročnemu posojilu tudi uprejo. Tisti, ki so jih drugi ubili, niso bili lastniki svojega življenja, marveč le njegovi delničarji. Kadar narava ustvari velikana, dodeli njegovemu življenju še tisoče in tisoče drugih življenj. Ne življenj v pravem smislu besede, temveč stvari, ki so velikanojemu življenju neobhodno potrebne.

To je dokaz, da je narava delila življenje vsem z enako žlico. Zaradi tega tudi grbavec ni kakšno nesrečno bitje. Grbavec ni stvor ponižanja in razžaljenja, pač pa kot vse druge vesele stvari. Slišim, kako kličete:

»Giacomo Leopardi!«

Da, da! Bodite prepričani, da ta dobričina, ta človek ni bil nesrečen zaradi svoje grbe, namreč zaradi grbe, ki jo je nosil kot bolečino v svoji duši. Če bi imel grbo samo na plečih, bi nemudoma prišel pred vas, živahno bi se izprsil ter vas bi ošvrknil s hudomušnim, ostrim in žgočim zasmehom. Niti zdaleč vam ne bi prišlo na misel, da bi

zasmehovali njega in njegovo grbo. Niti dotakniti bi se ga preveč ne upali, da bi vam njegova grba ne prinesla preveč sreče.

Grbavec torej zasmehuje postavne ljudi mnogo bolj, kakor oni njega. Zapomnite si, da grbavec zasmehuje samo postavne ljudi, nikoli pa ne sebi enake, zakaj grbavec grbavca sovraži z najbolj jedkim sovraštvom.

Tako se zgodi, da se grbavca izogneta drug drugemu v velikem loku, če se srečata na ulici. To je več kot neprijetna zadeva in takoj splahnejo opazke in smeh. Joj bi bil v družini z dvema grbavcema, ker bi se ne mogla kljub najboljši volji trpeti. Nikar, da bi povabili na kosilo dva grbavca. Niti obiskati ne smemo dveh na isti poti. Sploh, ali ste kdaj videli, da bi se dva grbavca prijateljsko sprehajala po mestu?

Ce je grbavec vaš redni gost, se s tem ponašajte, ker prinaša srečo. Tudi papeži cesarji in gosposke dame so imeli vedno kakšnega grbavca, ki jim je bil nenavadno in vse življenje priljubljen gost. Grbavec prinaša v družbo radost in smeh, znamenje za srečo. Zato ga ljubkujejo, toda ne z rokami; z njim se dobro počutijo, z njim se zabavajo. Grbavec rad daje prilžnost za pravo hazardno igro, rad zavede človeka, da dobro usmerja svoja dejanja. Naposled so ti majhni možicli obdarjeni s tolikšno prevejanostjo v pogovorih. Marsikateri duševni slabič je že poblebel in celo porumenel od njihovih duhovitih besed. Da, grbavec je duhovit človek.

No, in čas je, da končamo s tem modrovanjem. Poveselimo se z našim možicljem z grbo.

Zivel je v nekem toskanskem mestecu in ime mu je bilo Mecheri. Grbavec Mecheri ali samo Mecheri. Brez dvoma je bil najbolj znan človek v vsej deželi. Njegovi »izgredi« so bili močno na glasu. Ni bilo pogovora, da bi jih ne bili vpletli vanj; z njimi so prevetrili vsako dolgočasje, ki je neločljivo povezano s podeželskim mestecem in vami.

Vse je kazalo, da je narava Mecherija, morda zaradi nepazljivosti, preveč pomočila prste v tisti skrivnostni posodi in ga nekolikanj preveč poškopila s tisto rečjo, podobno soli. To je bilo obilno nadomestilo njegovi zagrenjenosti. Ko se je smejal, se je smejal ves; ob veselem smehu je tudi obilna grba veselo poskakovala. Velik je bil komaj za dober meter, morda niti toliko ne. Navzlic temu je bil spredaj raven in vitek. Na hrbtu pa se mu je od pasu gori bočila visoka, ošiljena grba. Ljudje so se čudili ob vsakem srečanju z njim, kako se mu je mogla hrbtenica tako ukriviti, ne da bi se bila zlomila. Imel je okrogel, rumenkast, gladek obraz, rdečkaste kodraste lase; medtem ko je bil pokrit s čepico, oblečen v obleko iz zelenkastega blaga. Suknjič mu je zaradi grbe visel za dobro ped podolgem od života. V mali palici je imel nerazdružljivega prijatelja, ki jo je ob poskakujoči hoji spretno sukal in s tem izvrstno dopolnjeval svojo pojavo. Tehtal ni niti dvajset kilogramov, ni bil oženjen in živel je od majhnih prihrankov, ki mu jih je bila zapustila teta. Prav to mu je omogočilo, da se je ukvarjal izključno s svojim poklicem, s poklicem grbavca. To se pravi — ves dan pohajati po bučnih mestnih ulicah, sedeti v kavarni po cele ure, smejati se in zasmehovati druge.

Pred njegovim zlobnim jezikom so morali vsi prej ali slej upogniti glavo, zakaj nihče ga ni mogel sovražiti, sovražiti niti tedaj ne, ko je šaljivec zbadal v živo. Hočeš nočeš so mu bili vsi nekam podložni in prav tako z njim pristrčni. Vabili so ga v svoje trgovine, lekarne, tobakarne, brivnice in povsod je prinesel s seboj smeh in vedrino. Vsakdo se je ob tem bistrem studencu veselosti hotel oteščati. Bil je eden od redkih ljudi, ki ga imajo radi, o katerem se vedno govori in povprašuje in se mu za nobeno stvar ne zavida. Vsak dan je prihajal z novimi zgodbami in dovtipi, sploh s kakim nenavadnim presenečenjem. Njegovo posebno področje so bile ženske. Kot iz navade in v božjem imenu so mu brez zamere dopustile pikro zbadanje z jezikom.

Navzlic veliki priljubljenosti so Mecherija nekateri srdito sovražili. Njegovega pikre mu jeziku nikakor niso mogli doživeti. Zasmehoval je vse in vsakega, tembolj, če se mu je kdo postavil po robu. Največ smeha pa je Mecheri izzval ob srečanju z drugim grbavcem. Če ste ga opazovali v

(Nadaljevanje na 22. strani)

Franci Sluga: Kulise Vršiča

takem trenutku, niste videli ničesar drugega kakor smeh.

V tem mestecu je namreč živel pet grbavcev, se pravi, da je Mecheri imel še štiri tovariše in obenem štiri velike sovražnike. To so bili pravi nesrečniki, zakaj srečanja z Mecherijem so se bali, kakor hudiča. Na trgu jih je kar javno zasmehoval in napadal in če jih je priložnost pripeljala preden, so pobledeli in posiveli kakor kače. Proti grozni in nevarni pošasti niso bili sposobni izustiti niti ene same besede. Zato so se ga izogibali, kakor so vedeli in znali. Ali kam se moreš skriti pred to mero v mestecu, ki nima niti dvajset tisoč prebivalcev in kjer se mnogi srečajo po nekajkrat na dan. Toda najbolj gotovo je bilo srečanje z Mecherijem, saj se je ves božji dan klatil okoli. Ali naj bodo vedno zaprti v hiši? Da, kakor jetniki, ki se ne smejo zmakniti iz hiše. Da, kakor zločinci. Naj se živi zakopljejo v grob?

Prvi od teh štirih grbavcev, grda zelenkasta prikazen z zgrbančenim obrazom, je bil pisarniški pomočnik pri nekem odvetniku. Zaradi svoje službe je bil primoran vedno hoditi semtertje po mestu. Ta je bil najbolj izpostavljen. Na Mecherijevo zasmehovanje je odgovarjal, kakor je vedel in znal. Pri tem ni štedil z ničemer. Kričal je in streljal nesramne puščice. Ali zlo je rodilo zlo. Vsekakor bi bilo zanj prijetneje, da bi pustil temu lopovu, naj ga zasmehuje. S tem je dal le priložnost čisto zdravim ljudem, da so se smejali, smejali, ko grbavec obdeluje grbavca. To jih je prijetno zabavalo, ta položaj, ki sta ga sama ustvarila in bila prisiljena postati predmet splošnega norčevanja.

Drugi je bil paznik v neki starinski vili na kraju mesta. Vila je bila preurejena v muzej. Poredkoma se je prikazal, pa tudi Mecheri ni zašel tjakaj. Tako ni dal priložnosti, da bi Mecheri z njim obračunaval v središču mesta.

Tretji, mizar, ki je imel lastno mizarско delavnico v eni izmed glavnih ulic. Ta, po značaju dobričina, se je čim več zadrževal doma, kljub škodi, ki jo je zaradi tega trpel v svoji obrti. Toda kadar je Mecheri krevsal mimo njegove delavnice, mu ni dalo, da ne bi pokukal notri in se smejal. Ob neki priložnosti je z drugimi stopil v delavnico, kakor da hoče pomeriti čevlje. Temu je sledil strahovit prizor — mizar je naravnost ponorel.

Četrty je bil premožen, oženjen človek. V zakonu je imel dve hčeri, zdravi in poštavni in v letih za močitev. Čeravno grbav, je bil to resen možiček, kateremu je bilo v prostem času najbolj ljubo sprehajanje, posedanje in kramljanje v kavarni. Toda zaradi Mecherija ni mogel biti dostojanstveni grbavec, kakor je zahtevala njegova nprav. Od vseh štirih je bil ta najbolj ogorčen na Mecherijev zlobni jezik. In zakaj ne. Bil je premožen meščan, čeravno grbav, se je oženil v ugledni meščanski družini, žena mu je prinesla dobršno doto in rodila dve lepi hčerki, ki nista bili grbavi.

V njem se je razčeperila mrznja na Mecherija in skoval je maščevanje. Kako naj on, kot ugleden meščan dopusti, da se z njim norčuje tisti capin. S tem bi se zabavalo celo mesto. Sicer pa je on v primeri z Mecherijem, se more reči, popolnoma postaven človek. Na to ga je stokrat in stokrat opominjala žena in hčerki. Vendar se je Mecheriju kdaj pa kdaj izognil tudi s krajšim potovanjem, ki je včasih trajalo tudi po dva ali tri mesece. Odšel je, da se z družino nasrka svežega zraka. Ob tem je čutil obilo ugodja, čeprav je s tem zane-maril svoje premoženje.

Ti štirje grbavci so bili prav pravcati nesrečniki, štirje siromaki tega mesteca. To pa zaradi ničesar drugega, kakor da se je Mecheri, njihov tovariš, brat, večji grbavec

od njih, iz njihove nesreče tako nesramno norčeval. Če bi takšno norčevanje doživljali od človeka brez grbe, bi jih ne vznemirjalo, ne bi čutili strahu pred njim. A to, da se iz njih norčuje grbavec, jim je bilo neznošno.

Spricho tega se je zgodilo, da so neke noči prišli v hišo grbavca — posestnika, drug za drugim drugi trije grbavci. Zadržali so se dolgo in se razšli komaj pred zoro. Pred durmi so se tiho poslovili, nato pa se razšli vsak na svojo stran.

Zlobni jeziki pripovedujejo, da se grbavci na tem sestanku niso niti pogledali, vendar se pošteno izgrbili. Novica o tem sestanku se je hitro razširila po mestu. Nekateri so domnevali, da je to najnovejša Mecherijeva norčija, v resnici pa so grbavci proti njemu skovali zaroto.

Bilo je dvajsetega septembra. Mesto je bilo v zastavah, opleteno z lovorjem in hrastovimi venci. Z oken so poleg sadja viseli trobarvni beneški lampiončki, pripravljeni za večerno in slavnostno razsvetlitev mesta. V mestnem parku sta že celo popoldne igrali mestna in vojaška godba. Tri druge godbe, ki so prišle na slavnost iz okolice, igrajo med pavzami prvih dveh, na drugih krajih mesta.

Bil je prelep dan poznega poletja. Meščani so odšli na ulice, da se pokažejo v praznični obleki. Po dolgem po ulicah so bile postavljene stojnice, natrpane s sej-marskimi slaščicami, bonboni, igračkami, drobnarijami, tkanino, sladkorjem in sadjem. Iz okolice so prihiteli kmetje skozi oblake svečanega prahu in se zamaknjeni pomikali ob stojnicah, izbuljenih oči in vznemirjeni od mestnega vrenja.

Grbavec Mecheri se je že od zgodnjega jutra klatil po ulicah vzdolž in počez. Vsi so pozdravljali, ga ustavljali in ogovarjali, kakor kakšno imenitno osebnost. Ta dan si je ogrnil novo pelerino, prijetne zelene barve. Tudi na glavi je imel novo čepico. Preko telovnika mu je visela zlata verižica s koralnim rožičkom, ki je bil na njegovem pasu videti še večji. Imel je tudi novo kravato iz belega atlasa z rdečimi in zelenimi cveticami.

Ljudje so se le s težavo prerivali po nagnetenih ulicah. Popoldne je bilo sveže in vedro, zato so se vsi pomikali proti parku, kjer je bil napovedan slavnosten koncert.

Po kraljevskem maršu, ki mu je sledilo zanosno ploskanje, so godci zaigrali Gioboldije himno. Ljudje so bili navdušeni. Toda pravi koncert se je pravzaprav začel šele z odlomkom iz »Norme«. Mecheri je imel glavno besedo v gruču meščanov, ki so

ga z zanimanjem poslušali. Govoril je o moderni glasbi, o slavnih predstavah, o slavnih pevcih in plesalkah ter o drugih gledaliških stvarih.

Naenkrat je v Mecherijevi skupini vzbudil pozornost človeček, ki se je približeval po ulici s hitrimi koraki. Bil je le za trohico večji od enega metra in nenavadno oblečen. Nosil je črno pelerino in slamnati klobuk z vrstico rjave barve. Že od daleč je bilo zlahka prepoznati grbavca. Toda kakšnega! Grbo je imel takšno, kakor Mecheri, koničasto in visoko, da je segla skoraj do ušes. Pravšen Mecheri, le nekaj centimetrov večji.

Kdo je ta novi grbavec? Morda je prišel v mesto iz okolice? Na slavnost. Medtem ko se je človeček že približeval Mecherijevi skupini, je ta ugibal. Nedvomno je to znani pizanski grbavec, ki je prišel v mesto na izlet. O njem so marsikaj govorili. Hudičmana, treba ga bo napoditi nazaj v Pizo, da ne bo mogel pripovedovati o svojem obisku.

Toda prihajajoči grbavec se ni oziral na levo ne na desno, marveč se je drzno prelinil v sredo skupine, kakor da bi jo hotel razdvojiti. Pri tem ni z najmanjšo kretnjo pokazal, da je v skupini opazil nekoga, ki mu je sila podoben. Ni se še prelinil prav do sredine, ko so vsi prasnili v huronski smeh. Najbolj sproščeno in glasno se je smejal, posmehoval in zasmehoval Mecheri. Brčkone se še nikoli ni tako smejal. Njegov smeh je bil oster, zavijajoč in prha-joč, da se je slišal daleč naokoli. Zdelo se je, da se Mecheri raztaplja v žaru lastnega veselja. Toda neznani grbavec se je molče oddaljil, ne da bi se zmenil za norčevanje. Na dvajset korakov je postal in sunkovito potegnil izpod pelerine velik svitek cunj, z njim visoko zamahnil ter ga odvrget za plot. Nato se je obrnil k zasmehovalcem in z viteško kretnjo namignil Mecheriju, naj stori enako s svojo grbo. Hitro nato se je prožno obrnil in odšel. Bil je resnično prilikavec, ali ko vreteno pravilne rasti.

Tako se je Mecherijevo nenavadno veselje na mah ohladilo. Na videz se je sicer še smehljaj, ali ta smeh je bil pomešan s ponižanjem in grenkobo. Tedaj pa se dvigne iz bližine gromki, rezgetajoči smeh štirih mestnih grbavcev, ki so se, kakor nevidni, vrinili v skupino. Sovražnik v podobi Mecherija je bil ujet v krog štirih grbavcev, ki se smejejo in rigajo s peklenko mrznjo, ki so jo toliko let hočeš nočeš morali tajiti.

Mecheri se je znašel v sredini, kakor brez moči. Se je poskusil norčevati se, prebuditi ščegalec svojega veličastnega

Franca Sluga: Prisojnikova stena

smeha, toda brez uspeha. Silil se je, naprezal, mučil, ali namesto veselja ga je prevzel krčevito trzanje. V njegovi duši je nekaj zdrknilo, se utrgalo; v njem se je zlomilo veselje do življenja, strast do norčevanja.

To je bil izreden dogodek v dolgočasnem podeželskem mestecu. Vsi so ugibali, kaj bo Mecheri storil, kako bo sprejel vojno, ki so mu jo napovedali grbavci.

Ali neusmiljeni udarec ga je zadel naravnost v srce. Ni se mu več posrečilo dvigniti iz potrnosti, temu se je pridružila še strahopetnost, ga uklepala opreznost, da se kljub volji do smeha, ni mogel več smejati kakor nekoč. Čedalje bolj se je umikal z ulice v svojo hišico, kjer je v samoti preždel večino časa, tuhtal in premleval svojo usodo. Podnevi ga sploh ni bilo več videti v mestu.

Tem pogostejše je zdaj prihajal v mesto grbavec-posesnik. Čutil se je varnega. Dostojanstveno je hodil po ulicah in nemoteno opravljal svoje posle. Po mestu so že raznesli novico, da bo grbavi mizar odprl veliko trgovino v najbolj prometni ulici. Grbavi paznik je vsak večer prihajal v mesto po tobak. Odvetnikov grbavi pomočnik je postal redni gost kavarne, kjer se je rad pridružil kvartopircem. Le Mecherija ni bilo več videti in meščani so se vprašali, kako da je nastala med grbavci taka sprememba. Kako je mogel človek, kot je bil Mecheri zameriti duhoviti burki? Zakaj se je zaprl vase in ni norčevanja vrnil z norčevanjem?

Mecheri pa je odhajal v mesto samo ponoči, se stiskal in skrival k zidu kakor krt in s solzami škropil ulice, kjer je nekoč plaval veselje. Hodil je priprtih oči in drgetal od strahu, da ne bi opazil na steni senco svoje nakazne grbe, ki je podnevi zrasla skoraj do neba. Nazadnje pa je noč in dan obtičal v svojem brlogu. Nihče več ga ni videl. Kmalu se je razvedelo, da je odšel neznano kam in da se ne bo več vrnil. Da je odšel brez pravega vzroka ni mogel od zdravih ljudi nihče razumeti. Razumel je lahko samo — grbavec.

Nekega jutra opazijo cestni pometachi enega izmed večjih mest, v kotu na pločniku sveženj cunj, ožarjen s prvimi žarki. Pometać, ki se je svežnju prvi približal, je opazil, da je v cunje zamotan človeček, podoban velikemu polžu, ki se je mrtev prilepil k tlaku z veliko hišico na plečih.

»Oh, ubogi grbavec!«

»Grbavec?«

»Da. Pridite ga pogledat!«

»Glej, glej.«

»Grbavec je!«

Prevedel C. Sinkovec

Valentin Polanšek

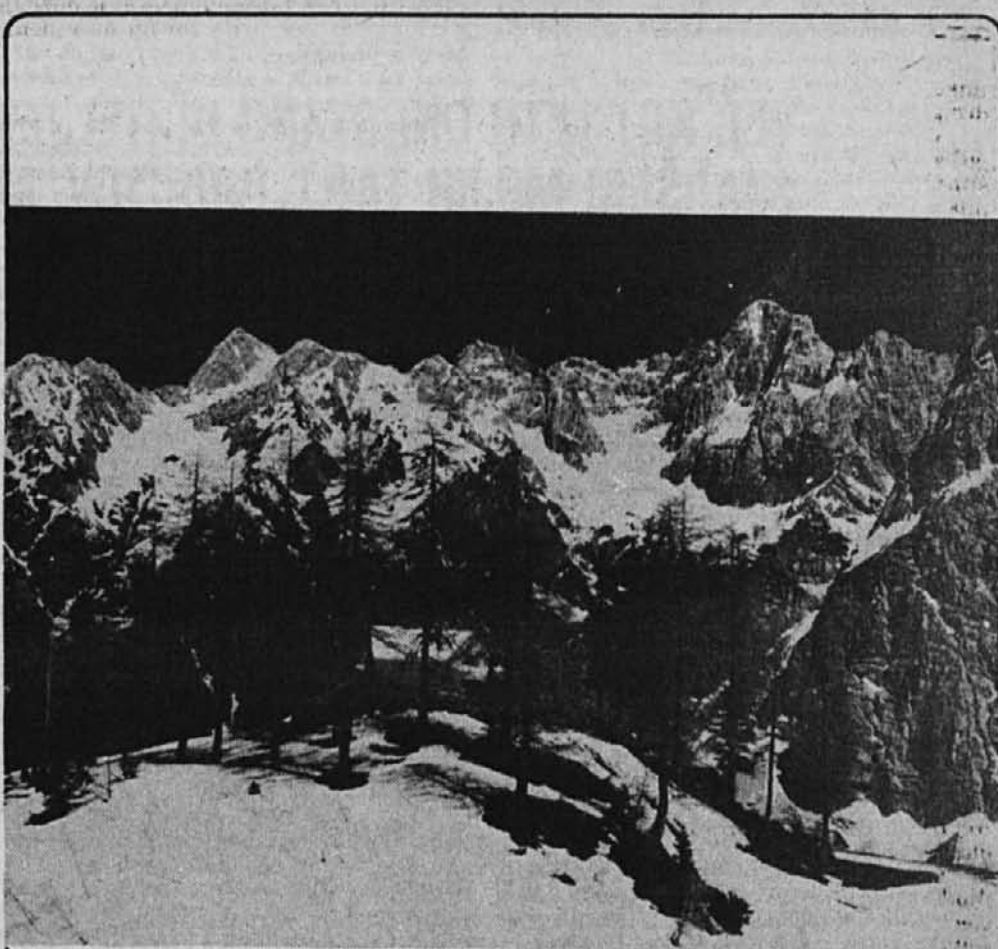
Potem bom slikal tebe

Najprve si umijem oči
v oktobrskem pastelu,
ki je tako barvit
samo letos,
ki je tako resničen
samo letos,
ker si ob tvojih licih
jemlje vroče žarenje ...

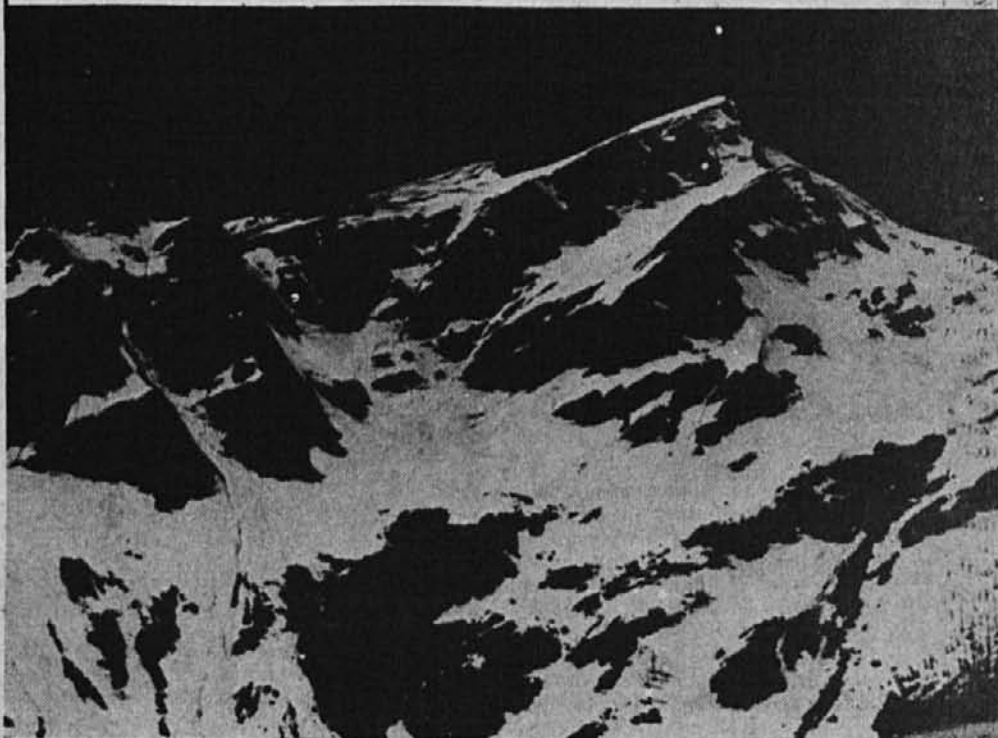
Potem bom se nalokal
olimpijske svečanosti
v izjemni tišini,
ki se zgošča
v magistralo vseh veseljačenj ...

Hvala, da si pesnik,
ne bova umrla ob tej sreči!

Nato bom
slikal tebe
v vznemirjenosti poezije,
v srhljivosti melodije
do zvrhano polne duše.

Franci Sluga: Erjavčeva knoča na Vršču obkrožena z rajdo gora

Franci Sluga: Mojstrovka

VEČ KOT LETO DNI STARO UČITELJEVO PISMO STARŠEM MOJIM TANJ, BORUTOV, MONIK, ALEŠEV ...

Za uvod:

Pismo sem začel pisati pred dobrim letom. Tedaj sem še učil. Vsak dan sem se srečal s svojimi stoosemdesetimi učenkami in učenci. In s sulci, ki so mi jih dodelili za razrednika. Po pravilu vedno najslabši razred, kar se jih je znašlo na šoli.

»Same barabice so!«

Vedno ista pesem. Tovariško društvo kolegic in kolegov me je vztrajno pošiljalo v razrede, za katere se je že vnaprej vedelo, da bodo pristali na zadnji stopnički naše tekmovalne lestvice. Z njimi vred seveda tudi jaz. Njihov učitelj in razrednik. Zmerom na zadnjem, kvečjemu na predzadnjem mestu.

Moji razredi so bili nepreklicno zapisani usodi:

Najbolj zanikrne učenke in učenci, kar je hkrati pomenilo najbolj zaniknega učitelja in razrednika.

Ne vem, kako se je moglo nameriti, toda skoraj nikoli mi ni ušel oddelek z oznako »c«. Navadno sem jih dobil, ko so prikorakali v šesto šolsko leto. Potem smo se skozi tri šolska leta vsak dan srečevali, kako smo se po dolgih tednih, mesecih in letih človeško ujeli, bi rad pokazal v pismu, ki sem ga napisal pred letom dni. Kar je v njem zapisanega, je resnično, čeprav je malo obrnjeno. Spremenjena so imena in podatki, vse drugo pa je opisano tako, kot se je dogodilo.

Spoštovana mati! Dragi oče!

Prerédko se zgodi, da dobita glas od mene. Zaupala sta mi vajino Tanjo, Boruto, Moniko in Aleša. V treh, morda v štirih letih naj bi iz njih ustvaril tisto, kar si vidva in jaz želimo iz srca:

Poštenega, pridnega, dobrega človeka. Ljubečo hčerko. Spoštljivega sinu. Vestnega delavca. Zavednega Slovenca. Uvidevnega soseda svojih sostanovalec. Mlado Jugoslovanko. Navdušenega mladinskega brigadirja, ki mu bosta pojma *bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov* povsem domača. Mladiča, najstnico, ki ne bosta pomišljala, kadar bo treba braniti našo domovino.

Razgledano dekle, fanta, ki ju ne bo sram zakorakati v ta zmešani svet, kajti vanj ne bosta odšla s prazno glavo.

Otroka, ki se bosta zaljubila v vajin jezik.

Deklica in dolgolasca, ki bosta vzljubila vse, kar sta jima vidva od rojstva sèm dajala. Ki bosta ljubila dom. Jagenjčke in vrabce, pastirčke, golobičke, vrtnice. Da, celo pse. Ki bosta zaljubljena v zabetonirano rodno mesto.

Taki in še boljši naj bi bile moje Tanje, Boruti, Monike in Aleši.

In dobro vem, da si prav nič drugačnih ne želite niti vidva, cenjena mati, spoštovani oče. Kar starši in učitelji *ustvarjamo* na svetu, so otroci. Rad bi poznal katerega med nami, ki bi se ne želel, da bi bila njegova hčerka, sin, njegov učenec samo *naj... naj... naj...*

Verjemi mi, od dela že nekoliko zgarnata mati:

Zaradi tvoje Tanje sploh ne morem mirno spati. Predvsem zaradi nje ti pišem tole pismo. Prišla je v tista leta, ko mladega človeka vrže s tira.

Ko med odmorom steče mimo mene, se mi obvezno nasmehlja. Med učno uro v

učilnici poveša glavo. Čutim in vem, kako z mislimi plava nekje po vesolju. Sam ljubi bogec vè, kaj vse se ji tedaj móta po možganih!

Govorim in govorim. Čutim, da trkam na srčke vseh otrok, ki sedé v klopéh pred mano.

Tanja pa kar naprej zazrta v klop. Sploh me ne sliši.

Zbudim jo iz njenih sanj. Dvigne glavo in me začuden pogleda.

»Bódi dobra pa ponovi, kar sem pravkar povedal!«

Gleda, gleda vame... Se v pamet ji ne pade, kaj sem pripovedoval. Prestrašen pogled ji sije iz oči. Znam ga prebrati:

»Ne sitnari, prosim! Dovolj imam težav! Vsa ti se me usmili!«

O Prešernovem Apelu in čevljarju ne vé ničesar povedati. Kljub temu, da je ves čas, kar sem sonet razlagal, v razredu vladala tišina, da bi lahko miško slišal.

Pôjem o Prešernu pa o Apelu in čevljarju še naprej, pa se ne morem zbrati. Kaj je s Tanjo? So doma težave? Pubertetniška ljubezen? Nesporazum s prijateljico? Cvek pri prejšnji učni uri? Sunek v hrbet od sošolca, ki ji je sicer neznansko všeč?

Pouk sem srečno dokončal. Na hodniku jo ustavim.

»Kaj je narobe, Tanja?«

Jeca. Cmoka. Jecja. Pomežikuje. Polna je skrivnosti, ki ji ne gredo iz prsi. Nekaj jo teži. Ne najde besed, da bi se lahko spraznila. Nazadnje plane v jok.

To je že bolje.

Zdaj bo iz mladih ust privrelo, kar jo tišči pri srcu.

Poslušam zgodbo:

Janja ji je zabrusila, da je navadna réva. Tako je rekel Ferik, ki mu je Nedžida pošepetala, kako je slišala od Matjaža, da je Glista zinil:

»Šerif je sploh ne mara.«

»Šerif« sem jaz. Njen učitelj in razrednik.

Solzé na licih se počasi posušijo. Cez čas se mi Tanja skozi mokre oči celo nasmeje. Njena stiska mine ob besedah, ki jih ji šepetam v uho. Potihem upam, da bo pri naslednjih učnih urah zbrana.

Tanja je deklíč in pol. Lahko jo je imeti rad. Če pa imaš človeka rad, trpiš, kadar ga vidiš, da ni srečen.

Verjemi, spoštovani Tanjin oče, da vse dneve in noči premišlujem, kako bi lahko tvoji deklici podtaknil stopničke, po katerih bi se vesela, nasmejana, magari malce razbrzdana vzpenjala do tistega srečnega trenutka, ko se bo otresla vseh vezi ter začutila pravo *srečo*.

Domá se o Tanji pogovarjam z ženo, ki že tri desetletja živi z mojim delom. Najboljša pedagoška svetovalka, kar sem jih kdaj srečal v življenju. Na njeno sodbo se morem brez skrbi vselej zanesti.

Ponoči se zbudim.

Premišljam, draga mati, kaj naj storim, da bi tvojo sladko malo Tanjo naredil spet veselo. Kako bi zbrisal z nje otroško kvanto. Kako naj se obnašam, da bo verjela, kar ji bom povedal. Slonim na pisalni mizi. Mozgam. Tuhtam. Na list sproti zapisujem porajajoče se utrinke. Črtam stavke in zapisujem nove. Tanji ne bom mogel reči karsibodi.

V zgodnjem jutru me na pisalni mizi čaka delo. Kupi spisov. Žepna redovalnica.

Pisma in pisalni stroj. Migaj, človek, božji! Opravka imaš z živimi ljudmi! Vsako ime v redovalnici poméni živega človeka!

Delam. Berem. Pišem, vendar z mislimi nisem pri delu. Po glavi se mi vrti tvoja Tanja. Kako bi mogel ubogo deklico rešiti iz zagate?

Počakal bom. Morda se bo danes tajfun že izdijal. Če pa ne bo bolje, ti bo Tanja sporočila moje povabilo na pogovor, oče, mati. Samo vsi skupaj lahko pomagamo otroku. In ker mu vsi trije želimo vse najboljše, mirno odpišem strah, zaradi katerega sem se prebujal v noči.

Potem pa v šoli počim.

Aleš je pred kolegico otrsals jezik.

Spoštovani oče. Aleš je slab učenec. Med učnimi urami obrača svojo bučico na vse strani. Klepeta s sošolkami in sošolci, kolikor njegov jeziček zmore. Domače naloge so mu docela tuja stvar. Sempatja se mu posreči, da pred poukom eno ali dve prepíše. Premetava se iz jarka v strugo. Z gofijo si hoče pomagati in se rešiti na suho. Navaden gobezdač je. S to svojo flinto bi rad prikrl svoje neznanje in nedelo.

Ampak Aleš je dober fant. Zdravo testó, ki ga lahko po svoje gnetem. Živ kot hudič. Jezik dolg do popka. Zvečlice premetava med zobmi, kot da je govedo. Vem, da si prižiga cigarete.

Pa ga imam rad. Spominjam se še, kakšen sem bil sam v njegovih letih. Prav takšen nepridiprav, kakršen je zdaj Aleš. Zato je tvoj Aleš moja zrcalna slika.

Zdaj namreč vem, kaj mi je manjkalo takrat, ko sem bil star toliko, kolikor je let tvojemu razposajenemu fantiču:

Tople očetove besede.

Ni bil moj oče kriv, da je nisem bil deležen. Vmes je posegla Smrt. Prikrajšala me je za očetovsko toplino.

In vem:

Ti za sina nimaš časa. Delo. Opravki. Boj za boljši košček kruha. Kegljanje. Hokej. Casopisi. Televizija, Séje. Sestanki. Žena. Pa še kaj drugega.

Vse to človeku jemlje čas. Za otroke ga nič ne ostane.

Današnji čas je čas, ki mater in očeta oropa osnovnega poklica.

Biti mati, oče.

Tvojemu fantu bi bil rad kaj več kot učitelj, ki séde za katéder, odpre redovalnico, pokliče mulca k tabli ter zabevska:

»Znaš? Ne znaš! Sédi! – Cvek!«

Rad mu kdaj pa kdaj privoščim besedo, ki ogreje. Besedo, ka mi jo potem stokrat povrne s srečnim nasmehom. Oči se mu zaiskrijo, usta raztegnejo, lica pa kar pokajo od nasmeška. Takrat oba veva:

Lepo je v naši domovini biti mlad. Biti mlad in pol nad...

Tudi takih nad, da ti bodo stari pomagali po berglah splezati do cilja.

Zato po svojih skromnih močéh skušam zaščititi tvojega mladega samoupravljalca, kadar moje mlade kolegice zaradi njegovega gobezdanja od srda kar razganja. Rojen je bil pač pod nesrečno zvezdo:

Nima dlake na jeziku!

Ne dá si dopovedati, da ne sme pred vsakomur sprazniti svoje duše. Bolj ko ga prosim, naj vseh vrst oslarije prihrani zame, manj me posluša.

»Tovariš, samo glavo sem obrnil!«
Figo je obrnil samo glavo! S celo zadnjico se je obrnil k sosedi za seboj.

»Sssss! Tstststs! Hohoho! Hahaha! Frajerka, tale tovarišica, a ne? Hihihih! Hohohoho! Hahahaha! Sploh nobene kikle nima! Sssss! Tista revna bedra spravlja vsak dan v oguljene kavbojke. Hihih! Hohoho! Hahaha! Pazi: zdaj se bo razpištola!«

In »hihihi« in »hohoho« in »hahaha« — tempirana Aléševa bomba se je nazadnje razpočila. Razgnalo jo je, da je uboga kolegica v kavbojkah odvihrala iz učilnice. Z vsemi pritožbami naravnost k meni.

Na vrsti sem torej jaz. Njegov učitelj, z rahlim poskusom drugi oče, njegov razrednik. Njegov večni advokat. Oprosti oče, tvoj nebodigatreba mi jo je spet zakuril!

»To je že od sile!«

Dekle zahteva disciplinsko kazen, eksemplarično. Takšno, da bo kaj zalegla. Mulec si je privoščil svojo predavateljico, kot da je njegova vrstnica iz stolpnice. Kaj takšnega!

»Dosti mi je tega! Smrkavec naj enkrat že zapre svoj gobec! Mislite, da bom še leta dolgo prenašala njegove traparije?«

Krožek poklicnih kolegic na hodniku se vse bolj dži.

Eksplzivno vzdušje na hodniku skušam pomiriti. Čez mējo pa ne morem:

Če mi je kaj do poklica, ki zanj živim že tri desetletja, sem dolžen spoštovanje vsakomur, ki si je enakega izbral. Začetništvo pa terja davek v vseh poklicih. Tudi v našem, učiteljskem. Morda v tēm še prav posebej.

Plačevati ga morajo otroci. Zal.

Tudi meni so ga pred tridesetimi leti plačevali. Tedaj, ko sem še mislil, da sem bog in batina v razredu. In sem jih pošiljal s cvetki v klop, v začetnikovi glavi se kaj kmalu izoblikuje prepričanje, da mora na šoli vladati določeno razmerje: učitelji proti učencem. S tem pa seveda tudi proti staršem, ki bodo svoje otroke skušali na vsak način zaščititi pred učiteljskim nasiljem.

Trdo besedo sem zapisal. Toda tako sem mislil svoje davne dneve.

Danes vem:

V šolo hodim zaradi tvoje Tanje, Boruta, Monike in Aléša. Za to, da bi ti pomagal iz tvoje otroka ustvariti CLOVEKA. Svoj način dela sem popolnoma spremenil.

Nič več učitelj proti učencu. Samo še učitelj, razrednik, človek za učenca.

Moje delo, draga mati, ni navadna služba. To ni delo, ko ob šestih jutraj sēseš za pisalno mizo, do dveh popoldne ljubko pokramljaš s sosedom, popiješ nekaj kavic, skočiš k mesarju po telečji zrezek, nakupiš v trgovini vse, kar ti manjka v shrambi, se dogovoriš s frizerjem, kdaj boš prišla na vrsto, vmes vrtiš telefon in sprašuješ, kdaj smeš priti z družino ali sama na obisk, kako znankam in prijateljcem služi zdravje, ali gre Miranu v mali šoli dobro, so v trgovini že dobili sveža jajca, zakaj pri zabujanem Kurivu na vsake toliko časa zmanjka plina, kako da imajo v Murki tako trapaste pakete za osmi marec, ali je tvoj mož na mestu, kamor spada — in tako srečno nadaljuješ, dokler ti končno ne zatuli dve.

Poznam tudi drugo plat medalje:

Navsezgodaj začneš begati od ene mize k drugi, pobiraš prazne vrčke in kozarce, jih grmadiš pred prsmi, sprota pa si vtiskuješ v spomin naročila, ki jih potem zabevskaš skozi okence v kuhinjo:

»Dva bifteka! Enkrat vampe! Trikrat segedin! Štirikrat polnjeno papriko! Jetra v omaki! Enkrat (preketo, na nekaj sem pa pozabila! Tamle pri osmi mizi — kaj so že naročili! Aha, že vem!) Štirikrat govejo juho, pražen krompir, bočnik iz juhe, mešano solato!«

In potem hiter skok za točilno mizo, da boš med časom, ko bodo v kuhinji skušali ustreči tvojim naročilom, natočila dvajset

vrčkov in kozarcev ter kozarčkov ter jih postavila na mize pred goste, ki so vsi po vrsti na pičlem s časom.

Potem pa spet dirjanje od kuhinjskega okna k mizam s polnimi pladnji pa spet nazaj in sem in tja pa spet nazaj. Nič počitka. Sedem ur dolgi maratonski tek. Zakonsko določilo o polurnem odmoru za malico zate ne velja. Ni nikogar, ki bi te lahko zamenjal. Ljudje pa kar naprej sedajo za mize, naročajo jedi in pijače. Nekdo jim mora streči.

Sedem ur tekanja ven in noter, sedem ur prijaznega nasmeha, sedem ur pobiranja steklenine, krožnikov, sedem ur praznjenja pepelnikov, sedem ur pripovedk, kaj vse imate na jedilnem listu...

Grozno!

Toda delo, dragi materi, ki ga opravljata, sodi med običajne službe.

S čimer se pa jaz ukvarjam, spada med poklice. Z veliko začetnico. To je poslanstvo. Služba tebi, spoštovani oče, draga mati. Učim in, vzgajam tvojo Tanjo, Boruta, Moniko in Aléša. To je služba naši samoupravljalški družbi. Življenje, posvečeno Tanjam, Borutom, Monikam in Aléšem, ki naj iz njih zrastejo ljudje, da jih bomo vsi veseli.

Kar sem nehal biti bosonogi vaški pakec, mi zvoni ali brni na ušesa šolski zvonec.

Pred skoraj petimi desetletji mi je oznanjal, da moram sesti na svoje mesto v šolski klopi.

Zdaj me naganja v razred. Za petinštrideset minut pred Tanjo, Boruto, Moniko in Aléšem. Pred trideset, dvaintrideset, petintrideset otrok, ki niso več otroci. Zrasli so v dekleta, v fante. Ostali pa so vajini otroci, oče, mati.

Za celih petinštrideset minut bodo prepuščeni meni. Kaj jim bo v tem dolgem času mogel dati?

Sem domā, na poti do avtobusne postaje, med vožnjo na Jesenice, med hojo z železniške postaje pa do šole — sem dobro premislil, kaj moram v tistih petinštridesetih minutah vtisniti Tanji v spomin? Kaj terjati od Boruta? Fant je bister in zahteven. Z njim se ne morem pogovarjati v tri dni. Kaj mi je Monika še dolžna? Včeraj se je nemo stresla, ko bi morala odgovoriti na vprašanje. Kako utišati Aléša? Moj mali drobni buček brije norca iz vsakogar, ki stopi predenj.

Kako bom torej z otroki *ustvaril* vse tisto, kar sem si domā, po poti zamislil in zapisal v pripravi na pouk?

Sestkrat mi bo šolski zvonec narekoval pot v razred.

Sestkrat bom moral stopiti pred novih petintrideset Tanj, Borutov, Monik in Aléšev. Dvesto otrok se bo zvrstilo dopoldne pred menoj.

Sreča je v tem, da smo dobri znanci.

Ko se prvič zagledam vanje, se jim najprej predstavim.

Pišem na tablo:

Janez. Pazite pri priimku! Svoljšak. Piše se z »ja«.

Stanujen tampatam. Sin in snaha sta poskrbela, da sem postal dedek dvojčkoma Luku in Gregu. Hčerka jo je ubrala po mojih stopinjah učiteljica je postala. Žena pritiska tipke na blagajni v trgovini. Psu je ime Sancho Pansa. V garaži parkira svoj avtomobil tuintam moj zet.

Tolikointoliko sem star. Žena redi za luksuz še tri mačke.

Moj sosed se piše Delavec. Če kdo, potem on zasluži tak priimek.

Zeleni travnik pred hišo mi bodo jeseniški urbanisti zazidali.

Centralne kurjave v hiši nimam. Steno v moji knjižnici pokriva štiri tisoč knjig. Žepnih redovalnic imam spravljenih devetnajst.

Drva si sam napravljam, če mi jih gozdar odkaže.

Skozi svoje okno vidim za zdaj še Dimnike, Luknjo peč in greben Rjavine.

Kadar kaj pišem ali popravljam, odpiram hkrati okno Sanchu Pansu, ki sičér spi v knjižnici na fotelju. Skače skozi okno, se sprehodi okrog hiše, povoha pasje prijatelje pri sosedih, se otrebi.

Nasploh so mi otroci všeč. Vesel sem, če spravijo v betico, kar je treba znati.

Naza-dnje napišem na tablo še »itd«. Kratiko, ki je drugače sploh ne prenesem. Ta »itd«, pomeni namreč samo dvoje:

— umazan duševni lenuh, ki se mu ne ljuvi o stvari do konca govoriti.

— bedak, ki vč. kako bi mogel še marsikaj povedati, pa je njegova glava prazna.

V klopih ves čas odmeva smeh.

Krohota nenadoma poneha.

Zdaj so na vrsti oni. Natančno jim razložim, kaj morajo povedati o sebi, kaj želim zvedeti o njihovi družini, o sorodstvu pa o tēm, kako so doslej jadrali skoz šolo.

Ime in priimek. Očetovo ime. Kaj je oče po poklicu? Kje dela? Kako je ime materi? Ali samo doma gospodinja ali je kje še zaposlena? Imaš brata, sestro? So starejši ali mlajši kakot ti? Živiš skupaj z babico? Pa dedek? Kakšno imate stanovanje? Povej naslov! Svoj avto. Znamka me ne zanima, ker se na avtomobile ne razumem. Lastna garaža? Vikend? Učni uspehi v prejšnjih letih. Ocene za slovensčino posebej!

Kako se pripravljajo na predstavitev? Kako si vtiskujejo v spomin vprašanja? Kako iščejo odgovore nanje!

»Moja mati Fani... (nazaj v razred: Kaj se pa režete!) Moja mati Anka — ne, to je moja sestra... Oprostite, tovariš! Moja mati Mirjam je... poročena z mojim očetom...«

Hrum veseli po dvorani bije. (Fran Levstik, Ubežni kralj.)

Fant je čisto zmeden. Brž ga pomirim in prosim, naj si odgovore raje napiše. Kasneje bo povedal, kdo je pa s kom in kje živi.

»Moji materi je ime Zvonka. (K sosedi za seboj: Kaj se kar naprej hihitaš?) Tovariš, moja mama dela v gotovini na žrtnici.«

Ob takšnih razlagah človek težko ostane resen. Razumel sem: njegova mama dela v trgovini na tržnici. Prav mogoče je, da se z njo že leta dolgo srečujeva kot neznanca.

»Pišem se Mirko Skok. Mojemu očetu je ime Mitja. Denar služi za nas v železarni. (Se je dečko znašel!) Po poklicu je orodjar. Domā pojē vse, kar mu skuha mama. Zna zanimivo pripovedovati, kaj vse je med svojim dnevnim delom slišal in doživel. Rad se smeje. Skoraj vsak dan se z njim igramo. Človek ne jezi se! Igra namizni tenis. V železarski godbi piha na trobento.

Mama streže gostom v bifeju. Ata trdi, da njen zaslužek še naših stroškov za elektriko ne pokrije. Pa vsak dan po sedem ur dirja sēm in tja. Malice si ne more privoščiti. Pri delu v kuhinji in v stanovanju ji vsi pomagamo, da si more malo noge spočiti.

Bratec Igor bo šel letos v malo šolo.

Sestre nimam. Babica in dedek sta umrla.

Ob sobotah se včasih z našo stočnico odpeljemo v svet.

Ta mora biti odličnjak! Govori gladko, kot bi deklamiral pesem.

»Stanujem v ulici Iksypsilon številka 7. V tretjem nadstropju bloka so nam dodelili dve sobi, kuhinjo in kopalnico ter stranišče.

Lastne garaže nimamo, ker starši hranijo denar za hišo, ki jo bomo prej ali slej zgradili.«

Celo tō ve, da se samostalnik STARŠI uporablja le v množini. Pazi, stari fant! Kolegice z razredne stopnje so ti poslale talentiranega dečka! Njegov oče ne popravlja samo orodja v železarni, ne piha

samo na trobento v pihalnem orkestru, ne igra samo namiznega tenisa, tudi 'Človek, ne jezi se!' mu je le v zabavo.

Vse kaže, da mu ob vsem pihanju na trobento pa ob poskočnih žogicah na mizah za namizni tenis ter ob 'Človek, ne jezi se!' ostaja še vedno dovolj časa za Mirka.

Vsa leta sem bil odličnjak. Ocene iz slovensčine: odlično.

Atletičar. Dragocen naravni dar. Ustvarili so ga starši. Nadarjene kolegice z razredne stopnje so jim pomagale ustvarjati tanta, ki stoji zdaj pred menoj.

S tem pobom bo treba delati v rokavicah. Vsak dan boš moral pomisliti na to, da mi boš dal več kot drugim! Ker zmore več. Ker hoče več. Ker je njegova glava nenasična.

Dobro si zapomni:

Mirko Skok.

Ko se predstavi zadnja Tanja, zadnji Borut, zadnja Monika in Aleš, vstanem iz svoje mize. Verjemi, oče:

Takšna tišina takrat zavéje po razredu, da ti lahko slišal mislo.

Vsi so zazrti vame. Se bom spomnil vseh imen in priimkov? Vsega tistega, kar so mi pripovedovali celo uro?

To je najtežja ura v celém šolskem letu.

Premikam se od klopi do klopi. Ponavljam.

Tako in tako ti je ime. Tako se pišeš. Mama dela v železarni. Sestra je poročena. Otrók še nima. Oče dela kot ključavničar v Augsburgu. Zahodna Nemčija. Zdomec. Ob vsakih cerkvenih in državnih praznikih vas obišče. Zate skrbi dedek. S sopkom rož na babičinem grobu se ji ob nedeljah oddolžite za vse dobro, kar ste od nje dobili za življenja. V šolo prihajaš pes, kajti lokalci je predrag. Avtomobil ste prodali. Očeta vožnja ne veseli, materi se pa ne da prebiti skozi džunglo, skozi katero je treba najti pot in denar, preden prideš do voziškega izpita.

Stanuješ na ulici Kakosejžereče številka tapata, sedmo nadstropje v bloku. Ob zadnjem potresu se vam je ves porcelan razbil, zavarovalnica pa vam zanj ni hotela dati dinarja.

Skozi razrede si se prebijala s prav dobrim splošnim uspehom. Ocene iz slovenskega jezika: prav dobro. Sem se kaj zmotila?

Ves razred napeto čaka, kdaj se mi bo kaj zareklo.

Zvonec me reši. Otrokom je žal, da je ure konec. Radi bi me preskusili:

Bom do konca zdržal?

»Jutri se vidimo!«

Nočejo iz učilnice. Njihove težke šolske torbe leže razmetane po pódu. Iz cigaretne ptegne imarico. V levem hlačnem žepu iščem skatlico s parafinkami. Z roko in z besedo jih priganjam, naj se že vendar skapajo iz razreda.

Ne gre. Prvi moram na hodnik. Šele potem se vsujejo za mano. Pred vrati že čaka naslednjih petintrideset Tanj, Borutov, Monik in Alešev...

Zdaj vem:

Kupil sem jih. Tvoje Tanje, Boruti, Monike in Aleši so postali moji. Jaz njihov. Ob tem spoznanju mi še domišljav ni treba biti.

Zavédali so se:

Delo bo trdó. Treba bo mnogo znati. Ostaja pa tiho upanje, da bo med urami završal smeh.

Potiheem se režim. Vem, kaj jih razganja:

Kakšna je moja žena? Popoldne jih bo vsaj polovica drla po žvečilce, da bi se pri blagajni mogli zajizati vanjo. In Sancho Pansa? Takšno trapasto ime za psa! Tako se je imenoval neki zmešan španski kmet. Se spomniš televizijske nadaljevanke? Pa mački! Gašper in Maticček! Kako je že

rekel, da je tretjemu ime? Bimbo? Naka, ne bo držalo!

In

»hihihi«

in

»hohoho«

in

»hahaha« —

in potovalke odromajo za nadstropje niže.

Odslej njihov *Dober dan, tovariš!* ni nič več dolžnost. Samo prijateljski pozdrav. *Tovariš* iz razreda se je spremenil v sopotnika v življenju. *Tovariš* v najglobljem pomenu te besede. Ne le učitelj. *Tovariš*, kakor je besedo in človeka mogoče občutiti. Fosilni ostanek nekdanjega tovarištva v naši sodobni potrošniški družbi, v kateri so že vsi drugi postali *gospodje* in *gospé*. Razen takrat, ko gre za državne delegacije na višji ravni.

Ob radiatorju si prižgem ibarico. Kaj vem, kako se je začelo, toda sestanki med odmori se praviloma začenjajo pri radiatorjih. Tja pridemo po zvonce, ki nam oznani konec učne ure, učitelji iz vseh učilnic v nadstropju.

S koticom levega očesa vidim, kako kolegice srbi jezik. Med pretečeno učno uro so pred njo sedeli moji mulci. Katera Monika mi ga je spet uspičila?

Sprehodim se do svojih pubertetnikov in pubertetnic. Previdno se mi umaknejo v učilnico. Napoveduje se nevihta. Grmelo bo in strele se bodo usipale iz ust. Oni, ki se bo nanje vsul vesoljski ogenj, pa sloh niso krivi. Nedolžni otročki.

V Monikinih očeh sta nemogoča mati in tiranski oče. Torej je jasno, da je za vsak nesporazum v šoli kriv učitelj.

Počutim se kot diplomat. Razsojati bom moral. Dati moram doračajočemu drobžju možnost, da se bodo izblebetali. Slutim — kaj slutim, vém: priložnost bodo izkoristili na vse načine. Krivca za učiteljičino jezo med njimi ne bom našel.

»Saj sploh nisem nič storila! Samo...«

»Samo?«

Gledam njen make up in lak na nohtih. Na desni roki je na dveh nohtih lak podrtan. Da kaj takega lahko storiš, potrebuješ tri četrte ure časa. Natančno toliko traja učna ura.

Monika sledi mojemu pogledu. Sramežljivo umakne roke za hrbet. Pritožbarsko čivkanje utihne. Vesoljnemu razredu se je posvetilo, da *tovariš* vé za krivca, ki je kolegico razkuril. Zdaj preostane le še on:

Ali se mu bo posrečilo rešiti njegovo Moniko, da ji ne bo treba pritrepetati domov z ukorom? Pogledi so tako zgovorni, da jo jadrno odkurim na hodnik. Rešuj, dokler še moreš!

»Veš kaj, tvojih frajlic mi je dosti! Poglej moje nohte: Kdaj naj si najdem čas, da bi si jih polakirala? Tvoje cučke si pa med mojim poukom drzajo lak z njih! Terjam ukor po razrednem učiteljskem zboru!«

»Mar bi rada, da bi se moje dečve po tebi zgledovale? Ti gre na živce, ker skušajo ujeti korak s časom? Ukradi si kdaj trenutek pa si na zaslonu oglej *tri-dva-ena!* Moje punčke vedo več povedati o lakih, sprayih in duetih kot pa o tvojih avstralskih puščavah.

Kar pa zadeva predlagani ukor:

Ne bom ga napisal, pa četudi bi vsi glasovali zanj. Naj se nam smeje celo mesto, ker je razredni učiteljski zbor sklenil z ukorom kaznovati čiščenje laka z nohtov? Bog pomagaj, ženska, kje si s pametjo?«

Med učitelji imam enega samega prijatelja. Vleče cigareto in strmi skozi okno. Vem, da bo potegnil z mano in se zavzel za Moniko. Vedno si priskočiva na pomoč, kadar je v stiski kdo izmed najinih učencev. Nočem biti skromen, toda najina beseda ima svojo težo.

Trije so še ostali. Eden med njimi je nevtralec. Ta se bo vzdržal glasovanja. Ne bo ne »za« ne »proti«.

Moniko sem torej rešil. Dva proti dvema in en vzdržan glas. Drugi, ki še uče v razredu, bodo to razmerje v glasovih upoštevali.

Spet zvonec. Konec odmora in razprav. Iti je treba v učilnico številka devetintrideset.

Ko odprem vrata, morajo učenci sedeti na svojih stoli. Ne prenesem tistega neumnega vstajanja, ki je sicer po šolah v navadi, kadar učitelj plane pred mladino.

Stoli z nogami iz kovine zaropotajo, klopi se premaknejo, noge v copatah stresejo parket, dokler ne zadoni slovesni:

»Sédite!«

Časti in spoštovanju je zadoščeno, ves hrup se pa še enkrat ponovi. Komú na ljubo?

Zato naročam vselej, ko dobim svež oddelek prédse:

»Da si mi ob zvonjenju vsi vsedete na stol! Da mi ja nihče ne vstane, ko bom stopil v razred! Vaše knjige in zvezki morajo ležati pred vami na klopéh! Nisem noben princ, kralj ali cesar, ki bi mu morali podaniki s strumnim skokom izkazati čast in spoštovanje. Če me že nagovarjate s *tovarišem*, potem bi vam *tovariš* rad ostal. Jasno?«

Vpišem v dnevnik, kaj bom počel med uro, ki se je pravkar začela. Vmes že velevam Franciju, naj mi po abecednem Rédu zbere triintrideset dolgih spisov. Na celih pólah po dve popisani strani. Šestintrideset strani branja. Ves čas z rdečim svinčnikom v roki. Od besede do besede, od enega stavka k drugemu. Pretehtati vsakokrat, kaj je dobro zapisano, kaj zanič. Popravljati napake. Pripisovati ob robu, kako bi se dala misel zapisati bolje. Izpisovati stavke, ob katerih bom učil, kako se ne sme pisati. Ugotoviti, ali se je Štefan končno že otresel večnega in-in-in-in. Ali Bernarda še vedno *ko-ko-kokodaja* na začetku svojih stavkov. Ali je Simona le izbrisala iz besediča *skratka mislim*. Se je Romanu posrečilo odpraviti neskončni *ter-ter-ter*.

Dolgo bo popoldne, dolga noč. Jutri moram otrokom spise z ocenami vrniti. Povedati bom moral, s čim sem bil zadovoljen. Navdušiti za lépo pisanje vse tiste fičfiričnike, ki so zapisali vsaj en dober stavek. Spodbuditi druge, ki se jim je poskus ponesrečil.

Koliko ur bo preteklo, preden se bom z rdečilom prekópal skozi zadnjo stran! Naporno, težaško delo, kajti iz svojih fantov in deklečev moram *ustvariti* pismene Slovence. Ljudi, ki bodo vedeli, da je greh mlatiti prazno slamo. Ki se bodo skrbno pripravili na nastop pred občani. Ki bodo desetkrat premislili, *kako in kaj* naj odgovore na zastavljeno vprašanje. Ki bodo ničlikokrat prečrtali stavke, ker se jim je misel slabo zčila na papir. Ki se bodo zaljubili v lep in dober jezik.

Zraven še tako kočljiva snov:

»Kako se kaj počutiš v šoli?«

Ni prosti spis. Oris.

Franci položi prédme zajeten sveženj pól. V naglici nekatere preletim. Samo éno me zanima:

So mi verjeli, da nihče ne bo zvedel, o čem ali o kom so se razpisali?

Borut ves živčen mečka prste. Poznam ga. Glavica in pol! Zdravo misli. In kar se mu že porodi v možganih, zna tako zafrkljivo razložiti, da se mi ob branju njegovih razlag usta raztegnejo v nasmešek. Kóga se je tokrat lotil?

Méne.

Pogumen je. Orisati razrednika, kakršen je videti v učencevih očéh, terja dobro mérico korajže. Brez besed vprašujejo oči, ko ga pogledam.

»Sem storil prav?«

»Moj dragi fant, skoraj zagotovo bo petica.«

Kako mu je odleglo! Po učilnici se je razlezel smeh. Jasnó: Preden mi je prišlo pred oči, kako me Borut vidi, so že vse sošolke in sošolci spis prebrali!

Potem smo se zaleteli med prislove. Hotel sem slišati, ali *drevi* šele bo ali je že bilo. Kdaj bo *davi*? *Sinoči*? In *nocoj*? Ali je *danes* zvečer enaka pesem kakor *drevi*? Je vseeno, ali rečeš *danes* *zjutraj* ali *davi*? Se nam je Saša Verónik oglašal po radijskih valovih *drevi* ali *davi*? Pa Tanja Rahonc? *Nocoj*? *Sinoči*? Kdaj smemo reči *davi*, kdaj pa *danes* *zjutraj*?

Ko so do konca zmedeni in ko si ne vedó več pomagati, jim pomagam z narodnimi ali ponarodelimi pesmimi:

Nocoj pa, oh, nocoj...

Sinoči je pela ko slavček ljubo...

Davi je ustala, oj davi je ustala...

Davi pridem k tebi, oj pridem, pridem k tebi...

»... rka malora, to je pa za mene čisto novo!« klikne Borut. Začetek vzklika sem lepó preslišal. Vrnil sem mu:

»Potem pa *dela*, poba!«

In *dela* ti je glagol.

Vsa moč našega jezika je v glagolu. (Oton Župančič.)

Ponavljamo in spregamo glagol *dela* ti.

Delam, delaš, dela. Delava, delata, delata. Delamo, delate, delajo.

Nedovršni glagol. *Dela* ti je treba vse življenje. Od rojstva pa do smrti. Pomnite, ljubčki:

Vselej sem si prizadeval, da bi storil, kar mi je bilo naloženo, dobro in koristno. Od mojega *dela* živi zdaj mnogokateri upokojenec. Od učinka vašega dela bo odvisna moja pokojnina. Če ne boste nič pametnega zvrtili skup, bom svoja stara leta preživljal v revščini.

Naš ród je dolga letal delal, delal, *dela* ti, da danes vsi skupaj mnogokaj imamo. Ustvarili smo vam življenje, o kakršnem se nam v naših rosnih letih še sanjati ni moglo.

Ne pozabíte:

Ce Župančičev izrek velja, velja za glagol *dela* ti.

Glagolske oblike? Skoznje smo prišli igraje. Privoščil sem si céneno predstavo:

»Léjte, miška je zapustila luknjo!«

Ves razred obrne glavice. Zijajo v pód. Rádi bi vsaj enkrat v življenju zagledali pravo miš.

»Jo vidite hiteti k meni?«

Vsi pari oči v učilnici se obrnejo kot na povelje. Navidez se ustrašim. Planem pokonci. Z nogama obvisim v zraku. Zavreščim od strahu.

Krilim z rokama. Vseh deset prstov na rokáh divje vtrepetava. Oči toliko da mi ne stopijo iz jamic. Se lasišče se privzdigne. Čisto rahlo sicer, ampak vendar za spoznanje.

Skozi ókna odmeva sproščeni smeh Monik, Tanj, Borutov in Aléšev. Saj sploh ni bilo nobene miške! Pa so jo le vsi videli, kako je *pritekla*, kako nenadoma je *smuknila*, se zadaj *povaljala*, se nekajkrat *prevrnila*, potem pa kot po čudežu *izginila*.

»Dajmo zdajle, pobje, punce!«

Trideset sekund imate časa. Kdor bo v tem kratkem času odkril, kateri izmed naštetih glagolov je *trajnik*, dobí petico!«

Se dobro izgovoril nisem, mi je že Borut pomóčil svoja dva prsta pod nos:

»Nobeden! Vsi so dovršniki!«

Držal sem besedo. V žepno in v razredno redovalnico sem mu zapisal *pet*. Odlično. Zazdelo pa se mi je, da jo je dobil preveč poceni. Bi ga vendarle mogel omájati v prepričanju, da zna odgovoriti na najbolj prebrisana vprašanja?

»Kakšnega spola pa je miška?«

»Ženskega, tovariš.«

»Pa vrabec?«

»Moškega, tovariš.«

»Lastovka?«

»Ženskega, tovariš.«

»In deževnik?«

Franci Sluga: Pomladanski oblaki

»Moškega, tovariš.«

»Kaj bi se pa rodilo, če bi miška, vrabec, lastovka in deževnik nanosili skupaj močvirno travo, pozidali gnezdo, po končanem delu pa skupaj prenočili?«

»Krokodil, tovariš.«

Štiri stene moje učilnice se tresejo od smeha. Tudi tovariš se je za trenutek zarežal na vsa usta. Duhovit odgovor zasluži pač nagrado. Odnehati pa nočem. Temule Borutu hočem dokazati, da se mora še mnogočesa naučiti.

»Rekel si, da je miška ženskega spola. Prav. Kaj pa miš?«

»Tudi ženskega, tovariš...«

»Po tèm, kar si povedal, se mi mišji zárod smili. Izumrl bo. Ni moških. Se ti zdi, da bi te tvoja mati brez pomembnega očetovega sodelovanja lahko spravila na svet? Do jutri mi napiši spis:

Kako je s spolom pri miših, vrabcih, lastovkah in deževnikih.

Vidita, draga mati, spoštovani oče, ne gre samó za pouk, za znanje. Za bedaste ocene, ki na koncu konca ničesar ne podedó.

Za tvojo Tanjo, za Moniko, za Boruta posebej, za Aléša gre. Iz tèm vajinih hčerk in sinov poskušam *ustvariti* ljudi! Ljudi, ki bi jih lahko zapisali z véliko začetnico. Zaradi tega sem danes po pouku narekoval vajinim otrokom:

»Pišite!«

»Spoštovani starši!«

Zaradi najrazličnejših težav, ki jih imam v šoli z vašimi otroki, vas vljudno prosim, da se oglasite kdaj v šoli. Rad bi se pogovoril z vami, kako pomagati vašemu otroku iz zadreg.

Ne ustrašite se povabila:

Nič hudega ne bo!

In vaš otrok bo zraven, ko se bomo pogovarjali o tistem, kar je ušpil ali kar ga teži.

Čas za obisk si izberite sami! V šoli sem zaradi vaših otrok, zato se vas bom katerikoli dan in v kateremkoli odmoru resnično razveselil.

Otroci sami vam bodo najlepše razložili, kdaj se bomo o njih najbolj pristréno, vendar z vso odgovornostjo, ki jo čutimo do (sledé njihova imena) pogovorili.

Nestrpnó pričakuje vašega obiska razrednik...«

Spodaj moj podpis. Lastnoročno.

Kakšna sreča za učitelja ob spoznanju, da starši kakor po pravilu *skoraj* nikoli niste odpovedali! Kako redno ste prihajali, da bi s skupnimi močmi rešili vašega otroka iz zagate! Srečen, neznanško srečen sem bil, ko smo vsi trije tudi Tanjam, Borutom, Monikam in Aléšem dali možnost, da so povedali svoje mnenje. V takih trenutkih smo *vzgajali* iz njih odgovorne samoupravljalce.

Končujem svoje pismo, čeprav bi mu lahko sledil lahko še kak pripis. Moral bi povedati, zakaj se nam je vsem skupaj — pozornim očetom, čuječim materam pa vsem Tanjam, Monikam, Borutom in Aléšem, ne nazadnje pa tudi njihovemu učitelju in razredniku — posrečilo iz džungle v razredu *ustvariti* skupnost dobrih ljudi.

Vélika začetnica na koncu stavka ni pomota.

Čenjeni oče, srčna mati, hvala za vse, kar sta mi pomagala za vajinega otroka dobrega storiti! Naše prizadevanje ni bilo zaman:

Ustvarili smo ČLOVEKA!

NIL – VEČNA REKA, REKA ŽIVLJENJA

V TEBAH IN DOLINI KRAJEV

Največje ozemlje, ki so ga faraoni kdaj koli dosegli, je okoli leta 1450 pred našim štetjem ustvaril eden največjih med njimi: Tutmosis III. Imperij je segal od izvirov Eufrata na severu, do Napate (današnji južni Sudan). Ozemlje je obsegalo dve in pol današnji Jugoslaviji. V jeziku zgodovinarjev je to obdobje 18. dinastije (1567 do 1320) p. n. š.). V tem času, kakor tudi v obdobju naslednje dinastije so zlasti na območju Zgornjega Egipta nastali mogočni spomeniki, kot so bogati grobovi v dolini kraljev, svetišča v Karnaku in Luksorju. Če odštejemo obdobje starejših piramid, je bil to čas največje stavbarske dejavnosti, mojstrske umetne obrti in cvetoče literature.

Ko je naš »Nil ekspres« prispel v Luksor je bilo na postaji le malo obiskovalcev – pravo nasprotje vrvežu na Aswanski železniški postaji, katero smo zapustili z dokajšnjo zamudo. Ker je do našega hotela (hotel Luxor) precej hoje, so nas pripeljali taksi. Hotel so gradili Angleži, kar je videti po ogromnih dimezijah sob in zidov,

Naserjevo jezero z delom Zgornjega Egipta. Po podatkih iz leta 1970 je po površini peto, po kubaturi pa četrto največje umetno jezero na svetu (5120 kv. m). Pred njim so: Owenova akumulacija v Ugandi, ki izkorišča Viktorijino jezero, Irkutska akumulacija na Angari, Iroqu pri Ontarijskem jezeru v Kanadi, Akosombo na Zgornji Volti v Gani in Churchillov jez na reki Hamilton v Kanadi.

Velike slabosti pri zaježitvi so se pokazale kasneje. Izhlapljanje iz jezera je večje kot so pričakovali (letno 15 kub. m) skoraj 10% celotne kubature, povečalo se je zaslanjevanje dolinskih tal, naglo se širi rečna slepota (bilharzija), zmanjšal ribolov v delti itd. (Podatki iz mednarodne konference o varstvu človekovega okolja v Stockholmu 1972). Še vedno ostaja vprašanje ali je celotna koristnost rentabilna?

ki so tipični za Anglijo iz preteklega stoletja.

Samo mesto ima nekaj nad 30.000 prebivalcev in je le del nekdanjih antičnih Teb – prestolnice velikega imperija na »tako majhnem prostoru« če seveda sem prištejemo še sloviti tempelj Karnak. Razvoj mesta se prične, ko je faraon Amenehmet I. združil oba Egipta v začetku 12. dinastije, kasneje pa je postal »velemesto« tistega časa. Vladaarji tega obdobja so zapustili spomenike, ki jih še danes občuduje sodobni svet. Ko je Napoleonova armada leta 1799 zavzela Luksor je slikar Vivant Denon zapisal: »Ko je vojska zagledala razvaline, se je brez ukaza ustavila in brez povelja odložila orožje«.

Naslednji dan se je pričel z ogledom dela teh zakladov. Najprej smo se zapeljali z motornim čolnom (sovjetske izdelave) nekaj kilometrov ob reki navzgor. Pri postajališču Anjega smo prestopili v kombi. Vmes smo se morali otesati nadležnih prodajalcev spominkov, katerih največja vrlina je menda vztrajnost, ki jo imajo v svojem poklicu. V barantanju bi jim nikoli ne bili kos. Prva postaja sta slovita »Memnova kolosa«, dve sedeči 16 metrov visoki figuri iz enega kosa granita (iz obdobja Amenophisa – 12. dinastija). Granit so posebej pripeljali iz nad 700 km oddaljenih kairskih gričev. Od faraonovega templja, pred katerim sta kolosa stala, je ostalo le še nekaj skromnih zidov. Kolosa pa sta bila že v davni antiki znana po posebnih zvokih, ki jih je bilo slišati po sončnem zahodu. Danes vemo da omenjena »melodija« nastaja kot posledica menjave temperature in vlažnosti zraka v eni izmed razpok granitnega velikana. Rimski cesar Septimius Severus je kasneje oba kolosa restavriral in ob vznožju severne figure je še danes poleg podpisa cesarja Hadrijana zaslediti še Severusov.

Pot nadaljujemo med nasadi sladkornega trsa. V ozadju že razločimo strme, nad dvesto metrov visoke in rumenkaste stene Deir el Bahrija in za naslednjim ovinkom je pred nami eno najlepših in najslavnejših svetišč, ki je tisočletja preživelo skoraj nedotaknjeno. Postaviti si ga je dala kraljica Hačepsut, poleg Mentuhotepovega templja. Zgrajeno je na treh terasah. Posebnost omenjene kraljice je, da si je prilastila vladarsko žezlo. Nosila je moško obleko in nadela si je celo faraonsko brado. Bila je v dolgoletni zgodovini dežele ob Nilu prva dama. Ni bila sicer vojskovodja, toda razširila je trgovino daleč na jug v Nubijo. Pozoren obiskovalec to opazi na slikah in hieroglifih na srednji terasi. Na steni je celotno poročilo kraljičine ekspedicije v somalsko deželo Punt (dežela kadila). Za tiste čase je bila odprava v Punt izreden podvig – brez dvoma največji dogodek njene dvajsetletne vladavine. Dopolnitev teh »potopisov« pa sta Anubisova in Hathorjevi kapelici. Vodič nam dopolni, da ima vso zgradbo na vesti arhitekt Senmut (kraljičin ljubimec), ki pa si je neopazno namestil na skrbno izbranih zidovih tudi svojo podobo, da bi bil vsaj malo deležen večnih blagoslovov. Ko je kraljica kasneje zvedela za to »bogokrunstvo« je dala razdejeti njegov grob in izbrisati njegove sledove. Podobna usoda pa je doletela tudi njo, ko jo je po dvajsetletnem vladanju vrgel s prestola njen pastorek, kasnejši »egiptovski Aleksander Veliki« – Tutmosis III.

Kmalu ugotovimo, da bomo morali pohiteti. Pred nami sta še dolina kraljev, Karnak in Luksor. Vtise sicer skušamo analizirati. Pravijo, da je umetnost izraz veren upanja in hrepenenja ljudstva, v tem primeru egiptovskega. Stvaritve njihovih umetnikov pa poleg estetskih dosega tudi izredno tehnično raven, doseženo, kar je posebej občudovanja vredno s preprostimi orodji. To je dejstvo, ki samo v superlativih potrdi izredno umetniško sposobnost starega ljudstva. Večina kasnejših zavojalcev se jim v tem pogledu nikoli ni niti približala, kaj šele presegla.

V dolini kraljev je vroče (v mesecu januarju okoli 25 stopinj C), toda zrak je suh. Tu leta ne dežuje. Rumenkaste skale, ponekod tudi čez sto metrov visoke. Dolina je podobna kanjonu. Nad nami modrina vedno jasnega neba. Taka je puščava. Razžarjeni asfalt nas pripelje do grobnic vladarjev 18., 19. in 20. dinastije. Od 64 znanih grobov jih je 14 odprtih za obiskovalce. Skoraj vse grobnice so nastale skoraj enako: strme stopnice vodijo navzdol, ob stenah so zapisi v hieroglifih z menjajočimi barvnimi podobami. V zadnjem prostoru, nekje na »dnu« je običajno sarkofag, seveda izropan. Zanimivo je pri tem, da so stoletja iskali zaklade in jih tudi večinoma izropali. Danes lahko rečemo, da skoraj ni bilo groba, ki bi bil ostal nedotaknjen. Običajno so deset let po kraljevi smrti tatovi vdrl v grob. Čuvarji so jih sicer odganjali, toda ropa niso mogli preprečiti. Roparji so običajno pokradli vse, prav so jim prišli celo kipi bogov, ki so jih častili in molili. Pohlep je bil že v tem času nad vsem. Obiskali smo grobnico Ramsesa IV., na dnu smo videli le sarkofag, toda stene so povedale mnogo več, celo barvne podobe, ki so nas spremljale od vhoda do sarkofaga. Toda obiska naslednje grobnice ne bomo pozabili nikoli – slavnega Tutankamona, slučajno je njegov zaklad ostal nedotaknjen. Nekoč je edino angleški arheolog Carter menil, da je Tutankamonov zaklad mogoče najti. Kot mnogi arheologi poprej je s pičlimi dokazi, toda zahtevnimi poslegi, izkopal desetine grobov. Imel pa je trden dokaz: kartušo (faraonov pečat). To je bilo odločilno. Po šestih letih prekopavanja, celo raznih odpadkov, je našel vhod v dosedaj najbolj bogato egiptovsko grobnico. Zlate maske žal nismo videli (razen kopije), ker je bila v tem času na turneji po ZDA. Carter je rabil osem let preden je spravil na varno več kot 2000 predmetov iz Tutankamonove grobnice.

Pred vhomom v grobnico moramo žal odložiti fotoaparate. Po ozkih stopnicah se spustimo do sarkofaga. Tu je Carter pred 57 leti zagledal množico nenavadnih živali, kipov in zlata. »Vseposvdo se je bleščalo zlato« je po odkritju izjavil slavni arheolog. V mislih imam sosednje grobnice velikih faraonov Setosa ali Ramzesa. Kakšni zakladi so bili šele tam, žal so jih odnesli roparji. Tutankamon je bil majhen, neznoten faraon v primerjavi s svojimi sosedi. Bil je zet slavne kraljice Nefretete. Ko je leta 1361 pred našim štetjem zavladal mu je bilo šele 10 let, poročil se je z dvanajstletnim dekletom, umrl pa je v starosti 19 let. Kaj dosti več zgodovina o njem ne poroča.

Še večje presenečenje nas čaka popoldne v Karnaku. Iz Luksorja do slovitega Apolonovega templja je tri kilometre. Do

tja so nas pripeljali kočijaži. Vožnja v obe smeri je približno 40 pijastrov (okoli 12 do 14 din, odvisno od menjave). Vozniki so vozili hitro, nekateri so celo hoteli tekmovali, seveda za bakšiš. Pred vhomom v tempelj je veliko parkirišče. Za vhomom je široka aleja sving. Na desni je še peščen ostanek nasipa ob visokem zidu, ki lepo ponazarja način gradnje. Po pesku so vozili kamenite bloke. Ko so zid izgotovili, so pesek odstranili. Na podoben način so gradili tudi piramide in ostale velike gradnje. Številni manjši in večji templji se skrivajo pred dvorano stebrov, ki so popisani s hieroglifi, v sredi pa mogočna slopa, eden z lotosovim cvetom, simbolom Zgornjega Egipta in drugi s papirusovim trstom, znamenjem Spodnjega Egipta. Oba skupaj naj bi predstavljala enovitost starega egiptovskega kraljestva. Tu poskušamo razumeti religijo, ki sega daleč v prazgodovino, kjer so rodovi Nilove doline, kakor večina prazgodovinskih ljudstev, oboževali naravne pojave in tudi živali. Za Egipčane je bilo vse odvisno od volje bogov, celo faraon je bil za preprostega človeka bog. Zapoved nove zaveze: »Dajte cesarju, kar je cesarjevega in Bogu, kar je božjega«, bi v Nilovi dolini ne imela nobenega smisla.

In današnji ljudje? Seveda je današnji Egipčan musliman in Arabec, življenje na vasi se bistveno ni spremenilo. Kulturne veličine prejšnjih prebivalcev pa današnji preprosti človek v večini ne razume. Zaveda se le, da bogato dediščino hodijo občudovat tujci, katerim skuša prodati kakšen spominek ali kako drugače iztržiti bakšiš.

MEMFIS IN PIRAMIDE

Pozno zvečer se odpeljemo iz Luksorja. Tik pred odhodom smo obiskali še eno svetišče v bližini našega hotela, ki pa je kljub svoji veličini ostal v senci Karnaka.

Vožnja s spalnikom do Kaira sicer ni tako udobna kakor pri nas, toda če premoreš kakšen kuhaličnik in si sam pripraviš skodelico kave ali čaja je prijetnejše. Zbudimo se nekje blizu El Vaste, kakih 90 km pred Kairom in na levi kmalu zagledamo eno prvih piramid – gradenj, ki so imena nekaterih faraonov dvignile v nesmrtnost. Morda bodo vtisi pri nekaterih drugačni. Obiskovalec današnjega Egipta bo morda razočaran nad kupom nesnage, revščino in podobno, ki je opazna skoraj na vsakem koraku. To je vse res. Toda, kdor je prišel semkaj da vidi eno prvih človeških civilizacij, bo prišel do spoznanja, kako majhen je danšnji človek v umetnosti, na primer, v kiparstvu. Ko so Napoleonovi vojaki korakali v boj pod piramidami, jih je slavni vojskovodja nagovoril: »Vojaki, z vrha piramid gleda na vas štirideset stoletij«. In ali niso ta stoletja postala tudi sestavina naše kulture? Zato še enkrat, kdor nima smisla za kulturo, umetnost, zgodovino, bo nad današnjim Egiptom razočaran in zanj je bolje, da ostane doma, ali pa odide v kakšno zabavišče.

Dopoldanski ogled Kaira je namenjen staremu delu mesta, trdnjavi in Alabastrski mošeji. V starem bazarju je gneča in zaradi žeparjev se držimo skupaj. Sicer pa je mravljišče vrveža in barantanja spet svet zase. Prijazni trgovci vas vabijo in očitno so zadovoljni, če vsaj poklepetaš z njimi. Naša Baščaršija v Sarajevu (pred leti) je videti le kot miniatura Khan el Khalilija. Trdnjava je bila zgrajena leta 1176 iz kamnov manjših piramid. Mošejo iz alabastra je zgradil Mohamed Ali 1857. leta.

Memphis pri Sakkari je bil nekoč cvetoče mesto in sedež starega kraljstva. Slovito svetišče je leta 350 porušil cesar Teodozij. Kasneje so iz ruševin nastale slovite kairske mošeje. V palmovem parku brez izjeme občudujemo 80 tonsko svingo iz alabastra. V bližnji stavbi pa je razstavljena 16 metrov dolga statua Ramsesa II. V neposredni bližini pa je enajst piramid med

Naš vodnik Milar Jerkič pred templjem kraljice Hačepsut v tiptičnem arabskem oblačilu. Nekateri udeleženci so si kupili omenjene obleke v Luksoru za nastop ob praznovanju pusta. Kasneje sem ugotovil, da se je nakup »rentirale«. Sicer pa so oblačila praktična. Arabci običajno ne nosijo spodnjega perila. (Foto: R. Kočevar)

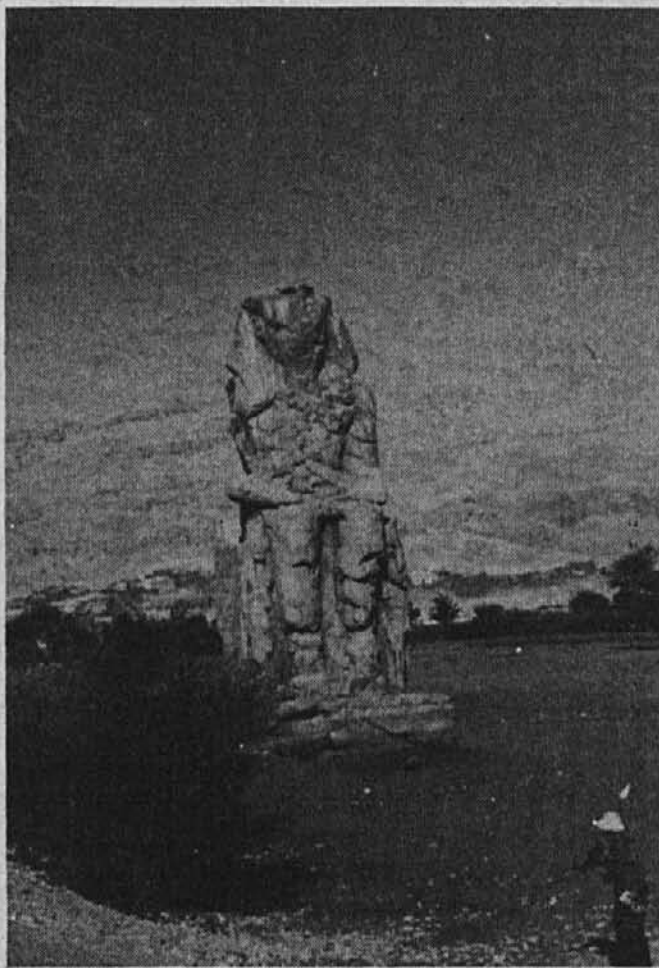
Danshurjem in Sakkaro. Med njimi pa turisti najbolj občudujejo Dzoserjev spominski tempelj in stopničasto piramido, obe sta prvi egiptovski stavbi, ki sta bili zgrajeni samo iz kamna. Bilo je okoli 2700 let pred našim štetjem, ko se je začelo novo tehnično obdobje v egiptovski zgodovini in to po zaslugi Dzoserjevega vezirja Imhotepa. Nove gradnje so ga kasneje sicer zasenčile, vendar je arhitekt, kot izumitelj prišel v zgodovino in postal legendaren.

Piramide so do danes ostale edini ostanek slovitih čudes starega veka. Navada v starem kraljestvu je bila, da je faraon po zasedbi prestola začel razmišljati o svoji grobnici. Piramide so gradili mnogo let; Keopsovo piramido so gradili 20 let. Vanjo je vgrajenih 2,3 milijone kamenitih kvadrov, vsak je tehtal nad dve toni. Piramida je bila visoka 146 metrov. Kasneje so oblogo pobrali za druge gradnje. Vendar je

še danes visoka 137 m. Do letošnjega januarja so turisti lahko plezali na vrh. Zaradi številnih nesreč pa je egiptovska vlada to prepovedala. To je bila edina reč nad katero sem bil v Egiptu razočaran. Se iz časov, ko sem se aktivno ukvarjal z alpinizmom, mi je bila tiha želja, da poleg starodavne kulture obiščem tudi vrh piramid. Tako sem le v mislih preskakoval iz ene na drugo polico.

Nekateri viri omenjajo kar 100.000 graditeljev, kar pa je pretirano. Ob piramidi je stalno delalo kakih 4000 delavcev. Gradbeniki so bili izredno natančni, vsak kvader je bil točno izdelan. Dolžina osnovne stranice piramide znaša 230 metrov. Jugovzhodni del piramide pa je le za 1,3 cm višji

(Nadaljevanje na 30. strani)

Pri Memnovih kolosih. Kako se počuti moderni (mali, na sliki avtor pri-čujočega potopisa) človek pred (velikim) spomenikom preteklosti? (avtor te fotografije in teksta, mag. L. Rebešek).

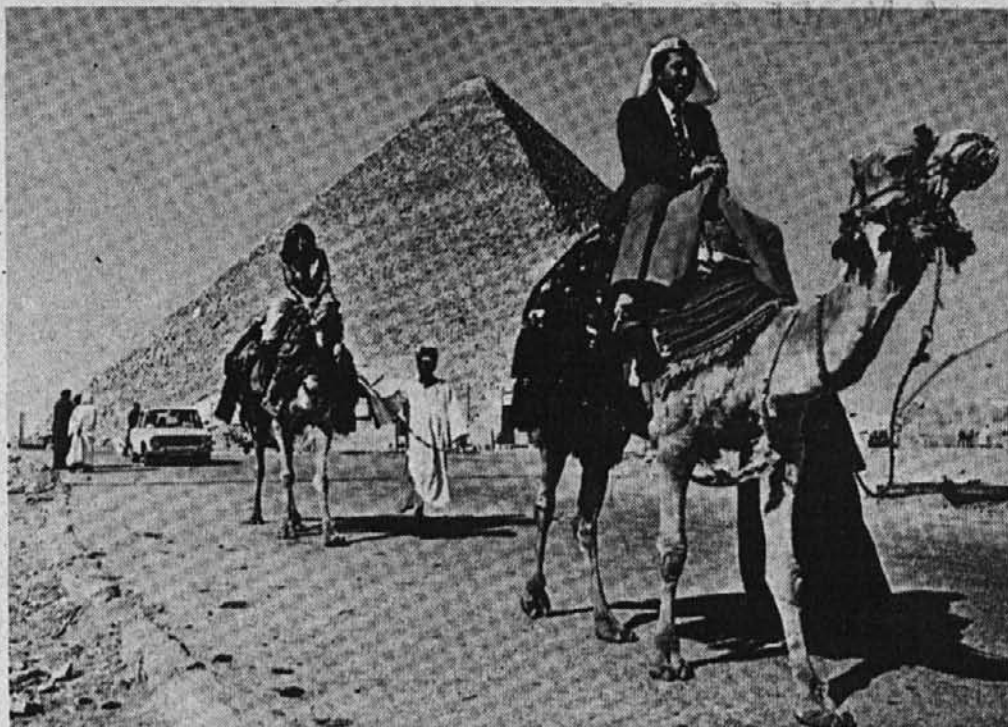
od severovzhodnega. Umetno ravnino so določili s pomočjo vodne gladine v jarkih in merilne vrvice. Seveda so morali vodo nositi v glinastih vrčih. Keopsovo ter bližnji Kefrenova in Mikerinova so tri najlepše piramide, ki jih obišče reka turistov iz vsega sveta.

Nefretete žena faraona Ehnatona. Beseda »nefretete« pomeni »Lepotica je prišla«. O njeni lepoti nas prepriča tudi pričujoča fotografija kiparske podobe. Pri Abu Simbelu je leta 1964 rešil njen tempelj Unesco

Jeseničanka Paula Ravnikar, stara nad 80 let, že 50 let živi v Kairu. Po prvi svetovni vojni je kot mnoge mlade Slovenke odšla za kruhom po svetu. Kot vzgojiteljica je bila zaposlena pri neki egiptovski družini. Na podoben način so v tistih časih odhajale v svet zlasti primorska dekleta. V pogovoru se je spomnila svoje mladosti v železarskih Jesenicah in naročila nekaj pozdravov. V pogovoru, kakor tudi v pisavi, nismo imeli občutka, da že nad pol stoletja živi na drugi zemlji

Keopsova piramida je najvišja gradnja antične dobe, ki se je ohranila do danes, eno izmed »preživelih« sedmih čudes starega veka. Človeška zgodovina pozna le malo temu podobnega.

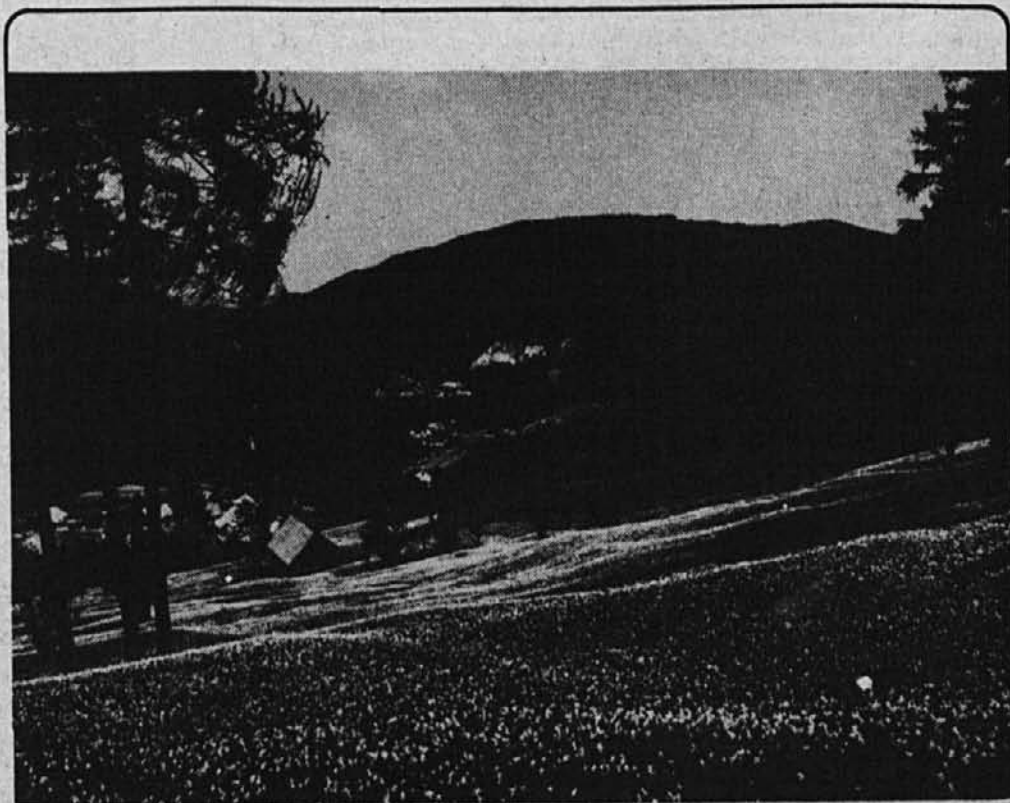
Stopim v piramido. Dolgi hodniki in številne stopnice vodijo do sarkofaga. Skoraj 47 stoletij je minilo od Keopsovega pogreba, ko so delavci vlekli na mrtvaški ladji mumijo in jo namestili v piramidi, od koder je začela svoje potovanje proti nebu, kakor to pripoveduje stara himna.

Sfingo — levom s kraljevo glavo (verjetno faraona Kefrena) nisem imel več časa videti. Zmenil sem se za obisk pri Jeseničanki, ki že več kot 50 let živi v Kairu. Ostal sem pri njej nekaj ur po večerji in izvedel še marsikaj zanimivega. Nekaj let tega sem opisal že med tekstom. Sicer pa spanja ni bilo več. Okoli polnoči se odpeljemo do groba velikega revolucionarja Naserja (pokojni Naser je bil velik prijatelj tov. Tita in eden izmed tvorcev neuvrščenosti). Pred skromnim sarkofagom v džamiji je častna straža egiptovske vojske.

Ko se odlepimo od afriških tal, znova letimo nad piramidami in lučmi Aleksandrije. Čudovitega sončnega vzhoda nad Atenami ne bom pozabil nikoli in pa polotok Halkidike s sveto goro Athosom; verjetno sem edini v letalu razločil tri dolge polotoke z markantno silhueto slovitega samostana.

Pot v Egipt je že dalja časa za menoj. Vtisi pa so ostali. Še več, začel sem prebirati literaturo in zapise. Tako mi vedno znova vstajajo podobe davne preteklosti, kjer sem resnično občutil, kako je moderni človek majhen v primerjavi z bogato preteklostjo ali kakor pravi napis iz neke tebanske grobnice: »Odšli so ne kakor mrtvi, ampak kakor živi«.

KONEC

Franci Sluga: Med Mežakljo in Mirco

Crtomir Sinkovec

MATJAŽ IN ČOKOLADA

Pod Sladko goro ob Medenem potoku je živel Matjažek. In Matjažek, ki je nadvse rad jedel čokolado, je neprestano prosil babico:

»Babica, daj mi čokolado!«

»Kje naj jo le vzamem,« je odgovorila babica. Nekoč pa se je domislila: »Mačku, tistemu, ki ima lep, rožnat nasek in žametne tačke, bom rekla, naj prinese Matjažku čokolado.«

Maček se je brž s tačkama umil, si navihaval brke ter se urno odpravil iz hiše. Ni se dolgo mudil, vrnil se je in zamjavkal:

»Mjav — mjav, tu imaš, Matjažek, čokolado!«

Matjažek je pogledal izpod čela, se hudo razjezil na mačka in zacepetal:

»Beži proč, grdun! Miška še nikoli ni bila čokolada!«

Maček je zbežal pred Matjažkovo jezo, skril se je pod posteljo in čakal, kaj bo.

Babica se je spet globoko zamislila in dejala: »No, petelinčka bom poslala po čokolado.«

In ga je poklicala:

»Petelinček, petelinček! Ti, ki imaš tako lepo perjanico, prinesi Matjažku čokolado.«

Petelinček je ubogljivo zakikirikal in nemudoma sfrfotal na njivo. Tam je našel črva in ga prinesel Matjažku.

»Kikiriki! Tu imaš, Matjažek, čokolado!«

Matjažek se je nakremžil, že na jok mu je šlo.

»Babica, odpodite tega nesramnega petelinčka!«

Petelinček se je nemalo začudil. Užaljen je s povešeno glavico odšel k svojim kokoškam in se jim bridko potožil.

Tudi babici je bilo hudo. Kje naj najde čokolado za trmastega Matjaž-

ka? Mislila je in se domislila: »Poklicala bom Čuvaja. Kuža ima dober nos, vse izvoha in izsledi, pa bo našel tudi čokolado!«

Kužek je bil zaupanja močno vesel. »Hov — hov!« je dejal, odhitel v kuhinjo in tam poprosil za veliko kost.

Potem se je veselo mahaje z repom vrnil k Matjažku:

»Hov — hov, Matjažek, tu imaš imenitno kost. Še meni se cedijo slin po njej, tako je dobra.«

Matjažek pa je planil v jok:

»Kost ni čokolada, kost ni čokolada!«

Babica je Čuvaja potrepljala in rekla:

»Priden si Čuvaj, priden, zato kar sam pohrustaj to imenitno kost.«

Babica zdaj ni več vedela, koga naj pošlje po čokolado. Takrat je na dvorišču zameketala koza in babica je poizkusila srečo:

»Koza, prinesi no Matjažku čokolado!«

Koza je prikimala, da se ji je potresla kosmata brada, in urno odstopicala do grmovja. Odtrgala je javorov listič in ga prinesla Matjažku:

»Me-ke-ke! Matjažek, na javorov list; ni je bolj sladke stvari. Mmm, kako je sladak!«

Matjažek je obrnil kozi hrbet, se kremžil in hlupal:

»Čokolade, čokolade!«

Tedaj je v sobo priletela čebelica. Babica je veselo vzkliknila:

»Čebelica, čebelica, ti boš prinesla Matjažku še vse kaj slajšega, kakor je čokolada!«

»Zum-zum-zum!« je zabrenčala čebela. »Tako mu bom prinesla cvetličnega medu.«

Čebelica je odletela naravnost v svoj panj, vzela košček satovja in ga prinesla Matjažku:

»Zum-zum, Matjažek, prinesla sem ti medu. No, zdaj pa le jej!«

Matjažek je zavriskal ter poskusil med.

»Mmm, kako je dober!« se ga je veselil.

»Zum-zum, Matjažek, ko boš tega pojedel, ti bom prinesla drugega,« je obljubila čebelica.

»Jejnata, kje ga boš pa vzela?« se je obližoval Matjažek.

»I, kje neki! Cvetlice mi ga bodo dale še sto lončkov.«

Čebelica je pozdravila babico in Matjažka ter odhitela na polje nabirat nov med.

NEZVESTI PRIJATELJ

Spoznala sta se šakal in kamela in postala sta prijatelja. Lepega dne reče šakal kameli:

»Na onem bregu reke raste sladkor-ni trs. Preplavajva tja! Ti se boš najedla trsa, jaz pa bom nalovil rib.«

Kamela je bila takoj zadovoljna. »Sedi mi na grbo,« je rekla, »in preplavala bova reko.«

Nedaleč proč se je bohotila velika njiva sladkornega trsa. To je bila za kamelo obljubljena dežela in brž je hlastnila po trsu, šakal pa je pri reki lovil ribe. Kmalu je sit do grla pritekel h kameli, začel je veselo skakati okoli nje in na vse grlo lajati.

Ko so ljudje v bližnjem naselju zaslišali šakalov lajež, so pograbili palice in pritekli na njivo. Zagledali so kamelo, ki je hrustala sladkorni trs, ter jo začeli pretepati. Komaj jim je ušla. Na pol mrtva je pribežala k reki.

Šakal je zaježil kamelo in ta je zaplavala v reko. Kamela ga je med plavanjem vprašala:

»Po i mi, zakaj si tako glasno lajal?«

»N n,« je brezbržno dejal šakal. »Imar tako navado, da po dobrem kosilu o lajam.«

»Če imaš tako navado, potem pač nisi kriv, da so me pretepli,« je dejala kamela.

Na sredi reke, kjer je bila voda najbolj globoka, pa je kamela nenadoma rekla:

»Šakal, okopajva se, zdi se mi, da si umazan.«

»Nikar,« je zjavkal šakal, »nikar, saj vendar ne znam plavati!«

Kamela pa je rekla: »Veš, tako navado imam, da se rada okopljem, posebno še, kadar me ljudje natepejo.«

Komaj je to izgovorila, že se je potopila. Ko se je spet dvignila nad gladino, šakal ni več sedel na njeni grbi.

In za šakalom nihče ni žaloval; nihče ga ni pogrešal. Tako se zgodi z nezvestimi prijatelji!

Franci Sluga: Cvetna travna

KAKO SE JE OSEL NAUČIL BRATI

V neki vasi, ne ve se natanko kje, v Butalah ali Zaplankah, so dolgo odlasali, naposled pa le odprli solo. Izbrali so si tudi mladega učitelja, ki je bil vaščanom silno po godu, le Pavliha je nejevoljno zmajal z glavo. Učitelj se mu je zdel preveč imeniten, tako imeniten, da niti njemu, Pavlihi, ni priznal zasluženosti veljavo. Ko je bilo Pavlihi tega dovolj, se je pritožil in potožil samemu županu:

»Pameten človek si, župan, le z učiteljem nisi imel sreče. Že mesec dni poučuje, otroci pa še ne znajo brati. Moj sin še vedno drži knjigo narobe in če ga kaj vprašam, molči kakor tele. Tvoj učitelj ni torej pravi učitelj; slabši je od mene, ki si upam prej naučiti brati svojega osla.«

Butalski župan je bil predloga silno vesel; dejal je: »Za učitelja Pavliha, te ne morem imenovati, pač pa dobiš mernik zlata, če naučiš brati svojega osla. Mernik zlata dobiš v nasprotnem primeru pa te vržem v najtemnejšo ječo.«

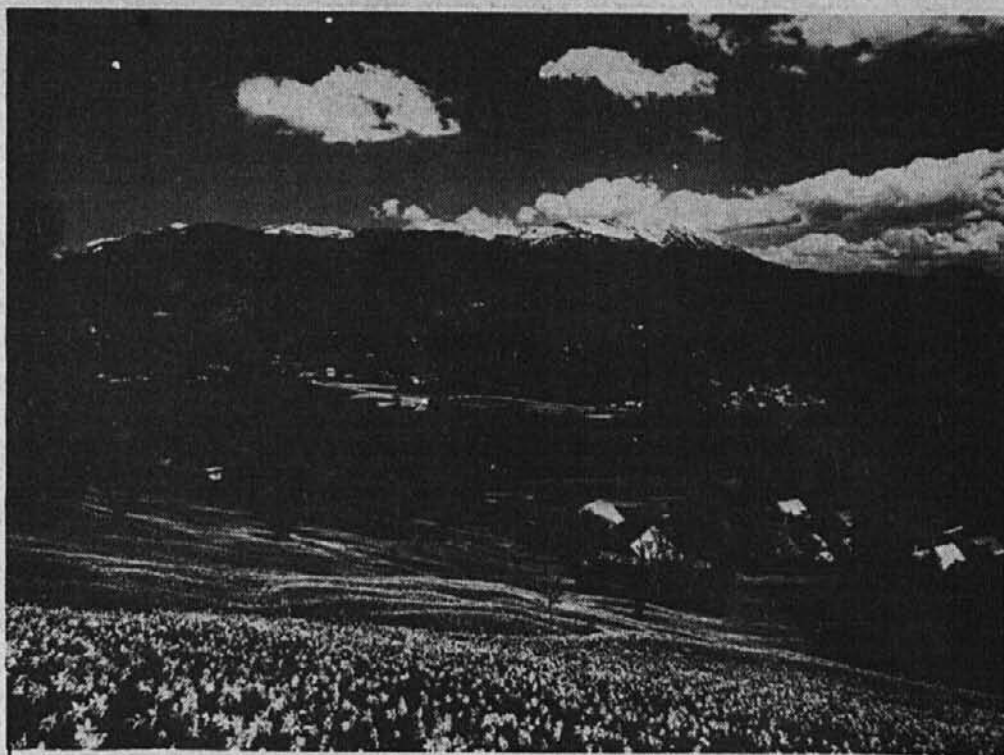
Pavliha se je prve obljube močno vzradostil, druge pa zelo prestrašil. Niso zajče solze priti v najtemnejšo ječo! Sedel je, se globoko zamislil in iztuhtal najbolj reformirano šolo in najsodobnejši pouk. Iz stare skrinje je vzel staro zaprašeno knjigo, nasul med liste ovsa ter jo postavil pred osla. Leta je zvedavo buljil v knjigo, lakomno vohljajal za ovsom in seveda obračal liste, če je hotel priti do ovsa. Po tednu dni učenja je bil osel že spreten bralec.

Radovednost butalskega župana ni pustila pri miru. Oglasil se je pri Pavlihi, da bi se o oslovem napredovanju v šoli preprčal na lastne oči. Temu, kar je videl, se je zares čudil. Osel je brumno z gobcem listal po knjigi in ker to pot med listi ni našel ovsa, je začel brati na ves glas: »I-a, i-a, i-a!«

Župan od presenečenja ni imel primerne besede pohvale. Pavliha pa je dejal: »Vidiš, župan, v kratkem tednu sem naučil osla odpirati knjigo ter brati črki i in a, medtem ko je tvoj učitelj v mesecu dni naučil otroke komaj črko i. Ali ni to za osla več kot dovolj?«

Župan ni mogel oporekati in Pavliha je dobil zaslužen in obljubljen mernik zlata.

Priredil Črt Šinkovec

Franci Sluga: Pomlad v Plavškem rovtu

KAKO JE POSTAL OSEL KRALJ

Nekoč so živali sklenile, da si izvolijo kralja. Bilo je mnogo predvolilnega hrupa, naposled pa so izvolile leva, ki je bil med vsemi najmočnejši in najmočnejši. Živali so se mu vdano poklonile, le osli, ki niso gozdna divjad, so se trmasto upirali temu, da naj bi bil lev tudi njim kralj. »Mi smo miroljubna domača žival,« so dejali, »zato naj bo naš kralj naše krvi in dlake.«

Tako so rekli osli in se odpravili iz gozda. Kmalu so dospeli na zeleni travnik, se ustavili in dejali:

»Zdaj si bomo izvolili kralja. Kralj naj bo največji osel med osli.«

Osli so najprej sestavili kandidatno komisijo iz samih spoštovanih oslov, leta pa je predlagala po starem običaju tri kandidate. Volilci so v znamenje potrjevanja in soglasja veselo zarigali, kandidati pa so, kot se spodobi, na oslovskem predvolilnem zborovanju, prebrali svoj življenjepis, poln plemenitih dejanj in vrlin.

Na oder se je povzpел prvi kandidat in dejal:

»Vse življenje sem za svoje garanje sprejemal plačilo z bičem, vse življenje sem mirno prenašal mráz in vročino, glad in žejo.«

Iz množice oslov se je zaslišalo rahlo ploskanje.

Na odru se je pojavil drugi kandidat:

»Odkar živim, trpim in stradam. Ljudem sem bil vselej hvaležen, kadar so me obremenjevali s pretežkimi butarami in vrečami, kadar so me brcali in topli do krvi, kadar...«

Zbor volilcev se je zganil; iz ploskanja so se zaslišali medkllici: »Živel kralj!«

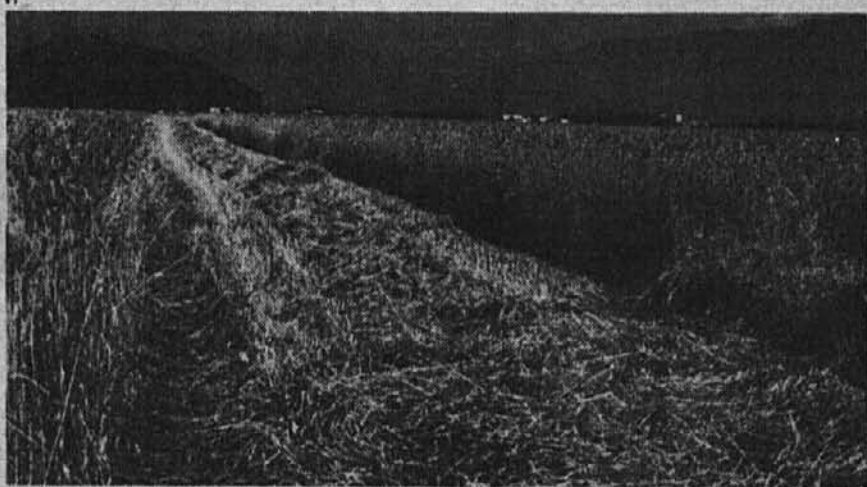
Predsednik kandidatne komisije je bil primoran opozoriti volilce na tretjega kandidata. Le-ta se je odru nizko priklonil in iz svojega življenjepisa prebral le odlomek iz plemenitega in junaškega življenja:

»Podpisani sem bil vsak dan od ljudi tako strašno bičan, tako strašno sestradan, tako strašno žejen, da ne vem, če sem sploh še osel. Da pa sem osel in obdarovan še s posebnimi vrlinami, sem preprčan, ker se proti gospodarju nisem nikoli trmasto obnašal, pač pa sem mu bil od srca hvaležen za bič in batine.«

Ko so volilci-osli to slišali, so padli na kolena in zarigali:

»Ta osel je največji osel med osli, zato naj nam bo kralj!«

**Priredil
Črt Šinkovec**

Žetev (Foto F. Sluga)

LISTI izhajajo kot priloga tednika Zelezar – glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ ŽELEZARNA JESENICE. Ureja kulturno umetniški klub pri DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.